

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

KLEMPA SÁNDOR KÁROLY

apostoli kormányzó

BITTEI LAJOS

HOLENDA BARNABÁS

KERÉNYI GRÁCIA

KOSZTOLÁNYI ISTVÁN

LISZKAY TERÉZ

PROKOPP GYULA

RADÓ POLIKÁRP

SÍK SÁNDOR

TÓTH JÁNOS

VASADI PÉTER

írásai

1963 ÁPRILIS

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal:
<i>Klempa Sándor Károly</i> , apostoli kormányzó: Husvétii gondolatok	193
<i>Sik Sándor</i> : „Aki embertársát szereti”	195
<i>Vasadi Péter</i> : Megfagyott katonák, Mikrokozmosz, Tavasz üdvözléte, Könnyeid nyomán (Versek)	206
<i>Holenda Barnabás</i> : Okság és véletlen a mindenségben	208
<i>Kerényi Grácia</i> : Óbudai pékek, Őszi foszlányok (Versek)	216
<i>Liszka Teréz</i> : Barabbás (Elbeszélés)	218
<i>Bittei Lajos</i> : A katedrális, Influenza (Versek)	226
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (Az egyháztörténet konstantini korszakának megszűnése és a zsinat)	227
<i>Szennay András</i> : A kis út (Haladás lelkünk életében)	233

NAPLÓ

Április 4-ének örök mementója (*Tóth János*) 235; Keresztési fogadás (*Radó Polikárp*) 236; A legrégibb feltámadási mítosz (*Kosztolányi István*) 238; Az olvasó naplója (*Rónay György*) 240; Színházi krónika (*Doromby Károly*) 244; Képzőművészet (*Dévényi Iván*) 248; Zenei jegyzetek (*Rónay László*) 251; Van Gogh útja a templomi szószéktől az öngyilkosságig (*Bittei Lajos*) 253; Liszt Ferenc — Bogisich Mihályról (*Prokopp Gyula*) 255; Jegyzetlapok (r. gy.) 256 235

Felelős szerkesztő:

Sik Sándor

Szerkeszti: *Mihelics Vid*

Főmunkatársak: *Doromby Károly*, *Pfeifer János*, *Radó Polikárp*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

A szerkesztő a hét első három napján fogad az Új Ember szerkesztőségében (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadói címet: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk-száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat. Index-szám: 26.921.

Megjelenik minden hónap elején

Ára: 5,— forint.

HUSVÉTI GONDOLATOK

Husvét, mint az örök élet győzelmi ünnepe, mélyen titokzatos jellegű esemény. A karácsony titka ezzel szemben jóformán köztudomású jelenség. Az Istenanya és Szent József körülállják a jászolt, csillag tűnik fel az égen, pásztorok és bölcsek sietenek oda, miközben Heródes királyi udvara egyre jobban nyugtalanodni kezd.

A husvét titka szinte tanuk nélkül zajlik le. A jámbor asszonyok és a félenk tanítványok nem a feltámadó, hanem a már feltámadott Krisztust pillantják meg. Tehát, amíg a karácsony titka földi szegénységben, éjszakai homályban játszódik le, addig a husvét reggelének titkát a szegénységnél és az éji sötétségnél is jobban az abszolút fény ragyogása borítja be.

Igen, csak a vakító fénysugár nyelvezetén hirdethető meg a feltámadás misztériuma. Ezt nemcsak az egyház tudja, hanem a klasszikus keresztény művészet is észrevette. Így például *Rembrandt* csak sejtette még a titkot, ahogyan megsejtették a sír előtt heverő, kábult katonák is, azért helyezte a művész olyan élesen szembe a fényt a sötétséggel. *Grünwald* Mátyás, a német Coreggio, már ráésmélt a földi színkála csődjére, azért használta fel a szivárvány összes színeit égi szimbólum gyanánt. A husvét reggelét igazában a mindig térdenállva festő *Fra Angelico* érzékelte először helyesen. Ő volt az egyetlen művészlélek, aki a „visio beatifica” kegyelmében sütkérezhetett, mert a husvét fény nem a mi földünk, hanem egy új föld visszénye. Ezt véli az egyház is, amikor nagyszombat éjjel az első próféciában utal a teremtes hajnalára.

Husvét ünnepe nem egyéb, mint a teremtes parancsszavának — „Legyen világosság” — a megdicsőült világhoz intézett szózata. Ebből a minden husvetkor megismétlődő fényből csodálatos Sursum Corda csendül ki, hisz egy ünnep se követeli oly parancsolólag a földi határok átlépését, mint ez az ébredő tavasz szépségeitől átitatott napszak, amelynek már csak alázatos hasonlata a megifjodott természet.

A keresztény husvét hitében nem a haladó élet végtelen megújulásáról van szó, nem a rideg tél megifjodásáról, mint a germán mitológiában, hanem a keresztség és bűnbánat szentségeinek szimbólumairól, amelyek jelképezik a lelki megújulást. A Feltámadott, akit a tanítványok harmadnapra megpillantottak, a mennybeszálló Krisztus, akitől az apostolok sírva búcsúztak el az Olajfák hegyén, az Alleluja, amelyre az egyház ilyenkor oly szívesen rázendít a maga szinte végnélküli ismétléseivel, nem a történelmi idők ujjongását, hanem az örökkévalóság világrengető himnuszát tolmácsolja.

Ne gondoljuk azonban, hogy husvét reggelének ez a mély titokzatos-sága teljesen kimerül a túlvilági elem kihangsúlyozásával. A jellegzetes vonás inkább az benne, hogy az örökkévalóságot jelentő Alleluja itt a földön hangzik el. A Feltámadott, aki 40 nappal később a mennybe emel-

kedik, kiszakította tanítványait is, ezeket a gyarló embereket a Golgota sötétségéből, azután pedig így szólt hozzájuk: „Tanítsatok minden nemzetet!”

Íme, így él tovább a megdicsőült Emberfia a tanítványokban, illetve a világegyházban. Ez nemcsak azt árulja el, hogy az egyház hivatása a transzcendens világból indul ki, hanem azt is, hogy sorsa itt a földön transzcendens mederben folyik, azaz ezen a világon él, de nem a világról való.

Ez a megállapítás sok fájdalmas pontra vet fényt, amely másként megmagyarázhatatlan volna. Mindenek előtt arra figyelmeztet, hogy az egyház tulajdonképpeni szándéka és fenséges hivatása csak ritkán talál megértésre itt a földön. Az athéniek viselkedése, akik Szent Pált a feltámadás hirdetésénél hangosan kinevették, e szempontból minden időkre intő jelül szolgál. Magatartásukban elsőnek nem a feltámadásban való kétségük jut kifejezésre, hanem az embernek az e világhoz hallatlanul görcsösen ragaszkodó akarati ténykedése.

Érvényes ez a tétel kollektív értelemben is. A pusztán hatalmi tényezőnek és jogi intézménynek elképzelt egyház külső megjelenési formája sohasem váltja ki a tulajdonképpeni értelemben vett mély ellentmondást keresztény és nem-keresztény között, már csak azért sem, mert az egyháznak épp e földi értelemben vett szereplése ad alapot a kereszténységen kívül állóknak sok megnyugvásra. Ez ugyanis az egyetlen felszín vagy térség, amelyen a két tábor, — ha küzdelmek árán is — egymással érintkezésbe szokott kerülni. A tulajdonképpeni ellentmondás mindenkör a kereszténység idő és tér feletti jellegében keresendő. A történetben jelentkező emez ellentmondás gyakran fájdalmas analógiára talál sok jámbor hívó egyéni tudatában, mikor a kereszténység látszólagos kudarcai-nak láttára kiábrándulás és bátortalanság fogja el.

Oly érdekesen beszél ezekről a nagy történetfilozófus, az orosz születésű Nicolai Berdiajew, *A történet értelme* című művében. Szerinte az a legmegrázóbb pillanat a hívó ember lelkében, amikor ráébred arra, hogy a történetben alapjában semmi sem sikerült, még a kereszténység legszebb reményégei sem váltak valóra, ha céljainak pusztán földi kezdeményezéseit vizsgáljuk. Berdiajew azt mondja ezekről a reményekről, hogy ezek csak „az idő legyőzésével, az örökkévalóságba való átmenetük révén”, másszóval az Örök Husvét megdicsőülésében fognak egykor testet öltetni.

Ily szemszögből nézve, Krisztus szenvedéseinek és halálának győzelmét semmi sem akadályozhatja meg. Ami az egyén szemében keresztnek vagy enyészetnek tűnik fel, az Isten szemében megdicsőülést és örök életet jelképez. Így válik érthetővé legszebb győzelmi himnuszunk, az Exsultet és az Alleluja, amelyekről joggal mondhatták: „Ezek már nem dallamok, hanem az örökkévalóság megénekelt fény sugarai.”

E sorok bátorítanak bennünket, hívó katolikusokat, az atomkorszak hajnalán, midőn tavaszonként a husvét megünneplésére készülünk. S ez a gondolatmenet mindennél jobban vonatkozhat 1963 feltámadási ünnepségére, hisz egy világméretű zsinat közepén állunk, amelyet az emberi szívjószág és szeretet birtokosa, XXIII. János pápa irányít.

„AKI EMBERTÁRSÁT SZERETI”

A felebaráti szeretetet *Szent Jakab* királyi törvénynek nevezi. *Szent Pál* pedig azt mondja, hogy „az egész törvény egy szóban teljesül: Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat” (*Jak.* 2, 8; *Gal.* 5, 14). Az Isten iránti szeretet elemzése megmutatja, milyen szorosan összefügg a felebaráti szeretet az Isten iránti szeretettel. Tudjuk az Úr Jézus szavából, hogy amit egynek a legkisebbek közül teszünk, azt neki tesszük. Tehát a felebaráti szeretet egyben istenszeretet is. Ha szeretjük egymást — *Szent János* mondja —, „az Ő szeretete tökéletes bennünk” (1 *Jn.* 4, 12). És tudjuk az ellenkező intelmet is *Szent Páltól*: „Aki felebarátját megveti, Istent veti meg” (*Tessz.* 5, 8). *Szent Agoston* elméletileg is kifejti, hogy nincs két szeretet, ugyanazzal a szeretettel szeretjük Istent és felebarátainkat. Sőt hozzátessz egy nagyon érdekes gondolatot, hogy ti. a megvalósítás rendjében a felebaráti szeretet az előbbrevaló. Nem mintha nem Isten volna az első és a felebarát nem csak azután jönne. De az Istent — mondja — nem látjuk, a felebaráti szeretet nyitja meg szemünket Isten látására. A felebaráti szeretet érdemessé tesz bennünket arra, hogy az Isten megmutassa magát nekünk, és így csakugyan igaza van *Szent Jánosnak*, hogy ha szeretjük egymást, az Isten szeretete tökéletes bennünk. Ez az istenszeretethez vezető út.

A felebaráti szeretetben is meg kell különböztetnünk a kétféle szeretetet, a kétféle erényt: az erkölcsi erényt, a természetes szeretetet — és az istenies erényt, a természetfölötti szeretetet. Mint az Isten iránti szeretetben és az önmagunk iránti szeretetben, tartalmilag ez a kétféle erény nagyjából itt is azonos. A természetes szeretet tárgya, területe a természetfölöttinek is tárgya, területe, de más a megvilágítás, más az indítás és bizonyos plusz, bizonyos hozzátétel jár vele.

Minden szeretetnek a természetes szeretet az alapja. A természetfölöttinek ojtóágát ebbe ojtja bele az Isten. Ez a természetes alapja nemcsak minden szeretetnek, de az emberrélevésnek is. A modern lélektani és filozófiai elmélkedések megmutatják ezt (*Scheler, Künnel, stb.*). Minden közösségi etikának voltaképp ez az alapja.

A természetes szeretetnek is megvan az ösztönös alapja. Bele van ojtva az emberi természetbe, sőt bizonyos mértékben az állatoknál is megvan; ha nem is egyformán és nem is mindig, de legalább a kicsinyekkel szemben addig, amíg kicsinyek. Mindenesetre megvan ez az ösztönös szeretet az emberben is: a szülőknél a gyermek, a férjben a feleség iránt és viszont. Később az emberi kapcsolatok mind ebből fakadnak: szerelem és barátság, házasság és bajtársi érzés, közösségi érzés; még a legelvetemültebbek közt is van valami cimboraság és betyárbecsület. Ezt az ösztönös szeretetet van hivatva aztán az ember felsőbb énjé, az értelmes ember megtisztítani, megnemesíteni, fölemelni, mértéket és rendet vinni belé. Így lesz a természetes szeretet is erénnyé, erkölcsi erénnyé. Olyan nagyon megbecsüli azt a keresztény morál, hogy például *Aquinói Szent Tamás* többek közt azt mondja, hogy az üdvözültekben, az örök boldogságban is megvan a természetes tiszta szeretetnek minden foka.

Ennek a természetes emberi szeretetnek fő megnyilatkozási formái csupa szép, jó, nagy élmény, de mindegyik rászorul a felsőbb, természet-

fölötti motívumok rendező, biztosító erejére. A szimpátia (ez a legprimitívebb), — a részvét, — az általános emberszeretet (humanizmus), — a barátság; és az ötödik, a legbonyolultabb, a szerelem.

Szimpátia. Mivel minden szeretetnek alapja valami korrespondencia, valami megfelelés a szeretet alanya és tárgya közt, aszerint, hogy van-e köztem és egy másik ember közt ilyen megfelelés, van bennem iránta vagy benne irántam szimpátia. Minden további emberi kapcsolatnak a rokonszenv az első alapja. Ez azonban ösztönösen van adva; nem lehet parancsolni, hogy legyen vagy ne legyen. Mindenesetre megvan az a veszélye, hogy elfogulttá teszi az embert a mellett, vagy az ellen, aki iránt rokon- vagy ellenszenvet érez — ha csak felsőbb értelmi és erkölcsi motívumok nem ellenőrzik és őrzik.

A *részvét* a szenvedésen kelt ösztönös érzelem: együttérezni a szenvedővel. Ez már magasabb jelenség. Szimpátia az állapotban is van; részvét nincs benne: nem látjuk, hogy az állatnak fájna a másik állat szenvedése. Az embernek, minél nemesebb és minél érettebb, annál inkább fáj a másik ember szenvedése. Az ember együttérez embertársával. Kis gyermekekben sokáig látjuk azt a szinte visszatartó kegyetlenséget, amely például az állatkinzásban nyilatkozik meg. Nincs még kifejlődve benne az elképzelés, a szellemi látás, hogy meg tudná érteni: amannak is fáj. Minél gazdagabb, minél fejlettebb az ember, annál inkább megvan benne a részvét. Nagy dolgok forrása, nagyszerű adottság, de ennek is megvan a maga veszélye. Egyik veszélye az, hogy olykor elpuhító, szentimentális hatása van. Nevelők, vezetők, szülők akaratkengye együttérzésből elkényeztetik szeretetük tárgyát. Elengedik például a büntetést a gyermeknek, holott erkölcsi érdeke azt kívánná, hogy ne kedvezzenek neki. Akiben nagyon erős a részvét, de nincs elég tartalma szellemének, annál meggyengítheti a határozott értelmi vagy erkölcsi állásfoglalást. Van még egy harmadik veszélye is. Az ilyen ember sokszor beéri a sópánkodással, amelyet a részvét ad az ajakra; de nem mozdítja az ujját sem, hogy segítsen. Régi anekdota: a gazdag ember azt mondja: „Kergesétek el ezt a koldust, mert nem bírom nézni.”

Még magasabbrendű emberi kapcsolat a *humanizmus*. Csak olyanoknál található, akiknek értelme fejlett annyira, hogy jelent valamit számukra ez a szó: emberség. Az embert mint embert, minden embert, az emberiséget képesek szeretni. Magasrendű gondolat; minél magasabbrendű egy ember, annál erősebben a lelkében hordja. Mint irányzat Angliában keletkezett a puritanizmus elleni reakció alapjául (*Smith* Ádám) és onnan jött Európába; a felvilágosodás korában lett általános. Mai művelt embernek talán *Schiller* költeménye, vagy a IX. Szimfónia jut eszébe. A szocializmus is minden elé helyezi az embert és korunk legnagyobb művészei, írói a humanista gondolatot képviselik. Nagy dolog, nagy érték, veszélyekkel is járhat. Egyik veszélyét *Kölcsey* úgy fejezi ki, hogy ami túlságosan szélesre terjed ki, végül „önkicsinységében, enyészik el”. Könnyen csak szó, elv, gondolat marad, ami végül is nem kötelez semmire.

Barátság. A természetes szeretet formái közt ez a legmagasabbrendű. Legnagyobb lehet a tartalma, melege, viszont szélességben sokkal csekélyebb az előzőknél, mert a barátság csak kevesek közt lehetséges, hisz föltételezi a kölcsönösséget. Már az ókorban észrevették, milyen mély erkölcsi tudatot kíván. *Aristoteles* a *Nikomachosi Etikában* kifejti, hogy barátság csak derék emberek közt lehetséges: „Rossz emberek nem tudnak sokáig egyetértésben maradni, sem barátságot megőrizni, mert túlságosan akarják a hasznot és túlságosan kevésbé a fáradságot és az egy-

másért való munkálkodást. Ezért a rosszak közötti barátság: közösség a gonoszban. Amilyen könnyelműek, egyik a másiktól veszi át a rosszat és így mind a ketten egyformán gonoszakká válnak. Ellenben a jók közötti barátság: közösség a jóban. Mindennap újabb erkölcsi tartalmat nyer az érintkezésből és a haladást egyformán előmozdítja a közös erény-gyakorlás és az egymás hibáinak kölcsönös megmondása.”

Különben ennek a gondolatnak magasrendű kifejezését találjuk Jézus Sirák fia könyvének a barátságról szóló nagyszerű himnuszában (Sir. 6, 6—17). A történelem, irodalomtörténet és tapasztalat számos gyönyörű példáját mutatja a barátságnak. Egyik legszebb példája Arany és Petőfi kapcsolata. Arany János levelei Petőfihez a legmeghatóbb olvasmányok közé tartoznak! Gyönyörű élmény látni, hogyan próbálja ez a nagy és bölcs lélek a nagyszerű, de szertelen egyéniségnek, akit szíve mélyéből szeret és tisztel, a kinövéseit lefaragni, hogyan békíti például Tompával... Persze, a barátságnak is vannak veszélyei, gyengéi. Mindenekelőtt az, hogy az ember — a legtöbb ember — nem túlságosan szeretetreméltó. Az önzésnek, a hűtlenségnek, szenvedélynek, hálátlanságnak ezer lehetősége van meg barátomban is, bennem is. Hányszor látjuk, hogyan feneklik meg egy barátság ilyen apró gyengeségeken!

A legbonyolultabb forma, bizonyos tekintetben a legtökéletesebb az emberi természetes szeretet formái közül a *szerelem*. Ez a legkomplexebb, mert több összetevője van, és nem lehet egyszerű formulával elintézni. Lényegileg egyéni, minthogy személyiség és személyiség közt lép fel; egész embernek egész emberhez való vonzalma. Itt különös erővel érvényesül az a belső drámaiság, amelyet Szent Pál ír le a rómaiakhoz szóló levélben, a kettős törvényről szóló sorokban. Itt is megvan az a bizonyos „testi ember”: a szeretet testi, ösztönös része; és megvan a lelki ember, a szellemi rész. Ha az egyik hiányzik, nem szerelemről van szó: ha a szellemi motívum hiányzik, akkor testiségről, ha a testi-ösztönös motívum hiányzik, akkor barátságról. A kettő együtt teszi a szerelmet. Hogy milyen arányban vegyül a kettő, ez határozza meg a szerelem különböző formáit. Ennek az érzésnek éppen ebben a kettősségben rejlik áldása. Isten akarata szerint ez van hivatva elsősorban, hogy az ember emberré teljesedését és az emberi boldogságot szolgálja. Az ösztönnek és a vele kapcsolatos érzésnek ritmusa van. Hullámhegy és hullámvölgy, és ezek a kilengések hol nagyobbak, hol kisebbek. Völgy következik a hegy után: ha nincs erő, amely fönttartja az érzést a magaslaton, akkor természetyszerűen zuhan le és természetyszerűen jár illúziók lerombolásával: ez a természete. *Stendhal* érdekesen fejtegeti a „kristallizáció” elméletét: akit az ember szeret, arra mindenféle értéket ráruház, és minden illúzió magában hordja a széthullás veszedelmét. Ezért ez az a terület, ahol legjobban rászorul a természetes szeretet a természetfölötti segítségre. Ezért alkotott Krisztus Urunk szentséget számára.

A keresztény, a természetfölötti szeretet az eddigiekkel szemben új, elsősorban tárgyában. A *hitből* megismert ember: ez a tárgy; az, amit az Isten lát és szeret bennünk. Indítéka, motívuma az *istenszeretet*, segítője a *kegyelem*, amelyet természetes törekvéseinkbe beleolt az Úristen. Minden ezen a természetes elébe-építésen múlik. A kegyelemtől függ minden, de ezt biztosan megkapjuk, tehát rajtunk áll a többi.

A természetfölötti emberszeretetnek, a keresztény szeretetnek első jellemzője — mint minden szeretetnek —, hogy nem egyes cselekvésekből áll, hanem érzület, ismételt cselekedetek nyomán támadt habitus: erény.

Ez az érzület mindenekelőtt jó. A keresztény felebaráti szeretet: előlegezett jóakarát mindenkinek. Amíg nem tudom valamiről, hogy rossz, addig jónak tartom. Ez az erő programja. Azt mondja Szent Pál: „Nekünk, mint erőseknek, kötelességünk, hogy elviseljük az erőtlenekek gyöngeségeit és ne keressük a magunk kedvét. Mindegyitek törekedjék felebarátjának kedvét, javát és épülését keresni” (Róm. 15, 1–2). Óriási pedagógiai értéke van annak, ha szemelláthatóan jót látnak bennünk és jót tételnek fel rólunk. Ez maga már a legerősebb indítékok egyike, hogy csakugyan azokká legyünk és úgy is viselkedjünk. Viszont melyik édesanya és melyik pedagógus nem tapasztalta, hogy aki a gyermekről fölteszi a rosszat, gyanúsítja, könnyen ezt a hatást éri el: „Akkor azért is rossz leszek.”

Második jellemzője, amit Aquinói Szent Tamás „affabilitásnak” mond: a *szeretetreméltóság*. Valami, ami a tapintattal, az udvariassággal rokon. A külső viselkedésben az Úr Jézus itt a minta; az evangélium minden lapja példával szolgál. Szent Pál mondja: „Beszédek legyen mindig kedves, sóval ízesített, s tudjátok, miképpen kell kinek-kinek megfelelnetek” (Kol. 4, 6). „Sóval ízesített”, azaz szellemességgel, humorral. Azután: „Legyetek egymás iránt gyengédek, a tisztelet dolgában egymást megelőzők... résztvevők a szentek bajaiban, gyakoroljátok a vendégszeretetet... Örvendjétek az örvendezőkkal, sirjatok a sírókkal. Egymás között ugyanazon érzéssel legyetek: nem nagyravágók, hanem együttérzők az alacsonyrendűekkel” (Róm. 12, 10, 13, 15).

Harmadik jellemzője a *türelem*. Petőfi mintha lenézné ezt: „Türelem, birkák erénye te.” És abban, amiről ő szól, nagyon igaza van; ezt a szabadságharc Petőfije mondja; utálja azt, aki tűri a zsarnokságot. Az egyéni türelem valami egészen más; nem is a cselekvés síkján mozog, hanem az érzellem síkján. Ez az erősnek a gyengével szemben való ereje. Amit a kínai Lao Ce mond: „Aki mást legyőz, az erős, aki magát legyőzi, az hős.” A türelemben ez a hősiesség mutatkozik meg. Szent Pál így int: „Kérlek titeket, éljétek méltó módon ahhoz a hivatáshoz, amelyet nyertetek, teljes alázatosságban, szelidségben és türelemben. Szíveleljétek el egymást szeretettel, igyekezzetek megtartani az egyetértést a béke kötelékével... Minden keserűség és harag, dühösködés, szóváltás és szitkozódás minden gonoszsággal együtt legyen távol tőletek. Legyetek inkább egymás iránt jóságosak, könyörületesek, bocsássatok meg egymásnak, amint az Isten is megbocsátott nektek Krisztusban” (Ef. 4, 1–3, 31–32).

Egy további jellemzője a keresztény felebaráti szeretet érzületének az egymás iránti *felelősség* érzése. Tudjuk, hogy Szent Pál Krisztus misztikus testét használja mint hasonlatot egymáshoz való viszonyunk jellemzésére; egy test tagjai vagyunk. A Menenius Agrippa-féle híres latin mesének is visszhangja ez: ami az egyik tagnak fáj, kell, hogy a másiknak is fájjon; ami az egyiknek dicsősége, az a másik tagnak is öröme. A keresztény érzülethez hozzátartozik ez a felelősség. Ellenkezője ez a káini lelkületnek: „Vajon őrzője vagyok-e öcsémnek?” Igen, őrzője vagyok. Ha testvérem elbukott, felelősséget kell éreznem érte. Minden cselekedet, minden szó olyan, mint a kavics, amelyet a tóba dobnak: hullámgyűrűk támadnak körülötte, egyre nagyobbak, egyre szélesebbek. Azt mondta egyszer egy filozófus: egy levél nem eshet le a fáról, hogy az egész világ-mindelegre hatása ne legyen. Mi keresztények kell, hogy tudjuk: amit gondolunk, amit mondunk, ki tudja hány emberre van hatással. hány ember haladásának vagy bűnének vagyunk vele részesei. Ezért kell egymásért imádkozni és felelősséget érezni.

Végül még hozzátartozik az *áldozatkészség* is, mert mindez nem képzelhető másképp, mint áldozatokkal. Nem kell itt feltétlenül az élet feláldozására gondolni, vagy nagy anyagi áldozatokra, hanem energiának, időnek, rá gondolásnak, egy darab léleknek a másikért való készséges feláldozására. „A szeretet nem gondol a magáéval” (1 Kor. 13, 5).

A keresztény szeretet azonban nemcsak érzület, hanem cselekvés is. „Fiacskáim, ne szeressetek szóval vagy nyelvvvel, hanem cselekedettel és igazsággal” — mondja Szent János (1 Jn. 3, 18). Szomorú az a magatartás, amelyet — a modern lélektan szereti így nevezni — az „introvertált” (befelé fordult) jellem állít be a világba: sajnálja a szenvedőt, talán fáj is neki annak baja, de egy vigasztaló szó el nem hagyja a száját. Az együttérző fájdalomnak értéket az ad, hogy cselekedet, irgalmassági cselekedet következik belőle.

A keresztény felebaráti szeretet a *szolgálat* szellemét vette át az Úr Jézustól, aki előtt, „nem hogy neki szolgáljanak; hanem, hogy ő szolgáljon”. Azt akarja, hogy mi is szolgáljunk. Itt óriási lehetősége van a kis cselekedeteknek. A nagy mestert hallgassuk. *Szalézi Szent Ferenc*et: „A szeretet adja meg az alapot, súlyt, értéket és erőt Isten előtt cselekedeteinknek; és mivel az erények természetüknél fogva különbözők, a kisebb cselekedet, melyet Isten iránti nagy szeretetből hajtottunk végre, sokkal érdemszerűbb azon kiváló cselekedetnél, mely kisebb szeretetből fakadt... Majdnem semmibe szokás venni pl. embertársaink szeszélyének eltűrését, tökéletlenségeiknek barátságos elnézését; meg nem ütközni barátság-talan tekintetén; a csendes megnyugvást, ha mások velünk szemben előnyben részesülnek; alantának érzett munka elvégzését; egy barátságos feleletadást sértő támadásoknál; ha kérésünket nem teljesíti valaki, annak nyugalommal való fogadását; a bennünket kiszolgálókkal való emberbaráti és jóságos bánásmódot.” Tele van ilyenekkel a *Filótea*, de minden igazi keresztény ember élete is.

A keresztény felebaráti szeretet harmadik jellemzője az *egyetemes-ség*. Az ókor ezt nem ismerte. Az ókor mindig szűk körre korlátozta a szeretetet. Kizárta belőle a barbárt, a más népbelit, az ellenséget, a rabszolgát, — a filozófusok is. Az ószövetség Mózes könyvében már testvérnek mondja az embert. „Számunkérem az embertől az ember életét, mert testvér” (1 Móz. 9, 5). De a gyakorlatban náluk is saját népük tagjaira korlátozódik a felebaráti szeretet. Az apostoli formula: „Nincs sem zsidó, sem görög, sem szolga, sem szabad; mindnyájan egyek vagytok Krisztus Jézusban” (Kol. 3, 4). Ahol kereszténység van, ott a szeretetnek egyetemesnek kell lennie: nincs belőle kizárva senki.

Van még egy negyedik, nagyon fontos jellemzője a keresztény felebaráti szeretetnek: a *fohathóság*, a konkrétitás. Hadd idézem itt *Tolsztoj* hatalmas gondolatát: „Ma a legnagyobb bűn az emberek elvont szeretete, a személytelen szeretet azok iránt, akik valahol a távolban vannak... Olyan könnyű azokat az embereket szeretni, akiket nem ismerünk, akikkel sohasem találkozunk! Hisz akkor nincs szükségünk áldozathozatalra s emellett oly elégedettek vagyunk önmagunkkal! Így csáljuk meg a lelkiismeretet. Nem, azt a felebarátodat szeresd, akivel együtt élsz s aki terhedre van.” Itt és most kell elkezdenni, akivel együtt vagyunk, azt kell szeretni, azután azokat, akik távolabbiak! A keresztény szeretet nem elméleti dolog, nem pusztán erkölcsi elv, hanem cselekvés, élet, — itt és most.

A keresztény felebaráti szeretet *gyakorlati módjainak* száma végtelen. Kiválogatok belőlük néhány legjelentősebbet. Ilyen mindenekelőtt az

irgalmasság: segítség a rászorulókon, a bajban levőkön. Ezzel kell kezdenem, mert a szentírás elsősorban ebben látja a felebaráti szeretet megnyilatkozását. Az ószövetség ezzel van teli, a próféták azt harsogják, hogy sem bőjt, sem áldozat nem ér semmit irgalmasság nélkül. Erre ad példát az Úr Jézus: „könyörül a seregen” — a betegeken, szenvedőkön (Mt. 9, 36—14, 14). Tőlünk is ezt az irgalmasságot akarja, nem áldozatot (Mt. 12, 7). Utolsó-ítéleti beszédében kizárólag az irgalmasság cselekedetei szerint ítél. A szeretetnek ebben kell megmutatkoznia. Aki nem irgalmas, hazudik, vagy önmagát ámitja, ha azt hiszi, hogy van szeretete.

Az irgalmasság cselekedeteinek két csoportjáról, *testi és lelki cselekedetekről* szokás beszélni. A hagyomány szeret bizonyos számokat, így a hetes számot. Hat az irgalmasság testi cselekedeteiből az Úr Jézus beszédéből való (az éhezőknek ételt, a szomjazóknak italt adni, a mezíteleneket ruházni, a hontalant befogadni, betegeket látogatni, foglyokat kiváltani), a hetediket Tóbiás könyvéből vesszük (temetni a temetetleneket). Első tekintetre világos, hogy egy régi társadalmi rend szükségleteit, az első keresztény közösségek szükségleteit fejezik ki ezek a dolgok, amikor nem voltak szállodák, temetkezési egyletek, nem volt sok minden, ami ma leveszi rólunk a szószerinti teljesítés terhét, mert hiszen a közösség végzi el legnagyobb részét. De nem is a betűszerinti teljesítés itt a lényeg, hanem az, hogy a lelkület legyen kész a segítsékre, mert ez a keresztény szeretet. Minden társadalmi rendnek és minden berendezkedésnek más-más igényei vannak. A lényeg, hogy a szentatyák fejezik ki, mikor például Aranyszájú Szent János így szól: „Ne az ég felé terjeszd a kezedet, hanem a szegények felé.” Vagy Szent Ágoston: „A gazdagok feleslege a szegények szükséglete. Idegen jószágot bitorol, akinek fölöslege van.” Kemény, szokatlan szó; nem betű szerint értendő; az a szellem a jellegzetes, amit kifejez. Néhány sort egy versből, amely ezt a lelkületet próbálja megéreztetni: egy verses keresztúti ájtatosság első stációjából. A lélek az igazságtalan ítélet hallatára úgy érzi, hogy őt ítélték el; keresi ennek az ítéletnek okát, és megtalálja többek közt az irgalmasság hiányában. Nem szabatos erkölcstani kifejezésekkel szól, a költészet nyelvén akar rádobbeníteni arra, amit Krisztus Urunk mondott, — és arra, amivel legtöbbször meglegszünk:

*A szomszédomnak nem volt kenyere,
S nekem jóval a tányérom tele.
Rám nézett, és a szívem megesett,
Nem adtam mégsem, csak egy keveset.
Ha bőven is, csak a selejteséből;
Ha javából is, csak a fölöséből —
Ha meg egyszer a magamét feleztem,
Már úgy hittem, hogy érdemet szereztem,
S az igazságos mennyei Király
Kezeiből a jutalom kijár.
S bár tudtam: tettem csak annyira méltó,
Mint a gyermeké, aki cukorért jó,
A mézes szájíz mégis megmaradt
És meg-megveregettem vállamat.
Holott a szomszéd... s mind az éhesek...
Uram, vállalom az ítéletet.*

Hányszor veregetjük vállunkat: most jók voltunk! Vajon az utolsó ítéleten ítélkező Krisztus meg volna-e elégedve velünk? — Az idézett vers a szimbolumok felnagyított nyelvét használja. Mint ahogy szimbó-

lum például a Szent Márton kettévágott köpenye; nem azt mondja: vágd ketté köpenyedet, hanem hogy legyen szíved-lelked olyan, amilyenből az ilyenek fakadnak és cselekedjél ilyen hatékonyan, a szeretet nevében.

Az irgalmasság lelki cselekedetei közt is hetet szokás megkülönböztetni (tanács, vigasz, feddés, tanítás, türés, bocsánat és ima). Ezek már nem annyira időhöz kötött dolgok; örök emberi viszonyokat és örök emberi igényeket fejeznek ki. De persze ez csak néhány példája annak a végtelen sokféle lehetőségnek, amely a lelki szeretetnek cselekedeteit jellemezheti. Szalézi Szent Ferenc azt mondja: „A jámborság bizonyos lelki fürgeség és élénkség arra, hogy szeretetünket minél többféleképpen tudjuk gyakorolni.” Ez a leleményesség, ez a szava a keresztény szeretetnek. Egy sereg apró formáját az imént kaptuk Szalézi Szent Ferenc tollából. Tegyük hozzá még néhányat, mindennapi rendelkezésünkre: Nem panaszkodni, ha valami bajunk van — van elég baj másnak is. Ellenben: meghallgatni más panaszát — meglátni a jót emberekben, dolgokban —, nagy csapásokban szenvedőkkel együtt kínlódni, de tudni, hogy minden szenvedésben van valami jó, és megtanítani erre másokat is. Meglátni a rosszban is a jót, meg is mondani. Szeretünk panaszkodni, de ha jóra fordul a dolog, azt már nem mondjuk el. Egyáltalában: derűt vinni az emberek közé. Eltűrni azt, ami a legnehezebb: bizonyos emberek szeszélyeit, igazságtalanságát, idegességét (otthonunkban is!), megsajnálni őket, keresztüllátni rajtuk. A szeretet kenetét vinni oda, ahol tudjuk, hogy szükség van rá.

Ennek a felebaráti szeretetnek a lelkét szeretné megéreztetni ez a vers:

*Forgatag utcák nyüzsgése között,
Az emberarcok rengeteg erdejében
Valami a szemembe villant:
Egy szem, gyűlölködő,
Alattomos, didergető,
Akár a meztelen gyilok,
Rám néz egy arc,
Rút arc, kaján, sötét, gonosz.
Mint nyirkos ujjak illetése:
Borzongat és taszít.
Szegény arc!
Kegyetlen fátyol! Mi lehet mögötted?
Ez a szegény szem mennyi rútat láthatott,
Mig ennyi rútság ivakodta át!
E fül, e száj, ez orr
Ó mennyi rontó mérget szíhatott,
Hogy ennyi ártót tud fecselni szét!
Hány durva kéznek hány ökölcsapása
Szaggatta szét e boldogtalan arcon
Az Isten arca mását,
Mig ennyi vadság, ennyi gyűlölet
És ennyi sárga undor ülte meg!*

*Rettentő lajstrom ez az arc:
Annyi embernek annyi bűnét
Kiáltja ég felé!*

*Testvér, megállj! Hadd fogjam át
Melengető testvéркеzzemmel
Verejtékes, magányos ujjaid.*

*Én szólni akarok veled:
 Akarom hallani keserű titkodat!
 A szó kegyetlen zuzmarája
 Kimondva: boldogan megoldad ajkadon.
 Zord rejtvény, tán a kulcsod én vagyok.
 Vert életed kietlen sok nem-ére
 Tán ajkamon rügyellik az igen.
 Jőjj, fáradt bujdosó:
 Tán írva van, hogy bennem lelj hazát!
 Testvér, a kezedet!*

Másik fő gyakorló területe a keresztény szeretetnek: *szeretni az ellenünk vétőket*. Az ókor ezt sem ismerte. Az ókorban a vérbosszú volt az uralkodó, a „talio” szelleme. Az ószövetségben is megvolt az elv: „Szemet szemért, fogat fogért” (V. Móz. 19, 19). A mózesi törvényben ez nem az egyes embernek szól, hanem a bíróságnak, a közösségnek, az gyakorolja így jogát: vesd ki magad közül a bűnt. A Példabeszédek könyve egészen másképp beszél: nem gyűlölködni! „Ha ellenséged éhezik, adj neki enni, ha szomjazik, adj neki italt; mert ha ezt teszed, eleven parazsat gyűjtesz a fejére” (28, 22). Jézus Sirák fia könyvében pedig egész rész szól erről, úgyszólván a Miatyánk szavaival (28, 1—9). Különbözik az ószövetség a megbocsátásnak és a nagylelkűségnek nagy példáit adja: József testvéreivel, Dávid Saullal szemben. Azonban egész rendszeresen, egész mélyen és egész következetesen ezt a nagy gondolatot a Hegyi Beszéd mondja ki: legyünk tökéletesek, mint a mi mennyei Atyánk, aki fölhozza napját jókra és gonoszokra. Az Úr Jézus határozottan követeli, hogy a rosszszat jóval kell viszonzni (Mt. 5, 43—48). Az apostolok levelei is tele vannak ennek változataival (Róm. 12, 14—21; 1 Pét. 3, 9).

Hogy értendő mindez? Nyilvánvaló, hogy nem a képek betűszerinti értelmében. Keleti beszéd ez, amely szereti a kisarkítást. A farizeusok ellenkező gyakorlatával szemben kiélezett beszéd. Nem a kép betűjét, hanem a mondanivaló szellemét kell megérteni. Ez a szellem nem tanács, ez parancs, norma, szabály, amelyet mindenestül követni kell, nem szabad engedni belőle semmit. Mit kíván ez a szellem az ellene vétőkkel, gonoszokkal, ellenségekkel, üldözőkkel, megvetőkkel szemben, akik ösztönöm szerint nem felebarátaim, de hitem szerint azok. Nem kívánja, hogy mint vétkezőt, mint gonoszt szeressem: ez természetellenes kívánság. A gonosznak bűnét gonosznak kell látnom, de a gonosz emberben is látni kell az Isten arca mását és azért szeretni kell. Krisztus nem kívánja, hogy ne védekezzem, hogy föl ne háborodjam az igazságtalan támadáson; nem kívánja, hogy ne vádoljak, ne keressek elégtételt, esetleg kártérítést. *Pázmány* egyenesen ezt írja: „Gyűlölhetjük az ember gonoszságát; kívánhatjuk, hogy Isten a gonosz embert megzabolázza; hogy az ártatlanokat tőle oltalmazza, hogy egyebek példájára és maga jobbulására bűnhődjék a gonosztevő; de magát az embert, bár ártalmas felebarátunk legyen is, nem szabad gyűlölni, hanem mint azon Isten fiát, azon Ádám maradékát tartozunk szeretni, mivel Isten személyválogatás nélkül minden közelvalóinkat parancsolta, hogy szeressük.”

Egyszerű, amit az ellenségszeretet kíván: megtiltja a bosszút, kívánja a megbocsátást, mégpedig nem hétszer, hanem „hetvenszer hétszer” (Mt. 18, 22). Mindennapi imádságunkban mondjuk: „Bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétőknek.” Kíván szeretetet: nem érzelmi szeretetet, az természetellenes kívánság volna, hanem csak hogy adjuk meg neki is, ami felebarátainknak közönségesen

jár: a köszönést és az irgalmasság cselekedeteiben való részesítést, ha rászorul. Lényege ennek a magatartásnak: a rosszat nem rosszal, hanem jóval viszonzni; így utánozzuk a mennyei Atyát, így leszünk fiai.

Ezek a gondolatok nem mindenestül és kizárólag csak a kereszténység gondolatai. A legmagasabbrendű erkölcsi gondolkozóknál többé-kevésbé mindenütt megtalálhatjuk őket. Nagyszerű passzusokat idézhetnénk például *Buddha* beszédeiből, vagy a gyakorlati moralistának, *Mong Cenek* írásaiból, 300 évvel Krisztus előtt. *Marcus Aurelius* tanítása: „Emberi mivoltunk megköveteli, hogy azt is szeressük, aki vét ellenünk... Ha teheted, neveld jobbra az embereket, s amennyiben eredménytelen a munkád, gondold meg, hogy az istenek épp erre az esetre számítva ajándékoztak meg az elnézéssel. Hisz az istenek is elnézőek a rossz emberekkel szemben, sőt ebben-abbban még kedveznek is nekik, megajándékozzák őket egészséggel, gazdagsággal, hírnévvel. Ennyire jóindulatúak! Megvan a lehetősége annak, hogy te is ilyen légy. Monddd, ki akadályoz ebben?”

Hogy lehet ezt elérni? *Szent Jeromos* nem látja nehéznek: „Azt mondhatja valaki: nem tudok bőitólni, nem tudom megtartani a szüzeséget; de lehetetlen, hogy ne tudd szeretni felebarátodat és ellenségeidet.” Az ellened vétőket szeretheted, nem nehéz dolog. — legalábbis nem nehéz az erre való készség és az elemi gyakorlás. A lelkipásztori és nevelői praxis két jó módszert aiánl. Az egyik: gvüiteni az ellenem vétő vagy ellenszenves emberről a jó gondolatokat. Tudatosan elmélkedni az illető jó tulajdonságairól. Ha ezt lelkiismeretesen (nem öncsalással) megteszem, rá fogok jönni, hogy az úgynevezett rossz emberekben is menni jó van. A másik módia: imádkozni érte, hogy az Isten adjon neki kegyelmet a jóra. Ha ezt őszintén teszem, lassan rá fogok jönni, hogy melegsik köztünk a hideg atmoszféra. Hogy menni érek el, nem áll rajtam, de a jóakarát rajtam áll. Tennem kell, ami telik tőlem.

Harmadik nagyszerű formája a keresztény szeretetnek, talán a lehetséges legmagasabb emberi szeretetforma az *Istenben való barátság*. A barátság, amely két embert Istenen keresztül a közös istenszeretet és közös törekvés — Isten felé való törekvés — kötelékével köt össze. A legnagyobb kincs, amely ezen a földön lehetséges. Nagy példái *Szent Agoston* és *Alypius*, *Szent Bernát* és *Szent Malaktás*, *Kalazanci Szent József* és *Glicerio Landriani*, *Szalézi Szent Ferenc* és *Chantal Szent Franciska*. Csodálatos kivirágzását tapasztaljuk ezeknél emberi nagvságnak és emberi bensőségnek. Beszélni erről nagyon nehéz annak, aki nem tapasztalta. Álljon itt inkább néhány halhatatlan mondat *Prohászkatól*, az *Élő vizek forrásából*: „Emberekből, akiket Istenben szeretünk, sugarak áradnak reánk, melyek világítva, tisztítva mélyvednek kuszált gondolat- és érzésvilágunkba. Ha ránk néz, jobban látjuk magunkat, ha vállunkon pihen a keze, tudjuk, merre kell mennünk... Az egymáshoz kapcsolódó, egymásban élő egyéniségek lelkei között az áramindukcióhoz hasonló tünények játszódnak le, melyekkel önmagukba és egymásba több enregiát, tevékenységet, több szeretetet, több életet árasztanak. Ezt a közösséget nem a szavak hordozzák... Akiknek lelkei Istenben olvadtak eggyé, azok nem a szavak hídján járnak... Az Úr... akarja, hogy emberségükből úgyszólván kilépve, egy-egy pillanatra úgy ízeljék egymást, amint ő látja őket... Kitérülnek egymásnak, értékeik kicserélődnek, bensőleg egy szervezetté, egyetlen lelki rendszerré válnak. Bár földi létformáik, organikus egyéniségük külön lényekké szakítja őket, élük a lelkek közössé-

gének nagy egységesítő erejét, a spirituális világnak azt a minden eszmélést szeretetközösségbe vonzó győzelmes aktusát, melyet földi szavunkkal Istenközelségnek nevezünk. Sehonnan sem jön a lélekhez oly közel az Isten, mint neki teljesen átadott lelkek hozzánk hajlásában.”

A felebaráti szeretet gyakorlásának is legfőbb és legtermészetesebb módja az, amit nem tudunk más szóval megnevezni, mint: *kisugárzás*. Egy lelkigyakorlaton hallottam egyszer egy szentéletű lelkiatyától, hogy az Isten országa sugárzás útján terjed. Amelyik lélek magába vette az Istentől sugárzó szeretet fényét és melegét, amely ember gyakorolta cselekedeteiben, abban úgy meggyűlik a meleg és a fény, hogy természet-szerűleg kiárad belőle. Nagy gazdagság van a lelkében. Conrad Ferdinand Meyer, a nagy svájci regényíró és költő mondja: „Wer liebt, der verschwendet allezeit.” (Aki szeret, mindig tékozol.) Sajátságos tékozlás, mert minél többet ad az ember, annál többje lesz. Ez titok, nem lehet megmagyarázni természetes úton. Csak megélni lehet, ha az ember cselekszi; a legbiztosabb gazdagodás a folytonos adás. Mit adjunk? Elsősorban jóakaratot, és amit a jóakarat parancsol. A szentek élete tele van ennek példáival. A nagy költők megéreztek és nagy művészi alkotások képeiben megmutatták. Egyik legnagyobb mestere *Dosztoevszkij*. Aki megismerte a *Karamazov-testvérek* sztarecét, Aljosáját, aki emlékszik Myskin hercegre (*A félkegelmű*), tudja, miről van szó. Ha szabad kis dolgokat nagyokhoz hasonlítani, ezt szerettem volna *Alexius*omban megérzékeltetni. De ki ne ismerne olyan embereket, akik csak úgy vonzzák magukhoz az embert, akikhez a hetedik szomszédból mennek el az ismerősök vigasztalásért és segítségért, mert érzik, hogy erő sugárzik belőlük. Minden ember átélheti a vers tartalmát — így érdemes, így nagyszerű, így emberi élmény az élet:

Az Isten küld, testvéreim, tinéktek,
Hogy sugarai eleven tüztét,
Amik arcáról a szívembe égtek.
Sugározom csendesen szertesztét.
A testvéreknek, kik az éjben járnak,
Az Isten küldött, szentjánosbogárnak.

*

Nem volna teljes a felebaráti szeretetről szóló elmélkedés, ha ennek azt a különös nemét is szemügyre nem vennők, amit közösségi szeretetnek nevezünk. A szeretet minden oldalról való elemzésénél egyetemesnek bizonyult. Ebben az egyetemességben az a sajátos emberi alakulat is benne van, amely egyesekből áll, de több, mint a benne lévő egyesek összessége: a *közösség* (család, egyház, haza, társadalmi közösség, stb.). Az ez iránti szeretet is, mint a szeretet minden neme, természetes alapokon nyugszik, ösztönös emberi adottságokra épül. Amikor emberi adottságokról szólnak, talán nem is vagyunk egészen szabatosak, mert a közösségnek ösztönös érzése az állatok egy jórésztében megvan. Az állat is összebújik, amikor fél; egyrezzük csapatban, csordában, közösségben él. Az emberben is megvan, ösztönösen is, ez az összebújás az emberekkel, embertársakkal; a közösségnek ez az alapvető ösztöne. Ezt az ösztönt ismeri meg aztán az értelem. Megismeri azokat a nagy érdekeket, amelyek a közösséghez fűződnek, azokat a nagy értékeket, amelyeket mindenki kap a közösségtől, ráébred arra, hogy voltaképp az ember kiteljesülése nem is lehetséges másként, mint közösségben; így fölébred benne az értelmes közösségi érzés, szociális érzés. Érdeklődés, alkalmazkodás a közösséghez, belátása annak, hogy hasznossá kell lennem a közösségre, hogy a magam

érdekeit alá kell rendelnem a közösség érdekeinek. Kezdve azon, amit úgy szoktak mondani, hogy a játékszabályok megtartása „fair play” egészen odáig, hogy szükség esetén föl kell magamat áldoznom a közösségért.

Mit ad hozzá ezekhez az érzésekhez a természetfölötti, a keresztény szeretet? Mindenekelőtt azt, hogy szeretetként fogja föl. Az ösztön biztos alap, az értelem nagyszerű segítség, de hogy igazán azzá legyen a közösségi szeretet, amivé az Isten gondolta, kell, hogy igazán szeretet legyen. És a szeretet csak egyféle, úgyhogy valójában ez is az Isten iránti szereteten alapul, illetve az Isten iránti szeretetnek egy megnyilvánulása. Azért kívánja az apostol, hogy bennünket a közösséghez a szeretet, a „tökéletesség köteleke” (Kol. 3, 19) fűzzön.

A keresztény embernek ezt a közösségi szeretetét mindenekelőtt az jellemzi, hogy egészen konkrét, egészen fogható, mindig a közösségben egyesülő egyes emberre, elsősorban annak lelkére irányul. Hiszen a természetfölötti szeretet azt szereti az emberben, mit az Isten szeret benne. De épp azért az egyesek közösségére is irányul, hiszen ez a közösség mint közösség is Isten gondolata. Hitünk szerint voltaképp minden emberi közösség hivatva van Krisztus misztikus testébe felvételni. Azért minden ember vagy már tagja ennek a közösségnek, vagy hivatva van, hogy tagja legyen. A keresztény hívő ezért mint Isten gondolatát tiszteli és tisztelet-szeretettel szereti a közösséget. Mint Istennek számára rendelt gondolatától remél és vár jót tőle, azért vágysszeretettel is szereti. De mint-hogy a szeretet emberi tudás és érzés szerint mint adó szeretet a legmagasabb, úgy akar benne élni, hogy adó tagja, szolgáló tagja legyen annak a közösségnek: adó szeretettel is szereti. De mindig konkrétan az egyes lelkek állnak lelke előtt, szeretete előtt, és a közösségben is az egyesek közösségét szereti. Minél erősebb, minél gazdagabb, minél keresztényibb egy lélek, annál erősebb benne a közösségi szeretet. Széchenyi nagyszerű mondása szerint: „Csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz keblében.”

Megpróbáltam elmondani a szeretetről, ami a lelkem mélyéből tört elő és amit legfontosabbnak tartottam. Kezdetben azt gondoltam: túlzottan sok lesz. Most látom, hogy elenyészően csekély! Felét sem tudtam elmondani annak, amit fontosnak és jelentősnek érzek. És most, hogy végére értünk, keresek egy szót, amivel valahogy össze lehetne foglalni mindent, amit elmondtam; egy szót, amellyel odamehetnénk a kereszt alá, hogy keressünk „nyugodalmat lelkünkben”; egy szót, amelyet a Megfeszített ajkáról hallanánk, amint a szívünkben szól. Hadd vegyem ezt az egy szót néhány verssorból:

*A rendelés a forró mába küldött,
Tátong feléd a lelkek szomjúsága,
Tőled esengnek élő harmatot.
A munka ég: rabló lennél, ha most
Az égő percet kis magadra szánnád.
Egyetlenegy a szükséges: szeress,
És tégy, ahogy az Isten adta tenned.
Mindenkié vagy, mert mindenkihez
Küldött szeretni, aki a szerelmes
Keresztről a világot átölelte.
Egy szó tiéd csak, áldott életednek
Értelme, célja, foglalatja: testvér!
Ezt, ezt az egyet, ezt mondd, ezt imádkozd
Életeddel és haláloddal.*

A többit hagyd az Űristen kezére!

VASADI PÉTER VERSEI

MEGFAGYOTT KATONÁK

Az arcuk jeges vigyázat,
ahogy kazalba hányva
fekszenek, mint a farönkök.
Ajukon finom hártya a jég.
Szálltában ragadta torkon
a fagy utolsó sóhajukat
s a tovább élő borosta
drótsövénye között
vergődő hópihe táncol.

Nincs egy hangja sem a tájnak.
Elmetszett, rézsut mozdulatok
hevernek a hóban. Az emberbuckából
szeges bakancstalp nyúlik elő,
meg egy hátraszegett fej, szája
kinyílt, mintha dalolni akarna,
de néma, mint ajkán a vér lemeze.
S a többi arcra borulva kutat
valamit az idők végezetéig.

És krétafehér csönd van.
A kerekedő szél óvatosan
terelgeti rajtuk a hószemeket
és a kék folt mélyül kezükön.
S úgy éget, olyan élesen tiszta
a fagy, hogy pálcikaként
töredeznek szét ereik.
Ó, milyen rájuk kényszerített
álnok nagyszerűség a haláluk!

MIKROKOZMOSZ

Velem van színültig tele a világ
a tenger arcom, föld a mellkasom
szakállam selymesen ringó parti nád
hajam az éj, tarkóm ezernyi csillagom

A porszem gömbje bolygó-rendszeremben
egy fűszálon már ezredéve járok
s mint betölthetlen űr tátong előttem
az országút mentén egy keskeny árok

A milliós város apró véredényem
a sugárutak hajszálereim
szemem a nap, forróságával védem
szép áramlástok, embersejtjeim!

És ma az utca rámfonta magát
Egy gyermek játszik, széthull a homok
idegen arcok suhannak rajtam át
Megosztattam. Én seholsem vagyok.

TAVASZ ÜDVÖZLETE

Fehér szelek vitorláznak az égen,
kint győztes, nagy gyermekzsiváj
s a nap fényzászlócskákkal játszadozik
a ringató reggeli ködben.

Hová mennek a fák lassú lebegéssel?
Hová tűntek a hó sárccsipkés nyomai?
Nézd, sugárkéssel hogy metszi le a tavasz
a tél komorságát a tölgyek derekáról!

Te is kibomlottál, én tavaszom!
Illatodba friss mozdulatok keverednek
s apró aranyőzek futnak
szemednek zöld erdeiben.

O, torkunk lépcsőin kiröppent kiáltások,
ti lángnyelvecskék, hogy táncoltok
a fénygömbös levegőben s úzitek
a lombkoronákba bújt fagyokat!

Nem lehet remegés nélkül nézni
a bimbó egymásra tapadt levelét,
nem lehet ima nélkül megilletni
a tömött virágfürtöt az ágon!

Hallom a tavaszt! A lélegző föld tüdejét
emelkedve, süllyedve kísérem
s mint ébredő óriáson cseppnyi fia,
térdepelek és minden új, úde, kék!

KÖNNYEID NYOMÁN

Megállsz, kezeden zörren a fazék
s mintha magasból hullottál volna
földrőd résnyit megnyílik az ég

A szállongó gőzök körülölelnek
surlódó felhők halk zaját hozod
és a hajadba körbe szökelnek
a tegnap esti fojtott sóhajok
kis buborékok, gyorsak, táncosak,
veled repülnek

Behúnnyod szemed s a párák hátán
fellazulnak körvonalaidd
a csönd elolvad és árja elé
parányi gyöngy gurul
Te vagy, kit nem szakít
le most se zaj se kételkedés

Két kezéd látom, két formás kelyhet
melyek magukba zártan tartják
a végtelent és a szerelmet
s fölöttük átsüt a homályon
kirajzolódó gömbölyű vállad
Papnői magány és szelid alázat
árad belőled

Igy állsz előttem, házunk angyala
köröttes víztől csillog az edény
s míg illatodba a forró zsír szaga
apró árkokat vág
te nem titkolod kezedre hulló
könnyeid nyomát

OKSÁG ÉS VÉLETLEN A MINDENSÉGBEN

Költészet és természettudomány: a szellem birodalmának nagyon távoleső tartományai. Vezet-e híd egyikből a másik felé? A válasz erre a kérdésre nagyon is függ a kortól, amely felveti. A múlt század a maga merev mechanisztikus természettudományával, amely az emberből szinte gépet csinált, lehúzta a sorompót a költészet és tudomány között. A mai természettudományos világkép azonban új helyzetet teremtett. A dolgok rejtett mélységeibe nyúló meglepő meglátásaival nem egyszer megmozgatta a költők fantáziáját is. Érdekes példája ennek *Szemlér Ferenc* tanulmánya a *Nyugat* 1936. szeptemberi számában „A költő és a világegyetem” címmel. *Gellért Oszkár* is megemlékezik erről *Egy író élete a „Nyugat” szerkesztőségében* című könyvében. *Szemlér* így ír: „Az új természettudomány már nem állítja, hogy a külső világ tárgyi mivoltáról többet tudna, mint a költő saját öntudatának belső világáról. Képletesen, amíg a költő a bezárt szobát saját álmaival tölti meg, addig a természettudós kétségbeesett figyelemmel hallgatózik kifelé az éjszakába és az onnét beszűrődő zajokból igyekszik megállapítani, hogy mi is történik odakinn. Amde mindketten egyazon sötét szobában vannak, és legjobban tennek, ha a nyomasztó éj és az egyedüllét elviselhetővé tételére összebarátkoznának.”

A továbbiakban *Szemlér Eddington* és *Heisenberg* felfogását tolmácsolva arra a vélekedésre jut, hogy az ember nem tudja megismerni az objektív világot, tapasztalati ismereteinek nincs objektív jelentőségük, és így a determinizmus is csak metafizikai szemléletnek tekinthető. *Szemlér* a világ tágulásának elméletét is elfogadja, és ebből a világ teremtett voltára következtet. *Gellért* beszámolójának végén megjegyzi: „Ma már úgy látom, hogy az egész tanulmányt a szubjektív idealizmus szelleme hatja át, de megvallom, akkor ez a tanulmány meggyőzően hatott rám.”

Ehhez hasonló megnyilvánulások jórészt a múlt század merev mechanizmusának visszahatásaként jelentkeztek az emberek gondolkozásában. Hogy ezt jobban megértsük, röviden át kell tekintenünk, milyen képet rajzolt a múlt század klasszikus fizikája a külső világról. *Galilei* és *Newton* mechanikája volt a kiindulás. Ennek alapvető egyenleteihez csak a részecskék kezdő helyzetét és sebességét kellett ismerni, és akkor az egyenletek a későbbi helyzetet már teljes pontossággal megadták. A jövőt tehát a jelen állapot pontosan meghatározza, és ezt a determinisztikus felfogást a mozgástanból a természet minden más jelenségére átvitték, sőt az emberre is alkalmazták. Szemükben az ember csupán egy komplikált géppé lett, aminek szabad akaratáról természetesen még csak beszélni sem lehetett.

De Broglie mutatott rá ennek a felfogásnak egyik hiányára. A klasszikus fizika egy önmagában létező objektív világot vett fel, amelyben a jelenségek teljesen függetlenül folynak le, tekintet nélkül arra, hogy valaki megfigyeli-e azokat, vagy sem. A fizikusok ugyan régebben is tudták, hogy ha kísérleteznek, megfigyelnek, ezzel a jelenség lefolyását némileg befolyásolják, de meg voltak róla győződve, hogy kellő elővigyázatossággal ezt a zavaró hatást tetszésszerűen kicsívé tehetik s végül is meg tudják állapítani, hogyan működik a világ önmagában, minden külső behatástól mentesen. „Az anyagi világot így olyan formában próbálták

leírni — mondja Broglie —, ahogyan egy tiszta szellem tehetné, aki erről a világról közvetlenül, minden kísérlet nélkül tudna ismereteket szerezni. Ez pedig a metafizikába való átlépés.”

Schrödinger, a Nobel-díjas fizikus is kiemelte annak a felfogásnak paradox voltát, amely az embert a maga megfigyelésével egészen ki akarja zárni a világból. A világképhez az anyagot az érzékek, a szellem orgánusai gyűjtik össze, a világkép mindenki számára szellemének alkotása, mégis maga a szellem idegen marad ebben a képben, nincsen számára semmi hely. Ezt a drága árát kellett fizetni azért, hogy kielégítő fizikai világképet lehessen alkotni

Mindezeket a gondolatokat különösen éles fényben vetette fel a XX. század radikális új elmélete, a kvantumok tana. Amikor Planck 1900-ban a sugárzás törvényeinek megalapozására először mondta ki, hogy a fényforrásból a sugárzás nem folytonosan áramlik ki, hanem kis energiacsomagokban, ez csak a szakfizikusokat érdekelte. Lassanként azonban mint több tüneményre alkalmazták a kvantum elméletét, és Einstein, Bohr s mások munkái alapján az atomelmélet is új képet kapott. Különösen nagy jelentőségű lett De Broglie gondolata, hogy az elemi részeknek, például az elektronnak, hullámtermészete is van.

A fizikusok a külső világ jelenségeinek leírására többféle fogalmat alakítottak ki. Ilyen volt a részecske, vagy másképp anyagi pont fogalma is. Gondoljunk például egy nyugalomban levő mákszemre. A tér egy meghatározott helyét foglalja el, azon túlmenően semmi sem mutatja jelenlétét. (Kiterjedésétől, nagyon gyenge gravitációs terétől, s jelentéktelen hősugárzásától eltekintünk.) A tér minden helyére odagondolhatunk egy ilyen anyagi pontot, aminek helyét három koordináta határozza meg egy alkalmasan kiválasztott rendszerben, egy szobában például a három koordináta a két szomszédos faltól és a padlótól való távolság. Az anyagi pont helyzetének meghatározása a három adat értékének pontos megadását kívánja.

A részecske kép mellett kialakult a hullám fogalma is. Gondoljunk például az egész tömegében hullámmozgásban levő tengerre. Ehhez hasonló esetekben a mozgást nem a tér egy meghatározott helyéhez kötjük, hanem a mozgás a tér nagy részét — esetleg képzeletünkben az egész teret — kitölti, s mindenütt jelentkezik. Ezért a hullámkép különösen alkalmas a tiszta mozgás szemléltetésére. A részecske és a mozgás kapcsolatában jelentkező paradoxonra egyébként már Zénon rámutatott, aki Kr. e. 500 körül született. A részecske — Zénon nyilvánvalóan beszélt — egy adott pillanatban a tér meghatározott helyén van, ezért azt kell mondanunk, akkor nyugszik. Ha az egyenest, amelynek irányában mozogni gondoljuk, végtelen sok pont sorozatának gondoljuk, és az időt is különálló időpontok sorozatának, akkor beszélhetnénk arról, hogy az egyes időpontokban az egyes pontokban van a részecske, de az átmenetről nincs elképzelésünk. Ugyanerre utalt később Arisztotelesz is. De ha ilyen problémáktól el is tekintünk, akkor is nyilvánvaló az ellentét az egy helyhez kötött részecske és a tér nagy részére szétfolyó hullámmozgás között. Az atomfizika fejlődése mégis azt adta eredményül, hogy az atom részecskéinek — elektron, proton stb. — bizonyos jelenségeknél hullám, más jelenségeknél pedig részecske tulajdonságuk van. Ezt De Broglie először elméletileg vezette le, de később igen sok kísérlet is igazolta. A kérdés az lett, hogyan lehet ilyen ellentmondó tulajdonságokat egymással kiegyeztetni.

Ha mereven akarnánk ragaszkodni a részecske pontos térbeli elhelyezkedéséhez, s ugyanakkor mozgásának, sebességének meghatározott értéket tulajdonítanánk, ez az egyeztetés sehogyan sem sikerülne. *Heisenberg* ezt híres határozatlansági relációjában úgy fejezte ki, hogy: minél pontosabban mérjük meg a részecske helyét, annál elmosódottabb értéket kapunk a sebességére. Ez a határozatlansági reláció nem tilalomfa akar lenni, hanem inkább azt fejezi ki, hogy az elemi részecskéknél nem határozhatjuk meg egyidejűleg a helyét is, meg a sebességét is. A tér szerkezetéről való elgondolásunkat közönséges méretű, makroszkópikus testek segítségével alakítottuk ki, ezért elképzelhető, hogy ez mikroszkópikus testekre nem érvényes. Megszokott méretű testeknél, például egy kis ólomgolyónál, van értelme arról beszélni, hogy elindul „A” pontból egy meghatározott irányban és meghatározott sebességgel; egymásután elfoglalt helyzetei együttesen kiadják a pályát, amelyen végül „B” pontba érkezik. Az elemi részecske is eljuthat „A”-ból „B”-be, de itt már a fizika semmi alapot sem nyújt arra, hogy azt mondhassuk: egymásután ezeket és ezeket a helyzeteket foglalja el meghatározott sebességgel; itt a „pályának” nincs értelme. Ezt *Heisenberg* így fejezte ki: „Mialatt a klasszikus fizika tárgya egy objektív történés a térben és időben, amelynek létezése szempontjából a megfigyelés nem lényeges, addig a kvantumelmélet olyan tűneményeket tárgyal, amelyek csak a megfigyelés pillanatában villannak fel a tér-időben, és a közbeeső időben róluk tett tér-időbeli kijelentések értelm nélküliek.”

Am ha a mondottak szerint egy adott pillanatban nem lehet meghatározott helyet és sebességet tulajdonítani az atomi részecskének, akkor a további mozgás állapota sem lesz olyan mereven determinált, mint a klasszikus fizika tanította. Ezért szokták mondani, hogy az atomfizikában az okság elve elveszíti érvényességét, sőt egyes túlzók már az elektronok szabad akaratáról beszéltek. Érdemes ezt a kérdést közelebbről megvizsgálni.

Változás a fizikai determinizmus megítélésében

A klasszikus fizika a maga determinizmusát arra alapította, hogy a kísérleti tapasztalat szerint a fizika világában törvények uralkodnak, amelyek pontosan megszabják a jelenségek lefolyását és nem engednek semmi kibúvót. A feldobott kőnek pontosan azon a pályán kell mozognia, amelyet tehetetlensége és a nehézségi erő meghatároz, s hasonlóan van a fénytani, elektromos és egyéb jelenségeknél, amint azokat a közönséges méretek világában a makroszkópikus testeknél megfigyeljük. Ezek a szigorúan érvényesülő törvények megengedik-e az atomok világában a határozatlanságot?

Nézzük egy tartóba zárt gáztömeg viselkedését. A fizikus megméri térfogatát, hőmérsékletét, nyomását, s megállapítja, hogy ezek között pontos törvényszerűség mutatkozik. A gáz azonban atomokból áll, s ezek száma 1—2 literes edényben is több ezer trillió. Ezek az atomok, illetőleg a belőlük összetevődő molekulák nagy sebességgel röpködnek ide-oda, nekiütődnek az edény falának s így hozzák létre a gáz nyomását. A klasszikus fizika azt gondolta, hogy ezek mind hasonló tulajdonságúak, mint az apró ólomgolyócskák, tehát a mechanika ismert törvényei érvényesülnek náluk. Ha mindegyiknek ismernők a kezdő pillanatban a helyét és sebességét, akkor további mozgása már egészen meghatározott lenne, s ezt elvben ki is lehetne számítani. Minthogy azonban a megfigyelő ember élete

alig 2—3 milliárd másodpercig tart, minden másodpercben több milliárd részecskét kellene megfigyelnie ahhoz, hogy a gázhalmaz valamennyi részecskéje sorra kerüljön. Ebből következik, hogy a gázhalmaz atomi nivón való megfigyelése nyilván lehetetlenség. A molekulának csak átlagos viselkedését tudjuk megállapítani és így csak a statisztika módszereivel dolgozhatunk. Mivel azonban igen nagy számú részecskéről van szó, az így kapott törvények gyakorlatilag nagyon pontosak.

Borel egyik szemléletes példájával illusztrálhatjuk ezt. Gondoljunk el két edényt, egyikben oxigén, a másikban hidrogén van. Ha összekötjük őket egy csővel, a kétféle gáz összekeveredik, s hamarosan kialakul az egyensúly. A klasszikus fizika gáztörvényei szerint mindegyikben ugyanannyi lesz a hidrogén és az oxigén. Vegyük most figyelembe, hogy mindkét gáz molekulákból áll, amelyek ide-oda röpködnek. Megtörténhet, hogy egy pillanatban több oxigén molekula repül jobbra, mint hidrogén, s akkor ott az oxigén kissé túlsúlyra jut. Viszont ki is számíthatjuk, mekkora a valószínűsége annak, hogy az egyik edényben néhány másodpercen keresztül egy százazred résszel több lesz az oxigén, mint a hidrogén. Gondoljuk el — mondja Borel —, hogy nagyon sok majmot megtanítunk írógépen kopogtatni, s ezek több éven át reggeltől estig kopogtatnak. Mi a valószínűsége annak, hogy a hét egy napján így mindig elkészül a pontos mása mindazoknak a nyomtatványoknak, könyveknek, újságoknak, amelyek a következő hét megfelelő napján megjelennek az egész földgolyón, és még a pontos szövege is mindazoknak a szavaknak, amelyeket azon a napon az egész emberiség az összes elképzelhető nyelveken kimond? Ez a valószínűség nullának tekinthető, mert a majmoknak ez a csodája nyilván lehetetlenség. Nos — jelenti ki Borel —, ugyanilyen mértékben lehetetlen, hogy a gázok említett keveredésénél az egyik gáz egy százazrednyi túlsúlyra jusson a másikkal szemben. A sok trillió molekula közül néhány ezer, akár néhány millió is megsértheti mozgásában a mechanikai törvényeket, az egész gáztömeg átlagos viselkedésében azonban ez nem mutatkozik meg, a statisztikai törvények ugyanazok maradnak. Ezért mondotta a magyar Neumann, a világhírű fizikus, hogy a közönséges tapasztalatban a makroszkópikus testeknél jelentkező törvényszerűség még nem dönti el, hogy van-e a természetben determinizmus, mert hogy ezt megállapíthatjuk, az csak a nagy számok törvényszerűségéből következik. Igazában csak az atomszinten való vizsgálódás döntheti el a kérdést, már pedig az új atomfizika itt a determinizmus ellen beszél.

A klasszikus fizika csak a makroszkópikus tüneteknek látott determinizmust; hogy az atomi nivón is megvan ez, azt egyszerűen csak feltételezte. De Born szerint már a makroszkópikus testeknél sem volt egészen logikus az eljárás. Ennek igazolására a klasszikus fizika abból indult ki, hogy a pont kezdő helyzete pontosan meghatározott. De van-e fizikai értelme — mondja Born —, hogy a pont kezdő távolsága például π cm, ahol π a kör kerületének számításánál használt végtelen tizedes tört. Nyilván nincs fizikai lehetőség, hogy különbséget tegyünk az első 100 jegye által megadott π és a teljes π között. Matematikailag a 100 jegyig kiszámított π különbözik az 1000 jegyre kiszámított π -től, de ha szám valami távolságot jelent, fizikailag nem tudunk különbözetet tenni. Akkor pedig a jövő állapot meghatározása sem lehet teljes pontos, nem érvényesülhet a merev determinizmus. Ezt Born egyszerű példával is szemlélteti. Járjon egy kis golyócska 10 méter távolságban levő két rugalmas fal között állandó sebességgel ide-oda, még pedig másodper-

cenként éppen egy métert tegyen meg. Megindulása után 5 másodperc múlva éppen középen lesz a két fal között, 10 másodperc múlva a túlsó falhoz ér, ott visszaverődik, s 15 másodperc múlva újra a két fal közötti felező pontban lesz. Ha sebessége változatlanul megmarad — akár sok-ezer éven át is — minden időpontban egyszerű számítással megtudjuk, hogy hol lesz a golyó. De csak akkor, ha abszolút pontossággal tudjuk, hogy sebessége egy méter másodpercenként. Semmiféle fizikai méréssel nem tudjuk azonban megmérni, hogy nem tér-e el ettől mondjuk a milliméter ezredmilliomod részével. Ez nagyon kis érték, de az eltérés 33 év alatt már egy millimétert adna, tízezerszer ennyi idő alatt az eltérés már 10 méter lenne. Ha tehát ezermilliomod milliméternyi hibával tudjuk megmérni a golyó sebességét — pedig a valóságban még nagyobb hibákkal kell számolnunk —, akkor 330 000 év alatt már 10 méter lesz a hiba, s mivel ez a két fal egymástól való távolsága, a valóság az, hogy semmit sem tudunk arról, hogy hol van a két fal között a golyó. Ezért Born szerint a klasszikus fizika determinizmusa csálóka kép, amelyet matematikai-logikai fogalomalkotásunk túlbecsülése idézett elő.

Born nem áll egyedül ezzel a felfogásával. *Bohr, Heisenberg, Dirac, Pauli* — valamennyien Nobel-díjas tudósok — szintén azt vallják, hogy csak valószínűségről, s nem merev előre meghatározottságról lehet beszélni a természetben, a fizikai törvények csak statisztikai törvények. Pauli például Bornhoz írt levelében így beszél: „Minden a régihez visszatérő magyarázattal szemben (*Schrödinger, Bohm* stb. és bizonyos mértékben *Einstein* is) részemről bizonyos vagyok abban, hogy a természet-törvények statisztikus jellege határozza meg a törvények stílusát, legalább néhány évszázadra. Lehet, hogy később, például az élet tünetényeivel kapcsolatban, majd valami egészen újat találunk, de visszavezető útról álmodozni (mert csak álomról lehet szó), olyan útról, amely visszavezetne *Newton* és *Marvell* klasszikus stílusához, előttem egészen reménytelennek látszik. És hozzátehetjük, ez az álom még csak nem is szép.”

Ezzel szemben tény, hogy a régiek közül *Einstein*, *Schrödinger*, *Planck* és 25 éves ellenkező nézet után a *De Broglie* is, újabban pedig *Bohm Vigier, Jánossy* és mások nagy kifartással keresték és még keresik a módot, hogyan lehetne a fizika determinisztikus felfogását továbbra is biztosítani.

A szakszerű okfejtésekkel itt nem foglalkozhatunk, de külön megemlítjük *Planck* érdekes próbálkozását. Born okoskodásának igazat ad annyiban, hogy a jelenségek világában valóban nem lehet abszolút pontos adatokkal dolgozni. Ez azonban csak az ember számára lehetetlen, aki érzékszerveivel és mérőeszközeivel maga is része a természetnek, s alá van vetve törvényeinek. Gondoljunk el azonban egy ideális szellemet — mondja *Planck* —, akire nem áll semmi ilyen megkötöttség, aki nem a közvetett emberi módon, hanem abszolút pontossággal közvetlenül látja a természet minden jelenségét és adatát, ezek alapján a jövőt is teljes pontossággal előre látja. Hiába hozzák fel ezzel szemben azt a kifogást — jelenti ki *Planck* —, hogy ez az ideális szellem csak a saját szellemünk alkotása, már pedig agyunk is atomokból áll, tehát alá van vetve a fizikai törvényeknek. Nincs ugyanis semmi kétségünk, hogy gondolatban át tudunk lépni minden fizikai törvényt, hiszen például nehézség nélkül el tudunk gondolni olyan világot, ahol a testek felfelé esnek, ahol a tűz nem éget stb. Azt sem lehet mondani, hogy az ideális szellem csak a mi gondolatainkban él s velünk együtt eltűnik a világból, mert akkor igazi következetességgel azt is kellene mondanunk, hogy a Nap is

csak érzékeléseinkben jelentkezik számunkra. Mi azonban igenis hisszük, — folytatja Planck —, hogy van reális külső világ, bár az a közvetlen kutatás alól kivonja magát. Így abban sem akadályoz semmi, hogy higgyünk az ideális szellem létezésében, bár az sohasem lehet tudományos kutatás tárgya. Ha pedig valaki az ideális szellem felvételét logikátlan-nak, tartalmatlannak, feleslegesnek nyilvánítaná, azt kell neki felelnünk, hogy nem minden kijelentés értéktelen a tudomány számára, amit nem lehet logikailag megalapozni. *Galilei, Kepler, Newton* és sok más nagy tudós számára a tudománnyal való szenvedélyes foglalkozásnak alapja az a hitük volt, hogy a mindenségben értelmes rend uralkodik. Ezt a hitet se lehet logikailag senkire se rákényszeríteni, bár enélkül érthetetlen rejtély maradna, hogy a jövő eseményeket legalább bizonyos fokig eszméinknek megfelelően tudjuk irányítani. A külső világ és az emberi szellem között harmónia uralkodik. A legtökéletesebb harmóniát az ideális szellem feltételezésében találjuk — fejezi be okoskodását Planck —, aki a természeti erők működését és az emberi szellemi élet tüneményeit a legtökéletesebb módon a legkisebb részletekig át tudja tekinteni a múltban, jelenben és jövőben. S ebben találjuk meg a szigorú kauzalitásnak alapját is.

Determinizmus és kauzalitás

Planck elgondolását persze nem mindenki fogadja el, de ezzel kapcsolatban alkalom adódik a kauzalitás és a determinizmus viszonyát vizsgálnunk. Az új fizikai felfogás követői, akik tagadják a determinizmust, nem akarják ezzel egvűtt az oksági kapcsolatot is elvetni. Born egyik előadásában azt mondja: „Úgy látszik előttem, hogy a determinizmus és a kauzalitás egyenlővé tétele önkényes és zavartokozó.” Vannak determinisztikus vonatkozások, amik nem kauzálisak. Ilyenek például vasúti menetrendek és minden előadás műsora. Megfordítva se kell az oksági viszonnak merev kauzalitást kifejeznie. Még a fizikában sem. Gondoljunk például a Compton-effektusra. A fénysugár kis energiacsomók-ból, fotonokból áll. Ha egy ilyen nagy energiájú foton mekiütődik egy elektronnak, azt oldalt taszítja, s közben energiavesztés miatt a saját rezgésszáma is csökken. Az új kvantumelmélet szerint is a foton taszítása az oka az elektron kimozdulásának, s ha pontosan ismerjük a foton mozgásmennyiségét és energiáját — ezek rezgésszámával és hullámhosszával függnek össze —, pontosan ki tudjuk előre számítani az elektron irányeltérítését és a foton rezgésszám-változását. De még sincs merev determinizmus, képleteinkben semmi sem beszél egyidejűleg az ütközés helyéről és idejéről. A determinista okság helyett tehát egy módosított oksági kapcsolatot kell bevezetnünk az új atomfizikában.

Ez a felfogás általános kezd lenni. *Marx György* is erről beszél *Túl az atomfizikán* című könyvében, ahol a következőket írja: „A természet már az atomfizikában megtanított arra, hogy a szigorú mechanisztikus determinizmusnak az a formája, amelyet a klasszikus fizikában feltételeztek, az atomok esetében nem alkalmazható. Ehelyett a kvantumelmélet az atomi részek mozgásának olyan kauzális leírását adta meg, amely helyesen tükrözi e méretekben a kezdeti állapotnak és a külső feltételeknek az anyag mozgására gyakorolt befolyását.” Ehhez azonban még hozzá kell fűznünk, hogy a kvantumelmélet további fejlődése azt mutatta, hogy az elemi részek belső tulajdonságainak vizsgálatában az elmélet módosításra szorul. Először *Heisenberg* vetette fel an-

nak a lehetőségét, hogy az oksági összefüggés fizikai megfogalmazását bizonyos kis hosszúságon, az ún. elemi hosszson belül tovább is módosítani kell. A legutóbbi években a szovjet *Bogoljubov* végzett alapvető munkát a kauzális összefüggés fogalmának tágításában. Heisenberg arra is rámutatott, hogy a sokat emlegetett új egyenlete által leírt folyamatok során helyről-helyre és pillanatról-pillanatra nem alkalmazható a kvantumelmélet kauzalitás fogalma. Ez ugyanis bizonyos események bekövetkezésére negatív valószínűséget adna, ami nyilván abszurdum.

Mindezek alapján azt kell mondanunk, hogy a merev determinisztikus törvények korszaka elmúlt a fizikában és csak valószínűségekről lehet beszélni. De nem szabad azt gondolnunk, hogy ezzel a véletlen uralma kezdődik. Törvények azért tovább is lesznek, s a bizonytalanság nem is nagy. Egy példán szemléltetjük ezt. Régóta igyekszik a tudomány minél pontosabb időmérő berendezéseket előállítani. Az ingaórák pontossága hamarosan nem elégítette már ki a tudományos igényeket, s helyettük az atomokban lejátszódó nagy pontosságú periodikus mozgásokat kezdték használni. Pedig ezek az atomórák a kvantumelmélet uralma alá esnek. Legnagyobb pontosságot a hidrogén atom felhasználásával dolgozó atomórák igények. A hidrogén atom a magból (proton) és a körülötte keringő elektrontól áll. Ez a két elemi részecske kis mágneshez hasonló tulajdonsággal is bír és más lesz az energiája aszerint, amint egyenlő vagy ellenkező nevű sarkok vannak egymással szemben. Ezt az energiakülönbséget az atom ki is tudja sugározni, s így keletkezik az a 21 centiméteres sugárzás, amelyet a rádiócsillagászat olyan eredményesen használ a világmindenség szerkezetének kutatására. A hidrogén atomnak ezt a változását időmérésre is lehet használni. A *Nature* 1962. december 8-i száma beszámolt a precíziós elektromágneses mérések harmadik nemzetközi konferenciájáról, amelyet 1962. augusztusában tartottak meg Coloradoban. Itt két amerikai tudós előadta a hidrogén atomórával végzett kísérleteit. Két függetlenül megalkotott és függetlenül be szabályozott készülék annyira pontosan egyformán működött, hogy minden billió rezgés közül csak egyben volt eltérés. Két ingaórához hasonlítva ez azt jelentené, hogy harmincezer év alatt egy másodperc lenne közöttük az eltérés.

A mechanisztikus determinizmus elejtése más szempontból is változást hoz a felfogásunkba. A múlt század természettudósa hajlandó volt csupán komplikáltabb gépezetet látni az emberben. Már *Jeans* szemléletesen mutatott rá, hogy mit is jelentene az anyagi világ determinizmusának emberre való alkalmazása. „Eszertint valakit arra inteni — mondja —, hogy erkölcsösen; vagy a közösségre hasznosan viselkedjék, ugyanannyit érne, mint az órát figyelmeztetni, hogy pontosabban járjon.”

Amikor a mechanikai determinizmust megbuktatta az atomvilág bizonytalansága, közben felvetették a gondolatot, hogy itt most hely kínálkozik az ember szabad akarata számára. De éppen az atomóra példája mutatja, hogy nagyon kis játszótér maradna az akarat szabadságának gyakorlására, még a mikrofizikai kauzalitás mellett is. Annyi igaz, hogy most már senki sem tagadhatja a szabad akaratot egyszerűen a természet determinizmusa miatt. Érdekesen világítja ezt meg *Borel* a véletlenről szóló könyvében. „Az agy mozgásai — úgy mond —, amelyek megfelelnek az emberi gondolatnak, biztosan épp annyira komplikáltak, mint a gázokban levő molekuláké. Az egyik is, a másik is tudományosan determinált, amikor a mi megszokott méreteinken figyeljük meg őket, vagyis követi a törvényeket, amelyeket ugyan még nem ismerünk mind, de remél-

jük, hogy majd még megismerjük. De van, amit sohasem tudunk teljesen analizálni, ti. az agyban lejátszódó tüneményeket molekuláris méretekben. Így mindig lehetetlen marad számunkra annak eldöntése, van-e determinizmus a finom részletekben."

A szabad akarat kérdése szerintünk nem fizikai probléma és így nem a fizikai érvekkel lehet eldönteni. Igazat adunk *Schrödinger*nek, amikor azt mondja, hogy az ember szabad akarata és az atomok törvényszerűségei annyira más síkon vannak, hogy a szabad akarat igazolására éppúgy nem hivatkozhatunk az atomokra, mint ahogy az atomok világában sem hivatkozhatunk valamely jelenség magyarázatában arra, hogy az atom éhes, vagy fáj valamije.

Vallás és fizika

Még egy probléma kínálkozik tárgyunkkal kapcsolatban. *Babits* Mihály 1933-ban, mikor már nagybeteg volt, könyvek olvasásával töltötte ki a hosszú órákat. s a *Nyugat* december 1-i számában reflexiókat fűz olvasmányaihoz. Többek között *Eddington* könyve is kezébe került. Ebből tudta meg, hogy „1927-től (*Heisenberg* bizonytalansági relációja) megint szabad a fizikusnak vallásosnak lennie, mert a fizikai törvények csak statisztikai törvények, az egyes atomra vagy annak alkotórészeire felmondják a szolgálatot, szabadon járják kiszámíthatatlan táncukat, ahogy Isten akarata vagy a saját kedvük viszi őket”. Eszerint a világ lényege a szabadság, a csoda csak nagyon valószínűtlen, de mégis mindig megtörténhet. Ő azonban azt gondolja — írja *Babits* —, hogy új *Einstein*ek. *Planck*ok. *Rutherford*ok jöhetnek, ám aki igazi vallásos szellem, a jövőben sem forja hitét alárendelni a tudományos teóriák változásainak. „Vallást vagy vilánérzetet adni számunkra a tudománv legkevésbé illetékes” — jelenti ki *Babits*. És szavait más is megerősíti. *Schrödinger* egyik könyvében (*Geist und Materie*) felveti a kérdést, adhat-e a tudomány segítséget a vallás kérdéseiben? Elsősorban azokra a kérdésekre gondol, amelvek a „másik világra”, a halál utáni életre és hasonlókra vonatkoznak. S oda következtet, hogy ha az idő természetét behatóan vizsgáljuk, rájövünk, hogy azt a mi szellemünkben alkottuk meg, az időnek tehát nem lehet hatalma sem a szellem életbe-hívására, sem annak megsemmisítésére.

Kétségtelen, hogy sokan hiszünk a lélek halhatatlanságában, de aligha *Schrödinger* gondolatmenetének hatására. Annál is inkább, mert meggyöngült a tudományos eredmények végtelenségében való hit is. *Milne*, a neves angol kozmogonikus, azt írja *Modern Cosmology* című könyvében, hogy a mai fizikusnak elméleti fizikáról írt könyve 10 év alatt rendszerint elévül, s bár a filozófiáról jobb véleménye van, mégis azt mondja, hogy ha az egészen szakítani akar a múlttal és „örök időre” akar új eget és földet építeni, akkor alkotásai erősen szenvednek „az idő molvától”. *Eddington* pedig, aki feltárta előttünk a csillagok belső szerkezetét, így ír: „Különösen sajtát szakmámban, a csillagászatban nehéz megmondani, hogy mennyiben állunk biztos talajon. Igen sok következtetést ha-val kell alátámasztani. Bizony, sokszor éppen a legáltalánosabban elfogadott eredményekről derül ki, hogy azok a legingatagabbak.”

Jegyezzük meg, hogy az a vallás, amely csak a tudományra akarna támaszkodni, igen ingoványos talajon állna. Ez világlik ki a fizikai nézetek fejlődéséből is. A XVIII. és XIX. század fizikája determinisztikus volt, de akkor is voltak hitetlen és hívő természettudósok. Érdekes, hogy *Newton*, bár az ő mechanikájából fejlődött ki a fizikai determinizmus,

nem hitte, hogy a mechanika törvényei mereven megszabják a világ további fejlődését. Azt gondolta, hogy a naprendszerben a bolygók, üstökösök kölcsönös befolyása zavart idéz elő, s időnként szükség van Isten közvetlen beavatkozására, hogy a rendszer állandóan fennmaradjhasson. Laplace fejlesztette tovább Newton eredményeit, s ő már úgy vélte, hogy egy olyan szellem, amely az összes részecskék helyzetét és sebességét ismerné, egy adott pillanatban s a szükséges nagyszámú egyenletet is meg tudná oldani, a jövő minden eseményét előre látná. A naprendszerben működő erőket is részletesebben figyelembe vette, mint Newton, és úgy látta, hogy a mechanikai erők önmaguk biztosítják a naprendszer állandóságát, nincs szükség tehát Isten rendet csináló tevékenységére. Ezért felelte Napoleonnak, aki megkérdezte tőle, hogy miért hiányzik Isten neve nagy munkájából: „Nekem erré a hipotézisre nincs szükségem.” Ma azonban a tudomány már nem tekinti kielégítőnek Laplace érveit a naprendszer állandóságáról. A XIX. század nagyobb szigorúságot kívánt a matematikában, mint a XVIII. század. A nagy Weierstrass élete utolsó éveiben, és Poincaré is sokat fáradozott a probléma megoldásában, de végleges eredmény máig nincsen.

A XX. század új fizikát hozott, amely szakított a mechanikai determinizmussal. Vallási téren a helyzet azonban lényegében nem változott. Vannak ma is fizikusok, akik hisznek, s vannak akik nem hisznek. Akik hívőnek vallják magukat, nem beszélnek arról, hogy azért hisznek, mert a fizikai törvények statisztikusoknak bizonyultak. Inkább Planckkal együtt az „ég kegyéről” beszélnek, amely Plancknak is megadta, hogy gyermekkorától mélyen begyökerezett lelkébe „a semmi által meg nem ingatható hit a Mindenhatóban, és végtelenül Jóban”. A fizika eredményei megkönnyíthetik a hívő tudós számára Istenéhez való közeledését, de magához a hithez más is kell. Miként katolikus vallásunk dogmája szögezi le: „A hittény a kegyelem segítségével jön létre, még pedig minden egyes mozzanatában.”

KERÉNYI GRÁCIA VERSEI

ÓBUDAI PÉKEK

*Óbudán minden és mindenki pék
pék a könyvtáros s pékek a gerlicék
kenyér-szag leng az ó Duna felett
kenyérként puposodnak a hegyek*

*Az óbudai pékek fehér köpenyben járnak
kenyérből sütnek hajót a hajógyárnak*

*Az óbudai pékek repülnek reggelente
s füstöt fújnak ha leszáll a naplemente*

*Óbudán kenyérért sír a csecsemő
pékségre vágyik a borbély Jenő
péklegényeket lát álmában Maris
és a Főtéren a gázlámpa is*

*Az óbudai pékek ősrómaiak
s Attilával szemben Buda-pártiak
a kalácsot varkocsos Árpádnak ők fonták
s friss cipóval köszöntik a kiscelli Madonnát*

AJÁNLÁS:

Ürnöm, te minden Cellek Asszonya
Érted e pékszagú zenebona
add, hogy a magasba szökelljen minden kémény
s ne puhuljon a bőr a sváb anyókák térdén
ruhádön arannyal ragyogjon minden redő
s Neked hódoljon a szobor-temető
hisz Tiéd a barátok ó kolostora
s verses szívem, Kiscell Úrasszonya!

ŐSZI FOSZLÁNYOK

I.

Madarak és fák, papírból kivágva
más, mint az árnyék, noha egysikű
Árnyék, árnyék! be sokra vagy te képes
tudsz jelképezni és torzítani
De a papírkivágás oly merev
csupán egy síkja, matt kontúrja van
pedig Gül Baba rózsákat nevelt
s a tehenet áldotta Zarathustra

II.

Aztán a csend, az istenadta
néha alszik, de máskor eleven
harcol vele a tücsök még a hullám
s legyőzi a végtelent a parány
Hová lett a régi, a puha jóság
az őz ugatni kezd, ha megriad
nem történt semmi, kondít rá a csend
s szemet huny a kényszerűség kopója

III.

(újra Visegrádon)
Mit gondolnak az éjszakáról
a katicabogarak?
A verőfény sűríti a ködöt
de a hold az a régi marad
nem giccs — fiatalság
lassan döccen a csorba kövön
aztán gyilkosok lépnek be a tájba
foszlik a kisboci húsa a szájban

IV.

(Slawomir Mrozekhez)
Van aki a hőembert szereti,
más meg a sakkot.
Az ember író,
erre-meg-arra kapkod.
Rimeket hesegetni
jobb, mint legyeket.
Ostobaság ellen verekedni
tudj, szeretet!

V.

(Verseimről)
Az első a képzelet adta,
a második a gondolat fattya,
a harmadik nincs.
Nem vagyok én sem,
csorba a késen.
Ints!

1.

Először a fényt vették el tőle.

Rabsága napjait eleinte számontartotta aszerint, hogy hányszor töltötték meg híg kásával a kis fatálat. De később napokat tölthetett öntudatlanságban, mert a kása tetejére penész virágzott. Akkor vesztette el az időt.

Quintus megmondaná, hány napkeltét raboltak el tőle, de Quintus nem jött többé. — A legionáriust félvérnek hírelték, hogy anyja zsidó lány lett volna. Való, hogy keze a másikénál könnyebb volt a vállán, mikor a helytartó elé lökték, és Quintus lemászott hozzá egy éjjel, s friss kalácsot dugott a kezébe:

— Itt van, vedd. A lány küldte.

Ráchel a kalács fűszereiben elküldte a jeruzsálemi tavasz illatát és Barabbás újra hallotta vijjogó sírását. Mert ott fogták meg, a pénzváltó kertjében, amikor búcsúzott a lánytól, akit szeretett. Az olajfák halott ezüstjén s a katonák kardján sápadtan villogott a holdfény, és a lány, kedvese köntösébe kapaszkodva vonszolódott a csapat után. Egyikük bele akart rúgni, de a félvér ellökte, s lefejtette a görcsberándult ujjakat róla. Ott maradt fekve, fekete haja szétterült a fűvön, a hold acélkék szikrákat gyujtott rajta.

Barabbást gyermekké tette az emlékezés. Hasánt fekve, arcát a kalácsra ejtette és zokogott. Quintus tanácstalanul topogott körülötte, a kezében tartott szövetnek fényétől életrekeltek a börtön sziklafalai, durva barázdáikon apró patakokban csörgedezett a könnyük.

— Te, Barabbás, ne sírj... nem kell... nem is biztos...

Fentről durva kiáltás zuhant közéjük, s a félvér ijedtében elfojtotta a szövetneket. Igen bajosan kinlódta ki magát a vaksötétből. Szavai viszszagurultak, mint a göröngyök saruja alól:

— Ne legyen ám reggelre!...

A fogoly értette. Reggelre nem volt kalács, a nyirkos sötétség elemésztette az illatokat.

Semmi nesz. Másodszor szürkült már láthatóvá a szellőzőcsatorna alja, hogy az örök sem bolygatták. Az első napokban őrjögve átkozott minden kezét, amely ezt a patkányodut vájta. S azt a lélekgyilkost, aki úgy nyitott utat a levegőnek, hogy fény le ne juthasson rajta, csak ködös derengés, meg az őrségváltás robaja. Az átkok értelmüket veszítették, mert az illatokkal a napot is elfelejtette. A fatál érintetlen maradt, az agyagkorsó üres. Feküdt elnyúlva, arccal a sárban. Mint a halott. A sziklafal hangtalanul sírta részvétlen könnyeit.

*

Előbb széthullott karjai mozdultak meg, majd akarattalanul felemelkedett a feje, tartotta egy sóhajtásnyit. Aztán újra lebukott, menekült az ájulásba. Nem lehetett. Foghatatlan erő rándította tagjait, odahengeredett a nyílás alá. Szíjostorszaggatta hátán felrepedeztek a varasodó sebek. Elbődült kinjában. Hangját egy darabig dobálták a sziklák, aztán elenyészett, a nyílás azonban tovább morajlott.

— Láz — mondta hangosan. Láz... A tenger... Aleppónál... de tudta már, hogy ez a moraj tiltotta meg, hogy visszaszökjék az öntudat-

lanságba. Szavak foszlányait görgette hozzá az elátkozott csatorna, tengernyi zúgássá erősödve. Nam tudta, hogy ott fenn, a kelő nap lángjánál, Jeruzsálem népe az ő nevét üvölti:

— Barabbást ! Barabbást !

Hörögve ugrott talpra, mikor a szövétnek fénye kirántotta a sötétből:

— Nem ! Nem !

Megnyúzott hátát a sziklának vetette, szemében a veszett állat dühe, hogy a zsoldos hátrahőkölt s a meztelen kardja hegyéről dobta a szokat:

— Ne, te, barom ! még megmarsz ! Szabad vagy !

2.

A fény éles késként hasított szemébe. Ha fel nem fogja száz mohó kar, hasán ér eléjük. Mint roncs hajódeszkát, pillanatok alatt messzesodorta a palota lépcsőjétől az embertenger. Felkapta, hátára vette, „Barabbás—Barabbás” — hozsannázott önnön hatalmának a nép, amely kiköve-telte Pilátustól a jussát.

Lassan ocsúdott. Az alaktalan fekete masszából arcok váltak ki és kíméletlen kezek, amelyek összetört tagjait markolázták. Felordított a fájdalomtól, megfeszítette a testét, talpára dobbant:

— Eresszetek !

Kis gyűrű tárgult köréje, Fújtatva állt közöttük, mint meghajszolt állat. Mocskos bőrén vékony csikokat mosott a vére. Elvadult haja alól sunyin röpködő pillantásokkal keresett egérutat.

— Eresszetek ! — hördült megint, öklével nyitva ösvényt magának.

A tömeg bamba döbbenettel tűrte, hogy zsákmánva elinaljon. A távolabb állók, nem tudván, mi történt, követelően zúgtak egyre, de ő kiü-tott a sűrűből s egy fa árnyékában lihegett, félájultan az erőfeszítéstől. Már tódultak, hogy újra megkaparintsák, amikor a palota lépcsőjénél állók felüvöltöttek:

— A Názáreti ! Hozzák a Názáretit !

Mint a csorda, egymás sarkát tanosva tolokodtak vissza a törvény-helyhez. Bírhatatlanná vált a zsvaj. Förtelmes szitkok kavaro-gtak a csar-nokon végigvánszorgó férfi felé.

Pontius Pilátus undorral szemlélte őket s fáradtan emelte jobb-ját a magasba:

— Ecce homo !

A lármánál is erőtrőbb, hirtelen csendben tisztán szállt szava az el-bocsátott rabhoz, s Barabbás végre megértette, hogy szabad.

— Ti lássátok — szólt a római. — Mit akartok, hogy tegyek vele ?

— Feszítsd meg ! Feszítsd meg ! — harsogott a tér. A márvány-osz-lonsor fehéren izzott a fényben, a delelőre járó nap félholtá aszalta a töviskoronás fejet, s a finomművű ezüsttálba üdítőn gyöngyözött a hely-tartó keskeny kezéből a víz.

— Keresztre vele ! Feszítsd meg ! — rángott a vad indulat az ar-cokon.

— Csűrhe — törölgette Pilátus ujjait a puha gvolcsba. — Csűrhe — ismételte félhangon, mire a Názáreti kínnal feléemelte arcát s a helytartó úgy érezte, hogy nem bírja tovább a gyilkos hőiséget.

A zsidók királya egyedül maradt népével. Barabbás lélegzetét vesztve bámulta: „A kovásztalanok napja ! Vagy ő, vagy én.” — talált rá szaba-dulása útjára. „Vagy ő — vagy én, ő — én...” — kalapálta a két kurta

szó agyát, mialatt az őrzőgő csorda, akár az imént őt, magával sodorta a Názáretit. Csak a nádszál-jogarás nem vagdalkozott.

A tömegtől itt is, ott is elszakadt egy-egy magányos ember. Kis csoportba verődve, maradozó lépteik közt vissza-visszapillantva, tanakodva oldalogtak mind messzebb a palotától. Barabbás elfeledte a töprengést, mert kettejüket felismerte. Az a testes, kosorrú, r'tkás szakállal, aki a szót viszi, Kaifás jobbkeze; a csupaszképű fiatal pedig Lévi, a főpap unokaöccse. Már oly közel értek, hogy megértette a kosorrú beszédét.

— Úgy lett minden, ahogy kiterveltük. Úgyesen dolgoztatok.

Egy rekedt hang beleaggodalmaskodott:

— Nem kellene még velük maradni?

A kosorrú arca győzelmes vigyorra torzult:

— Minek? nem hallod, milyen jól megtanulták? Nem hagyják abba
estig: Barabbást akarjuk — Jézust megfeszítjük...

— Átkozott!

Meghőkölték, de a testes farizeus hamar hangjára talált:

— A Szadduceus! Inkább kézcsokkal hálálnád az életedet!

— Naked ? !

— Nem is Pilátusnak ! Annak mindegy, melyik bolondot húztatja ká-
róba.

— Te, te áruló... te is Róma bérence vagy már?

— Tartsd a szád. Libanon fáiból futia keresztre minden lázítónak.

Még fenvegetőre sem emelte a hangját s a végén kurta nevetés böfönt ki a száján. Kicsinylőn legyintett, evvel a mozdulattal fogta meg a csupaszképű vállát s vonta magával cinkosait:

— Menjünk Kaifáshoz, jelentést tenni.

A rekedt megint beleokvetetlenkedett:

— A Kőponyák-hegyén csak ott kell lennünk. Meg kell nézni, mit csinál ez a csürhe!

szóla az a csórnak
 Az rabbáskán már csak annyi volt a hangja, mint a körötte pimasz-
 kodó legyek zümmögése, úgy kivette belőle az erőt a tehetetlen düh. Dől-
 tében nagyot koppant feje a fatörzsön.

3.

Kimondhatatlan jószág áztatta cserepesre szikkadt száját. Fel sem nyitotta szemét, csak kortyolt mohón, míg tartott. Kicsi volt a korsó, mert az anyóka nem bírta már a nagy ámforákat. Valamikor ívelt nyakú kancsóval vállán, ringó csínóval begyeskedett a kúthoz s a zsoldosokkal cicázott. De ez rég a múltba hullott s most a törvénykezések után kikióvakodott a térre, hogy kegyességével vezekeljen a rómaiaknak adott csókokért. Csendes duruzsolással nógatta a támolgyó embert egy mellékajtón, a cselédszállások felé:

— Helybenhagytak lelkecském, hát helybenhagytak. Ne riadozz, fiacskám, ide nem jön a helytartó úr. Itt csak magunk vagyunk.

Keze szaporán járt, akár a szava, sebeit olajjal, borral ápolta, arcát megmosta, még lábait sem restellte. Ételt-italt tett elébe és Barabbás megenyhülten harapott a bárányhúsba. S hogy közben figyelve kapta föl a fejét, az anyó megbiztatta:

— Egyél csak, fiacskám egyél. Mondtam, hogy Az nem jön ide. De még a kutyája sem vakkant erre. A szolgarenden lévők meg mind el-
iramodtak Messiást veszeíteni.

— Kit, te ? !...

— Te volnál az egyetlen a szent városban, aki nem tudja, hogy a

názáreti ácsot Messiásnak suttogják. Úgy, úgy, fiacskám, Messiásnak — ütögette rá fejével is a biznyságot az anyó.

Barabbás szájából kifordult a falat. Gondolatai visszabotladoztak egy fiúcskához. Nem kellett soká mennie, alig húsz esztendő. Nagypja terdén ült, izmos kis lürkő, az öreg selymes pátriárkaszakállá csiklandozta piros-barna pofácskáját és kacagva adta a feleletet:

— Ki kergeti el a római, Nagypó? Hát a Messiás!

— Ugyám. Es ki fog segíteni neki?

— En! En!... és akkora kardom lesz, mint Judit ósanyámnak, amivel levágta Holofernes fejét!

Nővére rosszállóan ingatta kecses fejét. Nagypjukat nem leckéztethette meg, de a kisfiú tudta, hogy Támár megint bevádolja őket. Apja ilyenkor keserű szemrehányásokkal illette apósát; nem tűrte, hogy házában Rómát szidalmazták. Szerette a gondosan kitervelt számvetéseket és nem állhatta a meglepetéseket. Kár volt aggódni. Mire fia felnőtt, halvány emlékké enyészett a nagypa fekete-kaftános alakja, a szent könyveket belepte a por. Barabbás jobban szerette a latin meg görög költőket. Azok nem vádolták kőtáblákra vésett tíz kemény paranccsal, ha két dárídó közt fanyalogva fellapozta őket, és Judit ósanya sem kérte számon a provincián unatkozó római cimborákat.

Fölényes eleganciával unatkoztak akkor is, amikor Ruth, a kis táncosnő fátylaiba belekapott a láng s egy szempillantás alatt torz rémmé égett törékeny szépsége. Lucius csukladozva parancsolt a dermedt Quintusra:

— Keríts egy másik zsidó némbert!

És Barabbás nem loccsantotta szét a fejét, mert csak másnap józandott ki annyira, hogy hetekig utálhatta önmagát. Akkor leporolta a szent könyveket és éjjel-nappal faggatta a prófétákat a Messiás felől. Még Jánoshoz is elzarándokolt, ki a pusztában prédikált. De ők nem szólottak Rómáról.

•

— Ez a sehonnai meg Messiássá tolná fel magát! — csapta falhoz a kezében maradt húsdarabot. Két lépéssel végigmérte az öregasszony kamrácskáját. Alig-múlt szenvedései nyomán szörnyű indulatok szakadoztak fel benne és minden dühe a Názáretire ömlött:

— Messiás! Ez? A Galileából szalajtott halászaival? A bénák, vakok, poklosok meg koldusok sáskahada körülötte a légiók! Ettől rettent meg annyira Pilátus, hogy halálra adta? Megmarkolta az öregasszony vállát s rázta, hogy a lélek majd kiesett belőle:

— Hol volt most a csürhéje, mi?! Mind csak nekem üvöltött szabadulást, neki feszítsem meg-et.

Az öregasszony rémülten igyekezett kievickélni szorításából:

— Azért ütöd te is? Merthogy kiváltott?

Barabbás tátogva eresztette ki a markából, az meg a sarokba menekedve dűnyögött:

— A Rabbi nem akart légiókat. Csak prédikált. Szeretetet. Hogy a gazdag adjon a szegénynek. Meg gyógyított és jeleket tett.

— Jeleket! A szemfényvesztő, csaló! Judea népe meg ezt hallgatta és nem minket, kik szabadulását munkáltuk. Hát csak sirassad a rabbi-dat, te római rongya!

Az öregasszony felsívított:

— Kifele innen! Még piszkol, mert segítettem rajta. Rosszabb vagy a rómainál, te... takarodj, míg őr nem kiáltok! Nem kellett annak a biztatás, ment, mint a háborodott.

4.

Küldetés lobogása hajszolta, ott kaptatott már a dombnak futó görgyös úton, roskatag viskók között. Mind sűrűbb embererdőn birkózta át magát, hogy az elől imbolygó kereszttekhez férközhessenek. Most még meg is álltak előtte.

— Mi történt, miért állunk meg? — izgult egy hang.

— Biztosan elesett már megint.

— Mondtam, hogy nem bírja felcipelni! Miért nem viszi valaki helyette?

— Még utóbb nem érkezünk fel napáldozat előtt!

Barabbás végre átréselte magát. Pár lépéssel előtte vergődött keresztje alatt a Názáreti. Kényelmetlen részvét ébredt benne:

— Nem tud felkelni vele a nyomorult.

Ekkor érces hang parancsolt:

— Hé, te ott, segíts neki! Vedd fel a keresztjét! Barabbás felpillantott. Megismerte a lovast. Cornelius volt, a centurio, aki soha nem vett részt tivornyáikon. A százados keze feléje mutatott s a lázadó tétován lépett egyet előre.

— Nem te, rongyos. Az a medveforma ott, mögötted... A tagbaszakadt férfi vonakodott, de a hajcsárok megösztökélték. Hatalmas izmai megfeszültek, ahogy felemelte a súlyos terhet. A szánalmas roncsot végre talpra ránthatták. Imbolyogva állt, lankadtan emelte a karját, arcát akarta volna törölni.

— Nézd már, erre fordul, nem az útnak. Ez már nem is lát...

És Barabbás úgy érezte, hogy tűz folyik gerincén, mert a Názáreti nem az utat kereste. Barabbást nézte s annak egy pillanatig teljes bizonyossága volt, hogy a Názáreti tudja őt.

A centurio előreléptetett fekete ménjén, a keserves menet továtipródott. Barabbás látta, miből menekedett s hogy az útszélen kihányta a rágaatlanul nyelt birkahúst, úgy érezte, hogy lidércnyomástól szabadult.

A katonák, kik az elítélteket vigyázták, kockajátékkal szórakoztak. A Rabbi vérmocskos köntöse volt a tét. A nép zavarodottan ténfergett a kietlen fennsíkon. Megkapták, amit akartak, de már nem emlékeztek, hogy miért kívánták a Názáreti vérért. Legjobb lett volna hazamenni. Az égen piszkossárga fátyol hályogosodott. Izgága legyek marakodtak a ve-rejtékes testeken. Mégsem mozdult senki. Félelmetes remény dobolt a szívekben, mert szörnyű család volt, hogy a csodatévő ily közönségesen müljék ki. Lassanként kelleltenül letelepedtek.

Barabbás ereje fogytán egy satnya bokor tövében kuporgott. Ólom-szárnyú szél bukdácsolt a kövek közt, karcos porfelhővel kínozza gyuladt szemét, kiszáritotta szívéből a lobogást. Elesettségében Ráchelhez esengett volna, de — hol volt a lány? A néki hozsánnázók között nem. Tán otthon búvik és siratja ezt a nyomorultat, akiről pusmogott néhány napján, kivált ha Barabbás csókjai megszilajodtak...

A bokor túlsó oldalán rekedt hang döngött:

— Az az esetlen Iskarióti felkötötte magát.

— Mit törödsz vele, — ez a csupaszkepű Lévi hangja — rokonod volt talán?

— Rokona az ördögnek, de telejajgatta előbb a várost, hogy el-
árulta az igaz vért!

— Az állat!

— S nézd ezt a csordát itt! Hogy összebújt. Még banni kezdik a ko-
lomposukat.

— Ösztökéld már meg őket, azért küldtek ide!

A rekedt nekiveselkedett, veres szakállán végigfreccsent a nyála —
Há, Rabbi! Azt mondtad, lerontod a templomot és harmadnapra felépí-
ted! Na, szállj le már a keresztről!

Barabbás szerteszökő gondolatait zabolába fogta az ordítózás: „Mi-
féle hatalom van evvel? Hogy még most sem nyughatnak tőle?” Felcihe-
lődött, mert úgy érezte, hogy most kell valaminek történnie. „Talán most
szólhatnak velük” — gondolta és a veresszakállú után nyomakodott. Az
jóformán csak tátogott, hangja alig volt már, de a kiáltás elharapód-
zott. Örültek, hogy végre igazodni lehet valakihez.

— Most mutasd meg, hogy Isten fia vagy!

A megfeszített teste megrángott, felemelte csüggedt fejét.

Hé, csend legyen — röhögtek a zsoldosok — királyotok szólni
kíván...

S váratlan erővel valóban szólt a haldokló:

— Atyám, bocsáss meg nekik. Nem tudják, mit tesznek...

Vesztett bőgés csapott a sárgás-szürkére vakult égig:

Ó, az istentelen, még ő akar megbocsátani!

A béna koldust lesodorták mankójáról s a földön tekeredve üvöl-
tött:

— Mi dolgod volt a zsinagógában? Az én lábammal törődtél volna!

A másik nyomorult keresztülgázolt rajta, világtalan szeméből genny
folyt:

— Ne prézsmítálj! A szememet... a szememet nyisd meg!

— Ne verted volna az orrod a tanács dolgába, most nem lógnál itt...

Lévi kappanhangja visításba csuklott, mert Cornelius közéjük rug-
tatva kegyetlen undorral korbácsolta őket:

— Vissza, csürhe!

Barabbás hűdötten állt. Súlyos test vágódott hozzá, nyavalyatörős
vonáglott habzó szájjal lábainál. Csontos karjánál jobban béklyózta a
haldokló szava:

— Ács... Ács... volt az apja... Názáretben... rég halott. Az bocsás-
son meg?...

A százados érchangja beléveszett az orkánná szilajodó szélbe, a
mennyből vasszürkén hajolt egyre közelebb, a csöcselék vinnyogva me-
nekült, Barabbás tántorogva vonszolta koloncát, a másik két elítélt vo-
nított, és mindent legyőzve zendült az ács fiának hangja:

— Elvégeztem!...

Isszonyú csattanással válaszolt az ég, kéklángú villámok vonták
fénybe a középső kereszt lábához tapadó asszonyalakot.

Barabbást megsuhintotta a halál szele, arcravágódott, fölötte eldű-
börgött a centurio megvadult ménje.

5.

Nem tudott magának számot adni róla, hogyan került ide. Nem tudta,
hol vesztette el nyomorult koloncát. Fel-felrémlt benne, hogy kövek
között botorkált, majd gurult, mintha maga is csak gyökerétől szaba-

dult kóró lett volna, miket a meddő vihar karikáztatott féktelenül. Aztán utak tárultak előtte, s mint régi boros álmaiban, összekuszálódtak megint; néma árnyak suhantak el mellette és jajveszékeltést tépett foszlányokra a jajongó szél.

Itt csend volt. Amikor a küszöbön bebotlott, az ajtó közelében ülők végigméregették, ám, hogy hangtalanul behúzódott egy árnyékos szögletbe, nem ügyeltek rá. A hosszú helyiségben alig néhány mécses pislogott, de szelíd fényük elég volt ahhoz, hogy Barabbást kiengedje ropant markából a szorongás. Valaki halk gajdolásba kezdett, a többi átvette, egy-egy szóban rég felejtett zsoltárt vélt felismerni, duruzsolásuk elringatta. Teste elernyedt, háta a falnak ütődött. Éles jajsza elmeszette a zsongást. Gyanakvó szemek vizslatták, a közeli csoportból java-korú férfi lépett hozzá:

— Ki vagy?

Barabbás összetört tagjai nehezen engedelmeskedtek, de értelme már védekezően feszült. Egy tekintettel befogta az egész termet. Fogadófélné-nek látta, amilyen sok kínálkozott a város szélén zarándokok szállásául, az ünnep idején. Ettől megnyugodott kissé s farkasszemet nézett a kérdezővel.

— Ki vagy? — ismételte amaz, — mit keresel itt?

— Amit te.

Az lekapta polcáról a mécsest s úgy vette szemügyre. A fénytől meg-sokasodtak körülötte a figyelő arcok s ez reggeli vesszőfutására emlé-keztette.

— Hagyjatok hát nyugodni!

A férfi körültopogta:

— Kaifás csahosai közül vagy, te rongyos?! És éppen közöttünk akarnál nyugodni?

Barabbás meghökkent. Vallatója beszédén Galilea íze érzett, a többi is így gajdolt előbb s már ismerte is: a halotti zsoltárt mondták. Ezek megölik, ha megtudják, hogy Mesterük helyette halt meg. De csak annyit mondott az egyik:

— Dobd ki, Zacharia!

Barabbás hátrált. Kietlen árvasága rászakadt, nagyobbat jajdult, mint az előbb:

— Názáreti! Ezért váltottál ki? Hogy földönfutóvá tégy? Én nem vagyok gyilkosod!

Az embertelen csendben erőteljes, magas asszony lépkedett hozzá:

— Te vagy az, Barabbás?!

Suttogva, mint szégyenletes titkot, adták egymásnak a nevét: Barabbás Barabbás... a terem óriásira tágult, majd fenyegetően összehajoltak a falak, Zacharia ferdére billent, ahogy kinyújtotta a karját.

— Nem úgy, Zacharia! — zengett az asszony mély hangja s ettől elnémult a sziszegő suttogás, — A Mester teste még ki sem hült s ti már felednétek tanítását?

— Mit akarsz, Szalome?

Az asszony keze a lázadó vállán nyugodott:

— Nem látod? Beteg ez. Reggel óta szabad és senki sem törődött vele.

Barabbás megrogyott a szelíd súly alatt. Szalome irgalmas keze fel-támasztotta kábult szívében az elmúlt órákat. Tudta már, hogy a Kopo-

nyák-hegyéről Ráchelhez futott. Hosszú ideig zörgetett, míg a pénzváltó ajtót nyitott. De nem engedte be.

— Ne emlegesd a Rabbit! Megszegte a törvényt, kivégezték, nincs közöm vele. És más lázadó sehonnaival sincs, érted-e!

Áser győzelmes vihogása úgy nyikorgott, mint pénzesládának rozsdás lakatja és Barabbás csak akkor értette meg, hogy miért nevezte sehonnainak, mikor sógorától kért bebocsáttatást:

— Nincs itt keresnivalód. Esztendők óta más nem tettél, csak házam békéjét háborítottad, esztelen dolgaiddal nővéred nevét piszkoltad. Eredj utadra!

— Csak éjszakára... és pénzt adj... az örökrészemet. Reggel tovább megyek...

A sógor keselyűarca keményebb volt, mint a börtön sziklái:

— Egyetlen éjszakára sem kellesz. Támár és én jelentettük a tanácsnál, hogy nincs közünk tetteidhez. A pénzedet meg keresd ott, ahol elszórtad!

A súlyos cédruskapu véglegesen bezárult és Zacharia ökle az asztalra koppant:

— Talán igazad van Szalome. Az asszonyok szíve előbb érti a Mestert. Tégy, ahogy jónak látod.

Lázás keze belekapaszkodott Szalome karjába:

— Te, asszony, te együttjártál a... Mesterrel?

Szalome megfontoltan szabadította ki magát, hogy tovább dolgozhassék.

— Nem. A Mesterrel nem jártak asszonyok. A fiaim voltak vele, meg rokonunk, Simon.

Barabbás visszabukott a takaróra, miket az asszony vetett oda neki. Halkan nyögött, mert Szalome abban a mély sebben matatott, amelyet Cornelius lova hasított hátába. Rémült pillanatokra megint sötétbe zuhant, hallotta a fergeteg zúgását és a centurio elfuló kiáltását „... Is-ten fia volt...”

Kisiklott az ápoló keze közül.

— Asszony, vezess hozzájuk!

— Kikhez, te?

— A fiaidhoz.

Szalome nyugalmas pillantású szeme meghomályosodott.

— A fiaim... nem lehet... nem mernek... A fiaim... Csak Simon, akit a Mester előjárónkul rendelt... ő közöttünk van.

— Őhozzá vezess!

— Maradj nyugodtan. Nem vagyok még készen veled.

De látta, hogy nem bír evvel a háborodattal. Intett:

— Kövess!

A halotti zsoltár újból félbeszakadt, amint kiléptek a kamrából. Nyugtalan árnyékok fāncoltak a falakon s dőbbent szemek követték az asszony után támolygó Barabbást. A terem végében Szalome meghajolt egy ember előtt. A lázadó értetlenül bámulta. Semmikép nem látszott parancsolásra rendeltnek. Kérges keze ölébe ejtve, bütykös ujjai meg-megremegtek, hunyt szemhéjai alól könnypatakok folydogáltak szélce-rezte arcán.

— Simon! Barabbás, a lázadó kíván szólni veled.

Simon fáradt szemei rányilottak a fiatal férfira. Könnyei csak pergettek tovább, tekintete mégis tiszta volt és éles, s valamiképp hasonló ahhoz, amely Barabbást nézte a Koponyák-hegyére vezető úton.

És Barabbás térde engedelmesen a földrecsuklott, torkán alig fért ki hang:

— Uram, Simon, mondd meg nekem, ki az Atyja a Megfeszítettnek...

BITTEI LAJOS VERSEI

A KATEDRÁLIS

Rodin szobra — kéztanulmány

*Imára kulcsolt ujjak boltozatja
áhítat építette katedrális
Notre-Dame-nál nagyobb elfér alatta
Szajna partjáról szétgyűrűzve Párizs*

*Európa Afrika sivatagja
egész Ázsia és az Ujvilág is
a földgolyó s a méretlen magasba
csillagokból fűződő fénykaláris*

*Correggio-Madonna repülőgépek
totem és matematikai képlet
roppant falának ornamentikája*

*minden születő s minden holt halála
ott morajlik mint óriási tenger
Istenéhez imádkozik az ember*

INFLUENZA

*Náthás ereszek orra cseppen.
A nyirkos hideg behatol
a bőr alá s a vérerekben
a láz ütemén zakatol*

*a csatak ellen tiltakozva
a természetes tisztaság.
Borzongva vágyol paplanodra,
fehéren hívogat az ágy.*

*A párna hűvös sirkövére
sajgó csontokkal dőlsz hanyatt,
míg agyad elengedi végre
a görcsbe rándult öntudat*

*és alszol mélyen mint a holtak,
fölköted négy méternyi föld...
nyugtod mélyébe nem hatolhat
semmi, a tetszhalál betölt.*

*Mire megébredsz, a szobádba
tavasz tör be, fény karol át
s úgy fújja dalát egy madárka,
akár angyal a harsonát.*

Mind a húsz zsinat, amely megelőzte a második vatikáni zsinatot, arról tanuskodott; hogy az egyház valamiféle történeti változást észlelt, amely kívánatossá tette, hogy fölülvizsgálja jelenlétének és működésének módjait ebben a világban. Együtt járt ezzel azoknak a szellemi áramlatoknak megvitatása is, amelyek a katolikus vallást veszélyeztették, s a tisztánlátás okából a hitéleteménnyre támaszkodó új dogmák meghatározása. A második vatikáni zsinatnak így mindenképpen szembeötűnő jellegzetessége — amellett, hogy betűszerinti értelemben is „egyetemes”, miután a résztvevő püspökök a világ valamennyi táját és az emberiség valamennyi fáját képviselik —, hogy nem kellett és nem kell tárgyalnia semmi olyan kísérletről, amely katolikus címke alatt tudatosan és közvetlenül próbálna eltérni az egyház által vallott és hirdetett tanítástól. Magának a történeti változásnak pedig, amelyet ösztönzőként fel kellett ismerni, kétségkívül legfontosabb sajátossága a „szakrálisnak”, a „szentnek” megfogvatkozása, aláhanyatlása, nem ritkán eltűnése a modern ember körében.

Mario Gozzini, akinek *Concilio aperto* című könyvéből már legutóbb is idéztem, méltán hívja fel figyelmünket arra, hogy a szakrális hosszú századokon át látható szerepet vitt mind az egyének, mind a közösségek életében. Politikában, kulturában, szokásokban érvényesültek, közrejátszottak vagy utalások formájában legalább is hangot kaptak a vallási vonatkozások. Ma ellenben egészen más a helyzet. Az állam laicitása olyan valóság, amelyet úgyszólván általánosnak és teljesnek mondhatunk. A tudományos gondolkodás merőben profán vágyánon halad. A szociológiai adatfelvételek és a közvélemény-kutatások eredményei hideg tárgyilagossággal mutatják be, hogy a modern ipari társadalomban miként vesztit tért a vallás, egy olyan folyamatban, amely egyelőre törvényszerűnek és visszafordíthatatlannak látszik. Ahogyan Garrone toulousei püspök állapította meg: „Gyökereesen új helyzetben vagyunk, mert eddig még nem volt példa arra, hogy ilyen

mértékben hiányozzék minden vallási bélyeg a világ strukturáiról.”

Nem egyszerűen vélemény ez, amely ellen érveket hozhatnánk fel, hanem rideg tények leszögezése, amit okosabb, ha tudomásul veszünk. Nem azt jelenti ez, hogy könnyű szívvel térjünk fölötte napirendre, mert ez feületesség vagy megfutamodás lenne, hanem vegyük tudomásul azzal az elhatározással, hogy megpróbáljuk megtalálni ebben az új helyzetben is az új lehetőségeket. Mert az az egy föltétlenül bizonyos, hogy az üdvös vizsgálódás korántsem a múlt szakrális viszonyainak visszaírása és a laicizált jelen elutasítása, s még kevésbé az eleve kudarcra ítélt törekvés, amely meg akarná állítani a történeti folyamatot.

Annál inkább hangoztatnunk kell ezt, mert kétségtelenül vannak katolikusok, főleg a kapitalista országokban, akiknek meggyőződésük, hogy a hitnek nemcsak a terjedés, de a pusztta fennmaradás okából is abszolút szüksége van kedvező társadalmi szerkezetre, amin lényegében a kormányzattal való hatalmi összefonódást értik. A legnagyobb veszedelemnek a laicizált államot, s még inkább a materialista, ateista elveket valló közhatalmat tartják, amelyet szerintük mindenekelőtt politikai síkon kell leküzdeni. Ők azok az intranzigensek — jegyzi meg Gozzini —, akik mindannyiszor botrányt és árulást kiáltanak, amikor hallaniok kell, hogy más katolikusok — nemcsak világiak, de egyháziak is — nyíltságot és nyitottságot hirdetnek a világ felé, türelmességet és párbeszédet kívánnak, sőt mindabban, ami emberségesebb viszonyokat céloz e földön, együtt is akarnak működni a nem-hívókkal, a szakrálistól elzárkózó világ képviselőivel.

Ezek a „más” katolikusok ugyanis inkább arra emlékeztetnek, hogy a keresztény hit úgy vert gyökeret és erősödött meg a lelkekben, hogy nem támaszkodott semmiféle politikai hatalomra. Ezek a katolikusok nem siklanak el a krisztusi rendelés fölött, amely a „kovász” szerepét szánja a kereszténységnek, függetlenül attól, hogy milyen formákat ölt a történeti szövődék, amelyen belül működni tar-

tozik. Nekik is fáj, hogy napjainkban a társadalom annyira eltávolodott a vallástól, de komoly és állandó lelki ismeretvizsgálatot sürgetnek abban a tekintetben is, hogy mekkora részük volt ebben azoknak a keresztényeknek, akik meg nem felelő, méltatlan viselkedésükkel rontották és rontják a kereszténység hitelét. Szerintük a türelmesség és a párbeszéd szükségszerűen következik az evangéliumi szeretetből, amely kötelességünkbe teszi, hogy a világnézeti küzdelmet sohasem politikai eszközökkel, hanem kizárólag szellemi érvekkel folytassuk. A siker feltétele pedig így nyilvánvalóan nem a ghejtóba vonulás, hanem a minél becsületesebb és derekasabb részvétel korunk egyetemes érdekeinek munkálásában.

Nagyjában ezek a sarkalatos szemléleti és felfogásbeli különbségek osztják két csoportra a világ katolikusait, a jelek azonban arra mutatnak — s ez nyert megerősítést a zsinat első ülésszakában is —, hogy az intranzigensek, a konzervatívok mindinkább kisebbségbe szorulnak a pasztoralisokkal, a progresszívekkel szemben. S természetes, hogy mi, akik a szocialista rendszerben élünk, bizakodással fogadjuk ezt.

•

Érdekes lenne konkrét problémákkal kapcsolatban elemezni a katolikusok két csoportjának eltérő beállítottságát. Gozzini példakép említi meg, hogy az intranzigensek főleg azért ragaszkodnak a hatalmi monopóliumhoz, mert úgy vélik, hogy az ateistákkal való nem-ideológiai jellegű együttműködés is maga után vonja a katolikus szellemiségről való lemondást, amit az együttműködők magától értetődően tagadnak. Utóbbiak sokkal inkább azon botránkoznak meg, hogy egyes még hivatalosan katolikus államok, ahol a vallás alkotmányos kiváltságokat élvez, alapvetően igazságtalan társadalmi rendszert tartanak fenn, amely rácsafol maguknak a szociális enciklikáknak tanítására és kívánalmaira is. Ugyancsak mélyreható ellentét ütközik ki a gyarmati uralmak felszámolásának kérdésében is. Az intranzigensek a végleteleg menő ellenállás szószólói voltak, míg a progresszívek nyíltan kiálltak az amúgyis elkerül-

hetetlen változás mellett s már kezdetől olyan helyzet kialakításán fáradoztak, amely új lehetőségeket nyit az egyház számára.

A progresszívek egyébként is abból indulnak ki, hogy bár tűnőben van a szakrális a világi strukturákból, a modern civilizációból és a szokásokból, ez még nem jelent önműködően radikális vallástalanságot, nem jelenti Isten kirekesztését az emberi lélekből. Csak mint figyelemreméltó mozzanatot említem meg itt *Sabino Acquaviva* olasz szociológus nézetét, aki *A szentnek megfoggyatkozása az ipari társadalomban* címmel 1961-ben megjelent könyvében számol azzal a lehetőséggel, hogy Krisztus, aki elhomályosodott a merev ipari struktúrák embe-rének tudatában, végül is a tudatal-tiba szorul, ahonnan a jövőben — s mint mondja, ez nem zárható ki „a priori” — új formában bármikor fel-színre kerülhet. A civilizáció összeke-verése a kereszténységgel csak akadályoz abban, hogy igazán megértsük a történetet a kinyilatkoztatás távlatá-ban. Ebbe a hibába esnek bele azok, akik a kereszténységet egynek veszik a Nyugattal, de azok a rövidlátó kato-likusok is, akik egy konkrét történeti képződményhez, a civilizáció bizonyos meghatározott formájához kötik — ter-mészete ellenére — a hitet. Mint Goz-zini hangoztatja, tisztába kell jönnünk azzal, hogy nem szabad a hitet bebal-zsamozni az intézményekbe, nem sza-bad az ember és Isten élő kapcsolatát belemerevíteni dolgokba, különösen nem az állítólagos „keresztény” civi-lizáció hivalkodó cégereibe, az úgyne-vezett „szabályozott” kereszténységbe. Mert Krisztus nem azért jött a föld-re, hogy civilizációs munkát végezzen, hanem, hogy megváltsa az embert, vagyis visszaadja neki elvesztett sza-badságát s ezzel képessé tegye Isten hívásának megválaszolására. Ha az evangéliumi üzenet beleáradása a tör-ténetbe kétségtelenül befolyásolta is azoknak az eszméknek és elveknek fejlődését, amelyeknek Nyugat volt a bölcsőjük, egyetlen civilizáció, a nyu-gati sem állíthatja, hogy megvalósítot-ta volna az evangélium kívánalmait.

Ha összehasonlítjuk napjaink egy-házát a szabályozott kereszténység egy-házával, amely rányomta bélyegét a középkor szakrális civilizációjára, biz-vást megállapíthatjuk, hogy a mosta-

ni egyház jóval nagyobb mértékben fejezi ki a „katolicitást”, a kereszténység egyetemességét, s ugyanígy a maga transzcendens voltát, a maga másneműségét is az összes civilizációk, az összes fennálló rendszerek tekintetében. Gondoljunk csak a világ-béke ügyére, amely akkorá súlyt kapott a zsinat kiáltványában és XXIII. János pápa sorozatos megnyilatkozásaiban. A középkornak nem voltak ehhez fogható problémái: ölni Krisztus nevében, a kereszt jelvénye alatt, természetes dolog volt; senki, még a szentek sem vették észre az ellenmondást, holott Krisztusnak a kereszt arra szolgált, hogy megöltesse magát, nem pedig arra, hogy másokat öljön. Nem elégséges tehát a keresztény címke, a jelvény, a látható szakrális, hogy egy civilizációt igazában átjárjon a vallás. Sőt megeshet, hogy ez a címke, ez a jelvény, a szakrálisnak ez a könnyen láthatósága végül is kompromittálja a kereszténységet olyan vonásokkal, amelyek egyáltalán nem keresztények. S nagy szellemi éres és haladás eredménye, ha ma képesek vagyunk a kereszténységet és az egyházat világosan különválasztani nemcsak a középkori civilizációtól, nemcsak a nyugati civilizációtól, de az összes emberi civilizációktól különbség nélkül.

Mindezek megfontolásával nyugodtan állíthatjuk, hogy századunk egyháza, azé a századé, amely a szentnek elhomályosodását mutatja a társadalmi életben, nagyobb tisztasággal és kevesebb zavarral sugározza a „jó hírt”, mint azoknak a századoknak egyháza, amelyek a szabályozott kereszténységet, a szakrálisnak jelzett műveltséget ismerték. A csupán különöségeiben keresztény építmények eltűnése lehánthatja a kereszténységről az Istenre való olyan hivatkozásokat is, amelyek az emberi igazságtalanságokat és elégtelenségeket fedezték, s magát az egyházat is politikai vételkedések eszközévé tették.

Új látóhatár dereng fel előttünk. Ennek körvonalai rajzolódtak ki máris a második vatikáni zsinaton. *Robert Rouquette*, akinek beszámolójáról februárban szóltam, a változás mély jelentőségét abban foglalta össze, hogy véget ért az ellenreformáció korszaka. *Gozzini* ennél tovább megy: véget ért a konstantini korszak is.

Nagy Konstantin többé-kevésbé legendás gesztusa, amellyel a keresztények jelvényét császári jelvénné tette, és a 313-ban kiadott híres milánói ediktuma valójában már az egyháztól szentesített államot készítette elő. Egy század sem telt bele és a thessalonikai ediktum, amelyet Theodosius császár hirdetett ki, államvallássá emelte a keresztény vallást, visszájára fordítva az antik pogány államban fennállott helyzetet. A politikai hatalom most már a keresztény vallást parancsolta rá az alattvalókra és a pogányokat vette üldözőbe. Mind nagyobb mértékben bontakozott ki a keresztény klerikalizmus, az összes intézmények ellenőrzése a papság részéről. Összeolvadt a természetes és a természetfölötti, az időleges és az örökkévaló. A keresztények, akiknek elődei még annyiszor szenvedtek az elnyomók miatt, utóbb már nem is kételkedtek abban, hogy az erőszak valóban a krisztusi megváltást szolgálja.

Konstantinnal kezdődött meg tehát a szoros szövetség kora a vallási és a politikai hatalom között. Egyház és állam kölcsönösen támogatják egymást. Az állam jogilag kiváltságolt tekintélyt biztosít a vallásnak, végrehajtja a maga eszközeivel is a zsinatok határozatait, és a világi közösségből is kiküszöböli azokat, akiket az egyház eretnekségben marasztalt el. Az egyház viszont „konszekrálja” az államot, megadja neki a karizmatikus minőséget, elősegíti egy új birodalom keletkezését, amely hivatalosan is a „szent” jelzővel illeti magát. A német-római császárok ünnepélyes felkenése és megkoronázása — Nagy Károlytól 799 karácsony éjjelén a Szent Péter bazilikában, Napóleonig 1804. december 2-án a Notre Dame székesegyházban — mindmegannyi jelképe a Konstantintól bevezetett kornak. Az evangéliumot így annyira belekeverték a társadalmi rendszerbe, az egyház annyira hozzákötődött az államhoz, hogy a keresztény hitre való térek, amelyeknek kizárólag személyes és lelki tényt kellett volna jelenteniük, a politikai viszonyoktól függően és ezekkel szoros kapcsolatban mentek végbe. Azok döntöttek róla, akik a hatalom élén állottak: „akié az ország, azé a vallás”. Az ország viszont rendszerint azé volt vagy lett, aki az

egyház szentesítését is bírta. Egyfelől tehát „Párizs” már IV. Henrik előtt többet kezdett érni egy szentmisénél, másfelől a keresztény hit megvallása is gyakran csak a hűség kinyilvánítása volt az uralkodó iránt.

Nincs katolikus gondolkodó, aki szemet húnyhatna a nagy hithirdetők cselekedetei fölött, akik evangelizálták Európát. Arról is értelmetlen lenne elmélkedni, hogy miként alakult volna a kereszténység sorsa az egyház és az állam kapcsolatának konstantini típusa nélkül, amelyet nyilván történeti szükségességnél kell tekintenünk. A kérdés magva másutt van. Fel kell ismernünk a helyzetek történetiségét, azt a tényt, hogy a helyzetek mindig függvényei az adott társadalmi feltételeknek és az emberi tudatok fejlettségi fokának. Ebből következik azután, hogy szabadulnunk kell attól az elgondolástól, mintha az egyház és az állam viszonyának egy bizonyos típusát valami tökéletes mintának vehetnők, amely az „optimumot” jelenti a hit számára.

A konstantini helyzet mindenestre egyszerű és világos volt. Az egyház azonosult a szabályozott kereszténységgel. Semmi intézményes ellentét sem adódhatott közte és a társadalmi szervezet között, amely fenntartás nélkül elismerte befolyását. A háborúkat a kereszténység jegyében vívták s a „legkeresztényibb” királyok nevében hódították meg az új világ részeit. Éles és vitathatatlan határ választotta el a már keresztény térséget a misszionálásra váró térségtől. Amott mindannyian születésüknél fogva keresztények, csupán annak következtében, hogy ehhez a területhez tartoztak és megkeresztelték őket, itt a pogányok, a „hitetlenek”, akiket meg kell téríteni. Amott a világ „megszentelése” — úgy vélték — befejezett tény, miután semmiféle nyilvános aktus sem történhet az egyház kifejezett fizikai jelenléte nélkül, itt még cél ez, amelyet lépésről-lépésre kell elérni, abban az ütemben, ahogyan a „keresztény” seregek a gyarmatosításban előre haladnak.

Mindez a XX. század második felére, amikor a pápa az új vatikáni zsinatot összehívta, alapvetően megváltozott.

Az állam visszakövetelte önkormányzatát és szuverenitását, nem is

mer többé maga fölött felsőbbiséget. Nem kívánja többé az egyháztól, hogy szentesítse szerkezetét és hatalmát. A lelkiismereti szabadság nevében elutasítja, hogy a keresztény hitelvek érvényesülését elősegítse. A királyok isteni joga, az oltár és a trón frigye már csak a múlt emlékei. A törvényszerűség teljesen és kizárólag a nép felhatalmazásából ered, a hivatkozások Istenre eltűnedeznek még a hagyományosan katolikus országok alkotmányszövegeiből is. A szabályozott kereszténység is történelmi fogalom-má vált. Az egyház mindenütt feszültségben találja magát a környezettel. Annak a szociológiai konformizmusnak, amely a kereszténység javára szól, utolsó maradványai is felbomlóban vannak s a nyíltan megvallott ateizmus, amely néhány évtizede még megütközést keltett az uralkodó társadalomban s emiatt elszigetelt jelenség volt, ma már teljes jogú harci félként lép fel mindenütt. Nincs többé világos földrajzi határak a missziós területeknek sem, mert hiszen azokat a térségeket is, amelyek már teljesen kereszténynek számítottak, javarészt újból evangelizálni kellene.

Egy ilyen természetű fordulat tudatosítása a saját katolikus köreinkben kétségkívül erősen drámai megrendüléssel jár. Meggyőződésünk azonban, hogy nem egy motívumát találhatjuk meg a bátor nekilendülésnek. Nem látnuk okot a csüggedésre. Egy visszafordíthatatlan történeti folyamat elfogadása sem csorbíthatja bennünk a hitet, amennyiben ez valódi. Ha pedig ez így van, akkor ahogyan az egyház hűsége sem csappanhat meg küldetéséhez, a hívek hűsége sem csökkenhet egyházukhoz.

A konstantini helyzet figyelmes vizsgálata meggyőzhet arról, hogy az időleges társadalmi szerkezetek szentesítése, ami tipikus vonása ennek a helyzetnek, nem jelentette egyben és önmagában az egyének tényleges megszentelését is. Egész népeknek a keresztény hitre való térése az uralkodók műve volt, nem lehetett más tehát, mint felületi jelenség. Bizonyára hozzájárult a szokások durvaságának enyhüléséhez — innen a történeti szükségszerűsége —, de kívülről ruházta rá a keresztény minőséget emberekre,

akik bensejükben nem voltak azok. Az állam formális szolgálatkészsége, a jogi kiváltságok, a gazdasági támasztékok, mondhatni, másfélezer éven át hatalmat és fényt adtak az egyháznak. A fejedelmek azonban a saját trónjuk érdekében bátyázták körül az oltárt, s valójában eszköznek használták föl a vallást, mert ha kedvezésekben is részesítették az egyházat, szinte kizárólag politikai okokból tették. Akadtak kivételek is, de az ilyen ritka uralkodókat szentté is avatta az egyház. Az egyház, mint intézmény, kétségkívül biztonságának örvendett ebben a hosszú időszakban, magának a vallásnak, a hitnek, a keresztény gondolkodásnak biztonsága azonban csupán látszólagos volt a lelkekben. Az intézményi biztonság ugyanis mindvégig azzal a kísértéssel járt, hogy az egyház elégedjék meg a héjazattal, a jelvényekkel, sikerültnak lássa küldetését azzal, hogy a kereszt ott díszleg a homlokzaton és az „Isten” szó a hivatalos aktákban, közben pedig kénytelenségből is hagyta, hogy akár egyházi méltóságok, de méginkább a világi hatalmasságok cselekedetekkel, vállalkozásokkal és magatartással kompromittálják a kereszténységet.

Ezzel szemben a mai új helyzetben, amikor megszűntek az opportunista ösztönzések, mindazok az emberek, akik hívó kereszténynek valójuk magukat, kizárólag szabad, benső és személyes csatlakozás alapján teszik ezt. Nálunk már évek óta így van, de a nem-kommunista országokban is egyre kevesebb azoknak a száma, akik a kormányzat iránti engedelmségből vagy csupán szociológiai konformizmusból mímelik külsőleg a hitet. Nem kell tehát keseregnünk amiatt, ha innen vagy onnan a katolikus hívek mennyiségi, statisztikai csökkenését halljuk, mert bőségesen kárpótol érte a minőségi növekvésük. S abból a körülményből, hogy bárkinek szabadságában áll kereszténynek vallani vagy nem vallani magát, szükségszerűen következik a mélyebb kapcsolat az egyház és hívei között, s a nagyobb megfelelőség aközött, amit a katolikusok hinni állítanak és amit cselekszenek.

Azoknak tehát, akik túlföntül riadoznak a társadalom elkereszténytelenedése miatt, méltán irányítja rá tekintetét Gózzini a múltbelinél sokkal nagyobb őszinteségre és tisztességre. Há-

nyan írták be magukat akkoriban a népszámlálási ívekre katolikusnak, sőt formális tiszteletet is mutattak az egyház iránt, noha gyakorlati ateisták voltak? Ma viszont semmi okuk, hogy tagadják ateista voltukat. S hogy számuk növekszik, az sem aggaszthat különösebben minket, hiszen tapasztalatból állíthatjuk, hogy ez a modern ateizmus is szerepet visz a gondviselés tervében, azt nevezetesen, hogy ki-munkálja és felszínre hozza a keresztényekben a nagyobb hitelességet.

Mi előttünk, akik a szocialista rendszerben élünk, meglehetősen érthetően is egyes egyházi személyeknek — főleg a hivatalosan még katolikus államokban — az a félelme, hogy az egyház jogi kiváltságainak törlése esetén erősen megfogytokznék híveik száma. Mert nekik is gondolniuk kellene arra, hogy nem az igazi hívőket veszítenék el, hanem csak azokat, akik hitvallásuk fejében társadalmi vagy gazdasági előnyöket kaptak vagy reméltek. És ha ilyen módon le is kellene mondani országuk vallási egyöntetűségéről, ellenértékként náluk is visszaszerezné az egyház azt a vitalitását, amelyet éppen ezekben az országokban régóta nélkülöz, s a katolikus vallás is visszanyerné azt a hitelességet, amely jócskán meggyöngült azóta, amióta a hatalmi tényezők a hit megvédése okából közigazgatási és jogi rendszabályokhoz folyamodtak.

*

Az új helyzet egyik nagy jótéteménye a világegyház számára, hogy a hierarchia legfelsőbb fokán megszabadította azokat a külső beavatkozásoktól, amelyekre az államokkal való konstantini viszony nem egyszer lehetőséget adott. Emlékezhetünk az osztrák vétóra *Rampolla* bíboros megválasztása ellen az 1903. évi konklávéban. Kizártnak látszik, hogy hasonló jelenség valaha is megismétlődjék. A második vatikáni zsinatot anélkül hívta össze és készítette elő a pápa, a zsinat is anélkül folytatta és folytatja tanácskozásait, hogy a Szentszéknek bármilyen tekintetben kérnie kellett volna az államok együttműködését vagy el kellett volna viselnie közbelépésüket. Pedig ilyesmi történt az összes előző zsinatokon.

Az utóbbi években egyre határozottabban kidomborodott az egyház kato-

licitása is, vagyis az a lényeges képessége, hogy bele tud helyezkedni az összes világi helyzetekbe, még azokba is, amelyek — minthogy a megszokottól eltérőek — intézményesen kedvezőtlennek tűnnek föl előtte, kivágóltott továbbá, hogy a Nyugattól legtávolabb eső kultúrákban is meg tudja helyét találni.

A helyi egyházi vezetők csaknem egyöntetű felsorakozását az afrikai és az ázsiai népek oldalára az antikolonialista állásfoglalásban és a függetlenségi küzdelemben, gyakran úgy fogták fel, még katolikus részről is, mint egyszerű és kényyszerű alkalmazkodást. Nem ismerem annyira a kérdést, hogy vitatkozni mernék felőle. Az azonban bizonyos, hogy az ottani hierarchiák korszerű magatartását már XV. Benedek és XI. Pius feladatként írta elő. Előbbi a *Maximum illud* enciklikával, amely óvott a „misszionárius nacionalizmus” veszélyeitől, vagyis a hithirdetés és a gyarmatosítás összefonódásától, utóbbi azzal, hogy megkívánta a benszültött papság kialakítását, mint nélkülözhetetlen feltételét a sikeres igehirdetésnek. Akkor is voltak — a gyarmatosító nemzetek nacionalistái —, akik „árulást” emlegettek, a fejlemények azonban azokat igazolták, akik nem vették egynek a katonák és tisztviselők zászlóját az igehirdetők keresztjével. A népek felszabadulási harca eltávolította az idegen zászlókat, a kereszt azonban ott maradt, mert a politikai függetlenséget szinte mindenütt megelőzte a helyi egyházak megalakulása és a püspöki székeknek hazai papokkal való betöltése.

Hogy mit jelent éppen ezeknek a színes főpapoknak részvétele a második vatikáni zsinaton, e pillanatban fel sem becsülhetjük. Nem egy katolikus gondolkodó, aki a keresztény hívők elégtelenségében, a vallásnak kereszténytelen intézményekkel való kompromittálásában keresi a modern ateizmus egyik gyökerét, felvetette már a kérdés, vajon nem Afrikából jön-e ma bizonyos vonatkozásokban fény és megvilágítás felénk? Utalnak különösképpen a kongói püspökök 1961 decemberi közös pásztorlevelére, amely sérelmezések és sajnálkozások nélkül mérlegeli és értékeli az új helyzetet. „A körülmények — úgymond — arra készítették egyidőben az egyházat, hogy kifejezetten világi funkciókat is vál-

laljon magára; ezzel vitathatatlan szolgálatot tett a társadalomnak... A világi intézmények azonban fokozatosan megkövetelték saját kormányzatukat, megszerezték függetlenségüket és laicizálódtak. Az egyház azon van, hogy minél teljesebben hulljanak le róla azok az időleges tapadmányok, amelyek látszólag egy testet képeztek vele. Aki veszteségnek tekintené ezt, ne feledje, hogy csak látszólag veszteség. A valóságban jótétemény. Az egyház tisztára mossa tekintetét és levet magáról minden imperializmust.”

•

A jövő katolikus egyházát úgy kell magunk elé állítani, mint amely a múltbelinél jóval szegényebb anyagiakban, inkább a kegyelemre hagyatkozik és sokkal kevésbé a hatalomra, meg van győződve a Szentlélek titokzatos elsőbbségéről a politikai eszközökkel szemben, hajlandó lemondani kiváltságokról és megkülönböztető kedvezésekről.

A történeti valóság felismerését is magában foglalja ez. A XX. századnak ebben a második felében már minden harmadik ember olyan társadalmi rendszerben él, amelynek hivatalos ideológiája az ateizmus. Az egyháznak azonban egyébként is fel kell készülnie arra, hogy a hatalom minden támogatása nélkül hirdesse az evangéliumot egy közömbös vagy éppen ellenséges környezetben. A fontos, a lényeges tehát e történeti pillanatban, hogy szabaduljunk attól az előítélettől, hogy a vallás csak akkor lehetséges, ha az állam elismeri és védelmezi ezt. *Ozanam* már 1851-ben rámutatott egyik sűrűn idézett levelében: „Nincs elegendő hitünk. Mindig politikai utakon akarjuk visszaültetni pozícióiba a vallást. Álmodunk egy újabb Konstantinról, aki egyetlen intézkedéssel visszavezetné a népeket az akolba. Holott nem is vagyunk keresztények, ha arra kérjük Istent, hogy olyan kormányt adjon, amely megkönnyíti kötelességeinket azzal, hogy magára vesz egy küldetést, amellyel nem ruházta fel Isten a lelkek irányában. Azon igyekezzünk, hogy a saját személyünkön át nyerjük meg az embereket a hitnek, és vessük meg azt a gyöngeséget, a tunyaságnak és bátoratlanságnak azt a kísértését, amely

a hatalom térítő segítségét kívántatja velünk."

Ez a szellem hatja át a második vatikáni zsinaton kialakult pasztorális vagy progresszív többséget is, amikor keresi a módokat és eszközöket, amelyek a legalkalmasabbak napjainkban a katolikus hit és gondolkodás erősítésére. S nem kétséges, hogy e többség megítélése szerint is a legkevésbé alkalmas eszközök erre éppen a törvényi kiváltságok, a politikai szövetség-

gek, a gazdasági érdekeltségek, s mondjuk ki nyíltan: a katolikus pártok és kormányok. Mert nem a keresztények mennyiségén, hanem minőségén, nem az intézmények sokaságán, hanem a kegyelem vételének és használásának képességén, nem a hittétel formális elismerésén, hanem a cselekedetek és magatartások egyezőségén fordul meg a kereszténység és az egyház evilági sorsa a most következő időkben.

A KIS ÚT

Evek óta rendszeresen, minden hónapban gyónok. Mégis, őszintén meg kell vallanom, szinte egyetlen gyónásom után sem éreztem, hogy egy kissé is előbbre léptem volna. Hogy valóban jobb emberré lettem volna. Nem vagyok képes előbbre haladni, sőt vissza is esem hibáimba. Így azután lassan azt kezdtem érezni, kár az erőlködésért... Ilyenkor, nagybőjti időben még inkább feltámad bennem a kétség: hátha hiába töröm magam? Vajon érdemes-e ily körülmények között továbbra is folytatnom eredménytelen küzdelmemet?...

Bizony, nagyon sok törekvő lélek panasztát tolmácsolja, midőn ezt írja: Nem haladok! Megálltam, sőt vissza is esem. Az ilyen felismerés nem egy embert még hitében is megingat. Hiába a jó szándék, — mondják ilyenkor — kár az erőlködésért. Belőlem már úgysem lesz más, mint visszaeső bűnös! Minek is hadakozzam tovább?! — Az ilyen lelkek a keresztény életnek egy fontos erényéről felejtkeznek el: nem gyakorolják a *türelmet önmagukkal szemben*. De hát — kérdeznék sokan — önmagával szemben csak türelmes az ember?! — Sajnos, nem mindig. És épp a komolyan igyekvők, a valóban jobbra törők hajlamosak arra, hogy türelmüket elveszítsék. Épp ezek teszik föl a kételkedő, türelmetlenkedő kérdést: érdemes-e mindig újra kezdeni, tovább erőlködni?...

E kérdés nem kisebb embernek, mint Szent Pálnak is elröppent ajkáról. Szinte kétségbeesés formájában. „En szerencsétlen ember! Ki szabaddít meg e halálnak testétől?” S természetesen Szent Pál a helyes válaszra is rátalált: „Istennek kegyelme, a mi Urunk, Jézus Krisztus által.” És amikor lelke mélyéig fájt neki a sátán angyalától kapott arcullítás, szabadulás után vágyódva írja: „Háromszor kértem az Urat, hogy távozzék tőlem

(ti. a testébe adott tövis), de ő azt mondta nekem: Elég neked az én kegyelmem.” Igen, így kell a megváltott embernek gondolkodnia. De nézzük a kérdést most kicsit „józan emberi szemmel”. A szentek életéből is gyakran értesülünk, hogy nagyon is reálisan kezelték a problémát. *Szent Ambrosius* például ezt mondta egyszer: „Földön élni és bűnbe esni: ez az ember.” *Szalézi Szent Ferenc* meg így kiált fel: „Ó, emberi gyarlóság! Mennyire körül vagyunk véve fogyatkozásokkal: És önmagunktól mire vagyunk képesek: bűnbeesésre. Bűnbe esni és bűnben maradni: ez a pokol; bűnbe esni, de a bűnből újra felkelni: ez az üdvösség!”

Feltétlenül helyes az önmagunkkal szemben fellelő önelégületlenség, midőn lelki életünkben nem tapasztalunk kellő fejlődést, előbbrejutást. Mert hiszen, ha lelki „élet”, akkor arra is kell, hogy érvényes legyen az élet nagy törvénye: a mozgás, fejlődés, előbbrejutás. Egyet azonban meg kell itt jegyeznünk: a barackmagból barackot termő fa, nem pedig almafa fejlődik. Más szóval ez annyit jelent, hogy a lélek előrehaladásának, fejlődésének is megvannak a maga sajátos, tehát a lélek életére jellemző törvényei. E törvények szerint pedig tud-

ni kell azt is, hogy miben *nem* lehet tökéletes haladás lelkünk életében.

A lelkiélet mesterei rámutatnak többek között arra, hogy nem lehet teljes büntelenséget elérnünk. A katolikus egyház eretneknek jelentette ki azokat, kik magukat „tisztáknak” (katarol) nevezték. Ugyancsak elítéli az egyház mindazokat, kik azt vallanák, hogy Isten különleges kegyelme nélkül meg lehet maradni állandóan a kegyelem állapotában. Épp ezért minden keresztény embernek őszinte szívből kell imádkoznia a Miatyánk könyörgését: „Bocsásd meg a mi vétkeinket”. Hasonlóképp téved, aki azt hiszi, hogy egy-egy hibájától teljesen és örökre megszabadulhat. Lelkünk szántóföldjén nekünk is ugyanazt kell tennünk, amit az evangélium kértesse, földművese is tett. A fejét újra és újra felűtő gyomot irtogatnunk kell. Láttott-e már valaki kertet, ahol a gyom ismételten ne bújna elő a földből, ahol a gazt kitépő munkát bánmikor is abba lehetne hagyni?

Igen, az előbbrejutás feltétlenül megkívánt cél a lelki életben. Ne felejtjük azonban, hogy a hegycsúcsot csak az egészen erősek és bátrak képesek „toronyiránt” megmászni. A többség számára kanyargós szerpentineken vezet fel az út. Sőt, olykor hasznos egy-két lépést visszafelé is tennünk, máskor megpihenünk, hogy meg tudjuk vetni lábunkat, hogy biztosabban érjük el a célt. S amint az ember fizikai életének, úgy lelkének is igénye, hogy néha megpihenjen. Olykor persze a lélek szeme csalogató lidércfények felé tekint, máskor lápos talajon igyekszik virágot szakítani. Erre saját maga is rádöbben, a ráeszmélés azonban még nem elég. Ha az ember nem akar végkép a bűn ágyán megpiheni, ha nem akar örökre eltévedni, tekintetét a hitünk szerint való igaz világosság irányába kell fordítania. S a biztos fényforrást mutatja újra meg, a szilárd talajt adja meg ismét számára a bűnbánat szentsége.

De — hogy a hasonlatot tovább folytassuk — még azoknál a lépéseknél sem szabad a turistáknak kedvüket veszteniük, melyek nyomán egy-két métert hátrább csúsznak. A csúcshoz vezető úton olykor erre is szükség lehet. A lélek földi vándorútján hasonlóképpen van: a visszafelé csúszás a

lelket az alázatosság völgyébe vezeti. Ez a hely számára mindig a jobb belátás, a tisztultabb önkritika világa, ahol a hosszabb-rövidebb ideig tartó önmagára eszmélés rávezeti hol hibázott, hol vétette el egy időre a célt. S e felismerés önbizalmat önt belé, szárnyakat ad, hogy biztosabb s szaporább léptekkel folytathassa útját.

Természetesen az eddig elmondottak még a negatív szemlélet világában mozognak: Arra adnak ugyanis feleletet: milyen vonatkozásban nem lehetséges lelki életünkben a töretlen, tökéletes haladás. Szólnunk kell azért röviden a pozitív lépésekről is, melyek közvetlenül szolgálják lelkünk életének fejlődését. Ezek között legfontosabb, hogy felfedezzük, tudatosítsuk magunkban azokat a találmányokat, értékcsírákat, melyeket Istentől kaptunk, s melyeket kamatoztatnunk kell. Ha egyik gyónásunktól a másikig ezt a kamatot hozó, pozitív munkát vesszük elsősorban figyelembe, akkor lehetetlen, hogy — minden őszinte bánat ellenére — elmaradjon a gyónásaink nyomán fakadó őszinte öröm is. Igaz, ezt az örömet csökkentheti, hogy újra és újra tapasztalunk kell gyarlóságainkat, de ez sem veheti el tőlünk a pozitív eredményt felmutató, igazi lelki „munka” nyomán fakadó boldogságot. Ebben az esetben a kertész kettős örömét fogjuk élvezni: örvendünk, hogy sikerült megtisztítani lelkünket a kártékony gatzól, de egy szersz mind örülünk annak is, hogy e munka eredményeképp biztosítjuk lelkünk világában a rügyfakadást is. Szabad és kell is félnünk attól, hogy a konkoly elnyomja bennünk a nemes növényzetet; ez a félelem azonban csakis abban az esetben lesz ésszerű és üdvös, ha nem türelmetlenséget, csüggedést eredményez, hanem újabb munkára serkent.

Amint a bűnbánat szentségével kapcsolatos, türelmes önmérsékletéről tanúszkodó bánkódás és félelem zsinálalja a halvány lilától a legmélyebb tónusig fokozódik, oly mértékben fog az Isten kegyelmébe vetett bizalom s a lélek pozitív munkája nyomán fakadó öröm is növekedni. S ez az igazság az, amelyre most, a nagybűnt időben nagyon is időszerű minél sürűbben figyelmeztetni magunkat.

Szennay András

NAPLÓ

APRILIS 4-ÉNEK ÖRÖK MEMENTÓJA. Minden nemzet visszatérő ünnepei eszméknek, eseményeknek születését, vagy egy korszak halálát jelentik. Ilyen dátum nekünk április 4-e is. A születés valójában nem ünnepség virággal, tortával és jókívánságokkal, amelyek közül sokszor legegyszerűbb és legigazibb a teli poharak koccánása. A születés vér, könny és veríték, szívnek, szemnek, testnek tartozéka; az élet a fájdalom és a munka patakjának eredése. A kiinduló pont, amelyre április 4-én vissza kell gondolnunk, mindaz az anyagi pusztulás, ami előtte volt és amit lezárt. Realista regények kimeríthetetlen témája és dokumentfilmek megrázó riportja ez, de mi most nem az anyagi értékek pusztulását idézzük, hanem a biosznak és az éthosznak pusztulását, amely magában hordozza a pusztulás minden dimenzióját. Visszatekintve, mi a fasizmusban felismerjük a szellemnek és léleknek olyfajta lepráját, amelynek logikája befelé és jelensége kifelé — a pusztulás. 1938 februárjában közvetlenül az Anschluss előtt tanulmányt írtam, amelyben kemény kritikát gyakoroltam a fasizmus fölött, s ez a kritikám, amely a kortársak eléggé általános nemtetszésével és értetlenségével találkozott, nem enyhülhetett 1945-ig sem. Meghurcolásaim közelebből engedték láttatni az olyan emberek szomorú jelenségét, „akiknek — mint Romain Rollandnál olvasható — a szíve elsorvad az agyvelejük javára, de az agyvelejük nagyon kicsi”.

Az elmúlt háborúban látnunk kellett, hogy a tudomány korszakában élünk, de nem egyúttal a bölcsesség korában is. Eppen ebben a korban még a politika is a kuruzslók állurjeit vette fel és az emberiség őskora tért vissza a harctereken és az ostromlott városokban. Nemcsak a dekadens, romlott emberek lettek hulló levelek természetesen, de a nemzetek ifjúsága, ereje, erkölcsi értékei is természetellenesen.

Fegyverek mellé állt legnagyobb fegyvernek a szellem ereje és a vak szenvedély, és folytatta az embernek és legértékesebb szerveinek pusztítását.

Láttunk katonai szellemet és szerveket, amelyek visszájára fordították *Juin* marsal szellemes definícióját: „A katonaszellem olyan növény, amelyet gondosan kell ápolni, hogy gyümölcsöt ne hozzon.” Ó, katona-szellem, éretlen és mérges gyümölcsei! Sohasem felejtünk el! De veletek is szembenézett a sokszor névtelenek hősiessége, az élet hősiessége, amely nem abból állt, hogy kevés bajunk volt, hanem, hogy helyén volt a szívünk.

Egy napnak el kellett hoznia azt az ünnepet is, amikor az irodalom, művészet és tudomány, vallás és politika egyszerre és együtt hirdeti a biosz és az éthoz igazságait. *Stauffer*-rel el kell fogadnunk a tézist, hogy a népek között is lehet szeretet, amely igazabb és erősebb, valamint tartósabb is, mint a háború, vagy annak hideg, vagy meleg zaja. Ez a szeretet nem romantikus vágyálom, nem utópia, hanem történelmi realitás és világpolitikai tényező akar lenni. Minden államférfi, aki ezt a szeretetet megveti: gonosz ember.

Eljött az a nap, amely a harcok leverő keserűségei és a romok feletti győzelem örömei közé állította a béke etikai értékét. S ez már a megemlékezés jövő távlatára. Visszatér a Hegyi beszéd boldogságot sugárzó áldása azokra, akik békét teremtenek. Ennek a békének Szent Agoston történetbölcseletében két jelzót ad: „Nihil laetabilius, nihil utilius”, semmi örövendesebb, semmi hasznosabb. Most értettük meg igazán az utolsó két évszázad európai művészetét és költészetét, amely a tyrthaioszi énekek helyett az orosz *Tolsztojjal*, az olasz *Montíval*, az angol *Tennisonnal*, a német *Schillerrel* örökszép gondolatokat állított a béke mellé. Most értettük meg a kínai bölcs tanítását is: „Mindenki iránt viselkedjél úgy, mintha vendéget fogadnál.” A Dzsainák szent énekből kiáltotta Ázsia nagy lelke, *Gandhi* is a világ katasztrófájára: „Szenvedőkkel mindég éreztetek részvétet.” A japán népnek is akadt költője, aki feltette a kérdést:

*A világon biztosan testvér minden ember
és egy család,
oh mégis miért zúg a hullám és szél
az óceánon
vihart remegtetőn?*

Április 4-e a béke mellé állította a szenvedés egyetemességét, az együtt-
érzésnek ezt a szolidaritását, amely minden nép szabadságának és önállóságá-
nak kivívását eszmei zászlójára írta.

A béke mellé állította a munkát, amely az elpusztult és szétrobbantott
városi és falusi struktúrák helyébe újabb és modernebb technikát varázslott.
Odaállította nálunk a szegénység és nyomor felszámolását, odaállította a
transzparenszek mellé az értelem és tudomány fényét is. A béke mellé állította
tisztá fogalmazásban az emberi jogokat. Ahogyan *Pasternák* szovjet költő mon-
dotta: „Az ember a földfoltok lakója helyett, az idők lakója lett”, amihez hoz-
zátehetjük, hogy tér és idő helyett az ember tudományában ma már a szelle-
miségnek a lakója. *Szabó Lőrinc*cel mi is elénekelhetjük, hogy érzékeinkbe ma
már nemcsak szemétkocsikat zúdít a valóság, hanem tervek és új akarásokat.
Hogy az április 4-ével megkezdett béke távlatából csak néhány adatot hozzak
fel: a világon 50 000 orvosi szaklap van, amelyek évente 1 200 000 új cikket
hoznak; a földön minden harmadik percben valaki az általános fizikáról tart
előadást; minden ötödik percben konferencia foglalkozik az elektromosság, a
biológia, az orvostudomány és a technika előrehaladásával.

„Voir ou perir?” — ez a tudomány és a gondolat útja: tisztán látni, vagy
elpusztulni. Ez az életünk útja is. S ahogy megismertük az anyag három arcát
a sokféleségben, az egységben és az energiában, ahogy tereinket mindig be-
töltik az anyag sugárzásai, ahogy az atom szíve mindig egy a másik atom tar-
tományával, így teremtsük meg mi is az erkölcsi-értékek szintézisével az egy-
séget, hazánkban is, a nemzetközi életben is, biztosítsuk a fejlődést, az emberi
haladást. (Tóth János)

KERESZTSÉGI FOGADÁS. A keresztségi fogadás fogalmán a keresztség
szentségének liturgiájában egy kettős aktust értünk. Első részében a megke-
resztelendő ellentmond a sátánnak és ezzel elkötelezi magát Krisztus törvényé-
nek követésére, a második részében pedig vallomást tesz a Krisztus-hirdette
hit mellett. Ez a kettős aktus szinte olyan régi, mint maga a keresztség ki-
szolgáltatása. Mint valami magától értetődő ősi szokást említi a II. században
Tertullianus ezt a fogadást: „A vízbe állva valljuk meg a keresztény hitet, és
tanúsítjuk, hogy mi ellene mondunk az ördögnek, pompájának és angyalai-
nak, ami a bálványok imádása” (*De spectaculis* 4).

Bővebb leírást olvashatunk Szent *Kyryllos* jeruzsálemi püspök Kr. u. 348
körül mondott katehétikus beszédeiben. Ezt mondja a már megkeresztelteknek:
„Beléptetek a keresztlő helyiségbe (baptisterium), nyugat felé fordultatok és
meghagyták nektek, hogy kinyújtátok kezeteket s mintha jelen volna, úgy
mondjatok ellen a sátánnak. Ezt mondtátok: Ellentmondok neked, sátán, és
minden cselekedetednek és minden pompádnak!” Ez az első része a keresz-
tségi fogadásnak, amelyre következett rögtön a második rész, amely Jeruzsá-
lemben egészen rövid volt a IV. század dereka táján. *Kyryllos* ugyanis így foly-
tatja beszédét: „Amikor a sátánnak ellentmondasz, megnyílnak számodra Isten
paradicsoma, melyet Keleten ültetett, ahonnan a bűn miatt az ősszülöket szám-
űzték. Ennek jelképe az, hogy nyugatról kelet felé fordultál, mert az a vilá-
gosság égitája. És akkor ezt kellett mondanod: Hiszek az Atyában és a Fiában
és a Szentlélekben, és a bűnbánat keresztségében” (*Catech. mystagog.* I, 2 és
4—9).

Világos, hogy öntudatuk használatában lévő, felnőtt keresztelendőket té-
teleznek fel ezek a szövegek, akik tudatosan vállalják magukra Krisztus tör-
vényének követését és az általa hirdetett hit vallását. Am abban a régmúlt
időben is voltak — sokkal inkább, mint sokszor gondolják — akik *kisgyerme-
keket is elvittek kereszteni*, oly szülők gyermekeit, akik mindketten keresz-
tények voltak. Egy ökeresztény mű, amely a IV. században keletkezett vég-

leges formájában, bár tartalmilag kétségtelenül a katakombák egyházának korából való, a mi *Urunk Jézus Krisztus Testamentoma* című könyv nem hagy erre vonatkozóan kétséget: „A gyermekek, akik képesek felelni, adjanak feleletet, ismételvén a pap szavait, ha ellenben még nem tudnak válaszolni, válaszoljanak helyettük a szülők vagy más családtagok” (*Testam. D. N. J. Chr. II, 8*).

A legújabb kutatások derítették ki, mennyire ősrégi valami ez a szerepvállalás a kisgyermek helyett. A csecsemőkereszteles ugyanis, amint többek között *J. Jeremias* monografiája kimutatja, az I. század óta szokás volt az őskeresztények között (*Die Kindertaufe in den ersten vier Jahrhunderten*, Göttingen 1958). Nagyon valószínű ugyanis, hogy az apostoli időkben történő kereszteleseknél, amidőn egy egész nagy család minden tagját megkeresztelték, abban a csecsemők is benne voltak. Így például, amikor Péter apostol Caesarea-ban *Cornelius* római századost „rokonaival és bizalmas barátaival együtt” megkeresztelte, vagy amidőn Pál apostol Filippiban egy *Lydia* nevű bűborász asszonyt „házanépével együtt” megkeresztelt, Korintusban pedig *Kriszpuszt*, a zsinagoga elüljáróját „egész családjával együtt” részesítette a keresztség szentségében. *J. Jeremiás* és mások biztosra veszik, hogy ebben a csecsemők is bennfoglaltatnak, annál inkább, mert a korabeli szokás az volt, hogy a zsidósághoz megérő pogányok, akik „prozeliták” lettek, vagyis nem vették fel a körülmetélkedés szertartását, hanem tágabb értelemben lettek a választott nép tagjaivá, ennek jelzésére rituális fürdőt vettek, a *tebilát*-t, és ebben a csecsemők is részesültek. Ha pedig valaki zsidónak született, azt kivétel nélkül születése után a nyolcadik napon a „szövetség” jelül körülmetélték és így elkötelezték az őszövetségi törvény megtartására. Egészen természetes tehát, ha a keresztény szülők gyermekeit is a keresztséggel már csecsemő korukban megkeresztelték. Ezt a szokást tanúsítja a Kr. u. 156-ban kivégzett *Polykarp*os szmirnai püspök is, aki a máglya előtt állva kijelentette, hogy már nyolcvanhat esztendő óta szolgálta Krisztust, ez pedig csak azt jelentheti, hogy csecsemő korában keresztelték meg. A kutatás mai állása mellett bizonyos, hogy az első három században általános volt a csecsemők megkeresztelése és ezzel a keresztségi fogadás letétele a szülők vagy a „patrinusok”, azaz a kereszt-szülők által. Csupán a IV. században keletkezett a szokás, hogy sokan vártak a gyermekek keresztelésével, amíg ezek felerdültek.

Mindenesetre századokon át sokan voltak, akik már öntudatuk használatára érve keresztelkedtek meg. Ezeknek életük legnagyobb élménye maradt a szent éjszaka, husvét éjjele, amidőn ünnepélyes módon részesültek az első és legszükségesebb szentség misztériumában.

Ha ellenben megkérdeznénk valakit minket, *van-e élményünk keresztségünkről*, csak azt felelhetnők: nincsen. Nem emlékezhetünk semmire sem, hiszen nem voltunk értelmünk használatánál, amikor megkeresztelték bennünket. A keresztszülő mondotta el helyettünk a keresztségi fogadás ünnepélyes szavait: „*Hiszek... a mindenható Atyában, az ég és a föld teremőjében. Hiszek... Jézus Krisztusban, Isten egyszülött Fiában, a mi Urunkban... Hiszek a Szentlélekben, a katolikus anyaszentegyházban...*” És ugyanők mondották helyettünk, hogy éllel mondunk az ördögnek és minden cselekedetének és minden csábításának. Nem egyszer kényelmetlen érzést okoz némelyikünkknél: lehet-e valakit egy életre elkötelezni Krisztus törvényére és hitére?

Igaz, hogy az első áldozás előtt, mindenütt a világon, ünnepélyesen megismétlik ezeket a fogadalmi szavakat, ugyanezek a szavak hangzanak el az újjászületett husvéti vigília estéjén milliók ajkán évről-évre a világ templomaiban. Mégis a probléma felvetődik: bármily valóban ősi, szinte az egyházzal egyidős szokásról van szó, de helyes dolog-e, lehet-e valakit, amikor még nincs eszének és szabad akaratának használatában, elkötelezni? A keresztségi fogadás problémája tehát lényegileg azonos azzal, helyes-e az egyház gyakorlata, amikor csecsemőket is keresztel?

Nem kisebb egyéniség, mint *Rotterdami Erasmus* jelentette ki a reformáció hajnalán — bár maga katolikus maradt —, hogy meg lehet ugyan a csecsemőt keresztelni, de ha felerdül, meg kell őt kérdezni, elfogadja-e, amit a

keresztyszülők egykor az ő nevében megígérték, és ha nem hajlandó, akkor nem is köteles a keresztény élet parancsait követni. Még a hitújítók sem fogadták el azonban a nagy humanista okoskodását, hanem a mai napig megtartották a csecsemők keresztelésének ősi szokását, az egy baptista szektát kivéve. Az egyház tanfőhivatala pedig éppen Erasmus szavait idézve ítélte el, mint a hittel ellenkező téves tanítást, azt a hiedelmet, hogy a keresztelési fogadás nem kötelez.

Valóban, ha meggondoljuk, mi történik a kereszttség szentségének kiszolgáltatásakor, megértjük, hogy nem esik erőszak a csecsemőkön. Az Isten ugyanis gyermekévé akarja fogadni az újszülöttet, aki az eredeti bűnben született és nem alkalmas, hogy Isten országába juthasson. A kereszttséggel viszont Isten országának tagja lesz és végtelen boldogság örököse. Senki sem mondaná, hogy ne juttassanak hatalmas örökséget a kisgyermeknek, mert még nem tudja ésszel felérni, mekkora jót jelentene az neki. Éppen így vagyunk a legnagyobb jóval, az Isten életében való részvétellel is. A szentség ajándék, amelyet az Isten ad. A felnőttekre nem akarja erőltetni, hanem rájuk bízta, elfogadják-e. A kicsinyeket azonban nem akarja ettől az ajándéktól megfosztani, csupán azért, mert még nincsenek szabad akaratuk birtokában. Hiszen Jézus kifejezetten megmondatta, engedjék hozzá a kisdedeket, mert pontosan ilyeneké az Isten országa. Ezért, amint már *Szent Agoston* rámutatott, az egyház, mint jóságos édesanya, a kicsinyek részére kölcsön adja másoknak lábát, hogy a kereszttségre vigyék őket, szívét, hogy helyettük higgyenek, nyelvüket, hogy ezt a hitet megvallják, és akaratukat, hogy az ígéretet megtegyék. Nem követnek el ezzel méltánytalanságot, mert a legnagyobb jóban részesítik a csecsemőt (*Sermo* 176, 2).

Az pedig nem igazságtalanság, hogy a keresztelési fogadással a keresztény életre kötelezik el a csecsemőt. Hiszen azzal, hogy valaki megszületik, már ezzel a ténnyel egy meghatározott országnak, nemzetnek, korszaknak állampolgárává és részesévé vált, és magától értetődik, hogy amikor értelmének használatára jut, fokozatosan ránevelik, hogyan tartsa meg az illető ország összes törvényeit, amelyek születése tényénél fogva kötelezik őt. Senkit sem kérdeznek meg, el akarja-e fogadni immár felnőtt korában a törvényeket, vagy melyeket vet el. A kereszttség új születés, amellyel az egyén Krisztus tulajdonává lett, Istennek gyermeke, aki ezért köteles Isten törvénye szerint élni és országának könnyű és édes igáját magára venni.

A hit és a hit szerinti élet vállalásában és a keresztény törvény nehézségei között az Isten nem hagyja az embert magára. Segíti kegyelmével, amely akkora, hogy ha él vele az ember, mindig meg tudja állni a helyét. Segíti a szentségek által, elsősorban a bérmlás szentségével, melyben a serdülő kor küszöbén az ember a Szentlelket kapja, hogy lélekben is felnőtt tudjon lenni, erőt és világosságot kapjon ahhoz, hogy hitét állhatatosan vallja és hite szerint éljen. (*Radó Polikárp*)

A LEGRÉGIBB FELTÁMADÁSI MÍTOSZ. „Ha Krisztus nem támad fel, akkor hiábavaló a mi tanításunk, hiábavaló a ti hitetek is” (1 Kor. 15, 14). A feltámadás a kereszténység alaptanításai közé tartozik. Világnézeti ellenfelei ezért is akarják elvitatni ezt a tanítást a kereszténységtől, amikor olyan hiedelemnek mondják, amelyet a korabeli pogány misztériumvallásokból vett át a kereszténység. Különösen a *Tammuz*-mítoszra hivatkoznak, jöllehet a mi megítélésünk szerint a mélyreható különbségek miatt a kettő még egy vonalba sem hozható.

A *Tammuz*-mítosz legrégebbi alakja a sumér Nipper városából került elő és főszereplője nem is *Tammuz*, sumérul *Dumuzi* (igazi fiú), hanem *Inanna*, a „menny úrnője” (későbbi nevei *Istar*, *Afrodité*, *Venus*). Tíznel több töredékből áll, különböző helyeken őrzik és mintegy 50 év kellett hozzá, hogy az agyagtábla töredékei egybekerüljenek. Így is vannak benne kisebb hiányok és a vége még most sem befejezett, pedig már 400 sornál több ismeretes belőle. Előttünk lévő alakját sumér nyelven írták a Kr. e. második évezred első felében, tehát mintegy 4000 éves. De egészen biztos, hogy sokkal régebbi. Nagyon kedvelt történet volt, melyet átvettek a sumérok utódai is. Egyik változatát hozza Ko-

moróczy-Rákosi: *Gilgámes* című könyve „Istár pokolra szállása” cím alatt (51—59 l.). Ez azonban mintegy ezer évvel fiatalabb a sumér nyelvű mítosznál. A lelet utolsó 82 sora meglepetéssel szolgált, amennyiben kiderült, hogy Inanna nem férjét, Dumuzit ment kiváltani az alvilágba, mint eddig hitték, hanem maga helyett őt vitette oda. Ez az egész költemény értékelésére vonatkozólag igen jelentős felfedezés.

Az eposz egy haladó gondolatritmussal kezdődik: „A főntlévő nagyból (menny) levetette tekintetét a lentlévő nagy (alvilág) felé; Az istennő a főntlévő nagyból levetette tekintetét a lentlévő nagy felé”. Inanna a főntlévő nagyból levetette tekintetét a lentlévő nagy felé”. És Inanna elindul az alvilág, Kurnugea felé, a „visszatérést nem ismerő ország” felé. Nem tudni, hogy miért indul el, talán hatalmát akarja kiterjeszteni, talán szeszélyből. Magával viszi a „hét isteni törvényt”, fejére teszi a koronát, felékesíti magát ékszerekkel, ünnepi ruháját magára ölti és kifesti a szemét. Miniszterének, *Ninsubur*-nak, megadja az utasításokat, hogy mit kell tennie, ha nem térne vissza: „Ő, ki állandó támaszom vagy, kedves szavú miniszterem, őszinte szavú lovagom, leszállok most az alvilágba... Rendelj számomra siralmat, mint a romok felett szokás; az istenek összefövetelének termében üttesd meg értem a dobot; istenek házában kutass utánam.” Meghagyja neki, hogy először *Enlil* istenhez (szél és eső istene) menjen, könyörödjön nála, hogy mentse ki az alvilágból. Ha nem adna segítséget, menjen *Nanna* istenhez (holdisten) és őt kérje. Ha ő sem hallgatná meg, menjen *Eriduba Enki* istenhez (bölcsség istene), aki ismeri „az élet táplálékát” és az „élet italát”. Ő biztosan fog segíteni. Miután megadta az utasítást, elindult az alvilági útra egyedül.

Amikor megérkezett a lapislazuli hegyhez, ahol az alvilág palotája volt, bebocsátást kért. Nem mondja meg az igazi okot, hogy miért jött, mert különben nővére, *Ereskigal*, aki az alvilág királynéja, nem bocsátaná be, mert haragban van nővérével. *Ereskigal* azonban mégis bebocsátja, de csak úgy, mint a többi halandót. „Mélyen meghajoltan, meztelenül” kell eléje vezetni. Az alvilág kapusa megnyitja a hét kaput, bebocsátja Inannát, akitől minden kapunál elvesznek valamit ékszereiből és az utolsónál még a ruháját is elveszik tőle. Mikor kérdezi, miért történik ez, a választ a kapus adja: „Tarts csendet, Inanna, az alvilág törvényei tökéletesek, ő, Inanna, az alvilág szertartásait ne vesd meg!”

Igy került aztán nővére elé, aki az alvilági hét bíróval, az *Anunnakikkal*, ítéletet mond felette. *Ereskigal* ránéz haláltekintetével, egy szót mondott ki és Inanna tetemébe merevedett és a „tetemet felfüggesztették egy szögre”.

Miután eltelt a három nap és három éjjel, s Inanna nem tért vissza, minisztere megüttette a dobot érte az istenek gyűléstermében és gyászolta úrnőjét. Utána elindult, hogy megkeresse az isteneket. *Enlil* is, *Nanna* is megtagadta a segítséget, ezért *Enki*hez ment el utóljára, aki meghallgatta kérését. Vörösre festett köréből sarat vett elő és ebből két nemnélküli lényt formált, *Kalaturrut* és *Kurgarrut*. Kioktatta őket, hogy miképp jutnak el az alvilágba, hogyan kell ott viselkedniük. Kérjék el a szögön függő tetemet, hintsék meg az „élet táplálékával” és az „élet italával”. Így is tettek. De Inannának nem szabad elhagynia az alvilágot, amíg maga helyett nem ad mást, mert „aki leszállt az alvilágba, soha nem távozott kártalanítás nélkül az alvilágból”. Inannának valakit kell maga helyett küldeni. Ezért az alvilágot nem egyedül hagyja el, hanem ördögök kísérik földi útjára. Ezek az ördögök olyanok voltak, akiket nem lehetett megvesztegetni, mert „nem ismerték az ételt, nem ismerték az italt, nem ettek a sóval behintett lisztből, nem ittak az italáldozatok vizéből”. Ezzel a kérelhetetlen kísérrel megy el Inanna Umma és Bad-tibira városokba. Ezeknek főistenségei azonban megalázkodnak előtte és így megmenekülnek az ördögök kezéből. Ekkor elmegy Kullába, amelynek főistene *Dumuzi*, a pásztoristen, Inanna férje. Örömmel és pompával fogadja Inannát. Ez annyira haragba hozza Inannát, hogy megadja az ördögöknek az utasítást, hogy ragadják meg és vigyék el helyette. Inanna rátekintet a ha'ál tekintetével. *Dumuzi* sírt, sápadt lett. Imádkozni kezdett *Utuhoz*, Inanna fivéréhez, a napistenhez, hogy mentse meg: „Utú, ki fivére vagy asszonyomnak, férje vagyok a te nővérednek! Én vagyok, aki a tejfölt hordja anyád házába, én vagyok, aki a tejet hordja Ningal

házába! Tedd kezemet sárkány kezévé, tedd lábamat sárkány lábává, engedd, hogy kimeneküljek az ördögök kezéből, ne legyenek az ő zsákmányuk." Itt vége szakad a költeménynek és nem tudjuk, mi történik Dumuzival. Măshonnan azonban tudjuk, hogy egyike lett az alvilág isteneinek, tehát nem szabadult meg az ördögök kezéből.

Ebből a tartalomból is eléggé nyilvánvaló, hogy a Tammuz-mítosz nem lehet Krisztus feltámadásának ősforrása. Az evangélisták először Jézus halálát állapítják meg. Elmondják, miképp halt meg a kereszttén, aztán átszúrták a szívét és végül az öröknek jelentést kellett tenniük Pilátusnak a bekövetkezett halálról, mert csak így adta ki Jézus holttestét. A második beszámoló a temetésről szól. A holttestet kő sírban helyezték el, melléje 32 kiló illatos fűszert tettek, a sír nyílását kőlappal zárták el; melyet lepecsételtek és a sírt katonák őrizték. A harmadik mozzanat a katonákról számol be, akik a földrengéstől megijedtek, s megállapították, hogy a síron nincs ott a záró kő. A katonák erről jelentést tettek a főtanácsnak. A sírt üresen látják az asszonyok, valamint Péter és János, akik azt is megállapítják, hogy a holttestet burkoló lepedők összehajtván feküdtek a sírban. A negyedik mozzanat az Űr Jézus többszöri megjelenése egyes személyeknek és csoportoknak. Együtt eszik tanítványaival, beszélget velük, engedi, hogy testét megtapogassák és sebeibe ujjukat bedugják. Ezt a feltámadást hirdetik az apostolok, és a főtanács nem a feltámadást vonja kétségbe. Jellemző erre, hogy nem fogja perbe az apostolokat sirrablás miatt, noha erre törvényes rendelkezés is volt, hanem csak azt tiltja meg nekik, hogy a feltámadást hirdessék.

Am túl a tartalmi párhuzamosság teljes hiányán a Tammuz-mítoszban és az evangéliumokban megnyilvánuló szemlélet is merőben más. A mítoszban testvérek gyűlölik egymást, istenek nem segítenek, nincs hatalmuk, alá vannak rendelve a sorsnak; Inanna szeszélyből megy a túlvilágra, ott isten léteére meghal és nincs ereje feltámadni, rászorul, hogy életre keltsék: így tulajdonképpen nem is saját erőből történő feltámadásról van szó, hanem feltámasztásról; nem szeretetből adja életét, hogy másokat megmentsen. Azoknak a lényeges tulajdonságoknak, amelyeket a keresztyénység fűz Krisztus halálához és feltámadásához, egyike sincs meg ebben a mítoszban, amelyben egyedül a fantázia visz szerepet. A valóság legcsekélyebb jelét sem fedezhetjük fel a mítoszban, míg Krisztus feltámadása a mi meggyőződésünk szerint a történeti kritikát is kiállja. Húsvét a keresztyénység számára mindenkor tényt jelentett: a Názáreti Jézus értünk meghalt és valóban feltámadt. (Kosztolányi István)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Tíz elbeszélés van Déry Tibor új novellás kötetében.* A legrégibb, *A fehér pillangó*, 1950-ből való, a két legfrissebb, a *Libikóka* és a *Két asszony* 1962-ből. Három a tízből, a címadó *Szerelem*, a *Philemon* és *Baucis*, meg a *Két asszony* olyan remeklés, melyet az olvasó aligha felejt el; bizonyára lesznek, akik negyedikül melléjük állítják *A tehén* címűt. Akinek kedve van efajta tanulmányokhoz, az utóbbit egybevetetheti *A fehér pillangó*-val: témájuk más és más, legfőljebb annyiban rokon, hogy mindkettő „mai”, illetve az volt a maga idejében; az egyik arckép egy munkás-lányról, a másik egy szövetkezetben kívül maradt, és szövetkezetbe adott tehene életéért küzdő öregasszonyról. Az előbbin, bármennyi szó és tinta folyt is annak idején körülötte, ma már inkább csak bizonyos nehezen leplezett kényszeredettséget érezni, valamiféle szándékolt frisseségre-szívteltságot, ami aztán végül is üresen jár; éppen az hiányzik belőle — legalábbis a mai olvasó úgy érzi, hiányzik belőle — ami ezt a témát fölemelhetné, kényszer-mosolyú aktualitásnál többé tehetné: a mély emberség. A fiatalok, akik egymásra találnak, épp úgy kínosan klisének hatnak, mint a lány értetlen-maradói anyja; s az író mintha semmiképp sem akarta volna észrevenni, vagy ha észrevette, mintha nem akarná tudomásul venni, hogy az, amiről *A fehér pillangó*-ban anyja és lánya közt szó van, talán mégsem olyan félvállról megmosolyogni való, ahogyan *A fehér pillangó* könnyed-csinált táncritmusában elmondja. Milyen nagy, mennyivel hitelesebb, emberibb *A tehén* öregasszonyának indulata, meg a termelőszövetkezet parasztjainak szótlán humánuma? Tíz év a két el-

* Szerelem és más elbeszélések. Szépirodalmi Könyvtkiadó. 1963.

beszélés közt; tíz éves írói érés, fejlődés, mélyülés? Nem. Tíz év atmoszférakülönbsége; és két novellában az a szinte mérleggel mérhető különbség, ami az 1950 körüli idők sémákkal kötött ábrázolásmódja, meg az 1960-as évek szabaddabb, őszintébb, hitelesebb emberszemlélete között van. A *fehér pillangó* ma már inkább csak gondosan preparált kor-dokumentumnak hat, amolyan gombostűre tűzött, üveg alá tett pillé; A *tehén* viszont pontosan észlelhető kor- és időszerszerűségében is általános érvényű emberi dokumentum.

Dokumentuma az ábrázolás kiérlettségének is. Ha valaki alkalmul tekintené ezt a kötetet arra, hogy Déry Tibor írói úttáról beszéljen, elsősorban alighanem teljes leegyszerűsödését kellene hangsúlyoznia. Az említett négy elbeszélésben, a kötet legszebb darabjaiban nehéz volna hivatkozni írói mutatóványokat tetten érni, Dérynél korábban nem ritka stílári bravúrokat találni. Itt, most már szemlátomást csak egyetlen törekvése van, a minél pontosabb észlelés és közlés. Néha már-már kopár, csak hogy minél hitelesebb legyen. A valóság, meg a valóság írói képe közt alig-alig tűr meg díszítő elemeket. Nem magyaráz, nem elemez; ahhoz, ami látható, hallható, észlelhető, jóformán semmit sem tesz hozzá. A felületre világít rá, de olyan erősen, hogy alatta egyszerűben láthatóvá válik a lényeg: az, aminek a felszín a formája. Ezért érdeklik elsősorban a szavak, hangsúlyok, gesztusok; a környezet többnyire csak annyiban érdekli, amennyiben kifejező funkciója van, vagyis a benne élők jellemét, sorsát közli, mint a *Philemon és Baucis* októberi kertje, vagy a *Két asszonyban* az öregasszony betegszobája. Képeinél nem sokat időzik, nem tartozik a „festő” írók közé; néhány erős, jellegzetes, puritán vonással rögzíti őket, néha éppen csak annyira, mint egy jelzesszerű díszletet, legfőképpen időről időre észleli egy-egy kis változásukat: hogy a napfény lejjebb csúszik egy falon, vagy egy vázából hiányzik egy csokor. Mindezzel hamar, sietősen végez, hogy aztán teljes figyelmét az emberekre fordíthassa, elsősorban beszédjükre és beszédüket kísérő gesztusaikra. Emberei szinte egyedül csak azzal jellemzik magukat, amit mondanak, és ahogyan mondják. A *Vidám temetés* egy haldoklás története, s ennek keretében a haldokló feleségének portréja; sokféleképpen lehetne elkezdni, akár a szalonban ögvelgők rajzával, akár a ház légkörének érzékeltetésével, akár egyébbel; Déry Tibor, jellemzően, így kezdi: „Ha V.-né felizgult, rögtön hebegni kezdett. Erősen felindult kedélyállapotában dadogott. Amióta férje állapota válságosra fordult, a mássalhangzóval kezdődő szavakat gyakran csak nagy kinnal, többszöri nekifutásra tudta kiejteni...” Így, ilyen orvosi lelethez illő pontossággal, az ironia legkisebb árnyéka nélkül. S más-más hangnemben, ugyanezt észlelhetni a többi elbeszélésben is.

Az írók sokszor azért beszélnek a hőseikről, mert vagy nem tudják elég hitelesen beszéltetni őket, vagy nem bíznak abban, hogy pusztán beszéltetésük, minden kommentár nélkül, elég erős benyomást kelt az olvasóban, és éppen azt a benyomást ke'li benne, amelyet az alaknak keltenie kell. Ezért aztán az alak szavait hol lelkiállapotának érzékeltetésével nyomósítják, hol közvetetebb, szuggesztív eszközökkel támogatják, mintegy zenei-hangulati aláfestést adnak hozzájuk. Ritka az olyan kísérlet, amely mindent rábíz a beszéltetett alak beszédjére, mint például Móricz annak idején A *boldog emberben*, melyben annak, aki figyelemmel olvassa, lehetetlen nem éreznie az írói kísérlet élvezetét és izgalmát is. Ami Déry Tibort illeti: ő sem beszél a hőseiről, ő is csak beszélteti őket. Ha a *Szerelem* elbeszéléseiből ki lehet elemezni valamilyen ars poeticát, az nagyjában ilyesféle: az író ne vegyen részt abban, amit elmond, ne avatkozzék bele semmiképpen a történetbe, hanem csak lásson, halljon, észleljen s amit lát, hall, észlel, azt a lehető leghitelesebben közölje, ne adion hozzá semmit, érje be a fölvevő gép, a film vagy a magnó szerepével. Ha jól rögzít, s amit rögzített, jól, hitelesen közli: abban jobban, teljesebben, hatásosabban van benne a valóság, és a valóság értelme is, mint ha magvárágatná, színezné, beállítaná. Nem a valóságot kell beállítani, hanem a fölvevő gépet kell oda és úgy állítani, hogy a valóságból a legtöbbet, és a valóságot a legjellemzőbben ragadja és rögzítse meg.

Egyik-másik novella a kötetben voltaképpen nem is több, mint műhelytanulmánya ennek az ars poeticának, mintegy technikai gyakorlat. Ehhez a félreérthető megállapításhoz azonnal hozzá kell tennünk, nehogy valaki kicsiny-

lésnek vélje: az efaíta technikai gyakorlatok igen magasrendű művészi teljesítmények. Voltaképpen talán csak az tudhatja, aki már próbálta, milyen nehéz dolog, és mekkora művészet kell hozzá, hogy az író egy-egy „életből ellesett” figura élő beszédét élőnn visszaadja. Mi sem naívvabb tévedés, mint azt képzelni, hogy ehhez elég az alak szavait lejegyezni. Szó sincs róla! A szavak kihűlnek, hangsúlyukat veszítik; olyanok lesznek a papíron mint a kipukkadtt léggömbök. Nem elég a szót, hanem rögzíteni kell, és tolmácsolni, közölni kell a hangsúlyt, a beszéd módját is, a figura egész levegőjét, a szája mozgását, az arca játékát, az ajka rebbenését, s mindezt anélkül, hogy erről akár csak egy szót is ejtenénk: mindezt abban, ahogy beszél, ahogy a szavait ejti, ahogy a hangsúlyját meghúzza vagy elharapja. Utaltam az imént *A boldog emberre*; utalhatok egy más címével is jellemző másik remeklésre ebben a nembn: Illyés Gyula nyolc lapos *Hangfölvévo* című írására, az *Ebéd a kastélyban* kötetben. Hangfölvéves ez, valóban; de az élő hangé, sőt élő „stílusé”, s ezúttal is igaz, hogy „a stílus az ember”, vagyis ahogyan egy-egy alak beszél, az egyben az alak jelleme, sőt sorsa is, és az írónak nem elég szavakat „fényképeznie”, mert ez még nem lesz több, többé vagy kevésbé ügyes iparnál; élő szavakat kell rögzítenie és közölnie: élőnn átadott szavakban sorsot és jellemet.

Egyik-másik novella a *Szerелеmben*, mondom, voltaképpen nem is több, mint ilyen magasrendű művészi-„technikai” gyakorlat. Ilyennek érzem a már más vonatkozásban említett *Fehér pillangót*; ilyen a *Libikóka*. Pillanatkép, mondhatjuk az utóbira, a maga nemében kitűnő, de ennél a nemnél van magasabbrendű, drámaibb és epikusabb. A *Két asszony* például. Mi „történik” benne? Semmi. Egy öregasszony azt hiszi elítélt fiáról, hogy Amerikában filmezik; menyé holtáig leleményesen táplálja benne ezt a tévhitet. Mindez abból bontakozik ki, ahogyan beszélnek egymással; s az öregasszony kicsit már együgyű, nyűgösködő, németes beszédmódjában, és vele szemben a fiatalasszony kétségbeesést leplező hányiveti szójárárásában már eleve mindent érzünk, még mielőtt bármiféle eseményről értesülnénk. Mint amikor belép valaki egy szobába, betoppan egy társaságba, elkezd beszélni nem is különösebben jellemző dologról, s abból, ahogy beszél, negyedórán belül nagyjából megismerjük, noha előzőleg mit sem tudtunk róla. A beszédnek nem csak egy dimenziója van. És a beszéd nem csak jelen, hanem a jelenben a múlt és egy kicsit a jövő is: jellem és sors. A *Philemon és Baucis* nem is azért olyan szívszorító, mert az öregasszonyt végül agyonlövik, a korom sötét utcán, hanem leginkább talán azért, mert olyan közvetlen, beszédéből ismerős ismerősünkké vált: mert előzőleg hallottuk egymással beszélgetni az öregeket, hallottuk zsörtölődni, dohogni, egymásért aggodalmaskodni őket, olyan felejthetetlenül hiteles hangon, olyan szinte tapintható jelenléttel, hogy szavaikban még a lehetetük melegét is érezhettük.

Akár ezt a novellát olvassuk el, akár a *Két asszonyt*, akár a *Szerелеm* címűt: lehetetlen a látszólag szenvtelen közlésmódban észre nem venni a mély írói és emberi megindultságot. Ez azonban sosem szavakban árulkodik, sosem szubjektív módon jelentkezik. Alázattal, sőt áhítattal, a valóság mögé húzódik; nem maga akar érvényesülni annak örvén, hanem mindenestül annak szolgálatába áll; mintegy megtagadja magát a valóságért, a valóság érdekében. S a valóság hálás az áldozatért: teljessége erejével fölkelti az olvasó lelkében is az író megindultságát. A *Szerелеmben*, a *Két asszonyban*, a *Philemon és Baucisban*. Talán egy árnyalattal kisebb feszültséggel *A tehénben* is. Talán fölösleges az elmondattok után újra elmondani, hogy ezek az elbeszélések, és kivált az első három, remekei az új magyar novella-irodalomnak. Egyáltalán, a magyar novella-irodalomnak.

Korántsem mondanám ezt a *Vidám temetésről* meg a *Számadásról*. Mi az, ami amazokban oly maradandó hatást kelt, s többet: megrendítőt? A művészi-emberi igazságuk, hitelességük. Mi az, ami e két utóbbiban zavar? Az, hogy nem érzem művészileg igaznak őket. Igaz-nemigaz felemássága legjobban a *Vidám temetésen* szemléltethető. Fele részében, elejében és végében pompás kép egy vegyes, részben deklasszáltakból, részben „menőköl” álló társadalmi csoportról, meg a leendő, majd valóságos özvegyről. Fele részében, középső részében a haldokló beszélgetése egy fiatal festőnővel, szerelmi be-

szélgetés, alkonyfényben, a halálos ágyon, elmúlás és ifjúság találkozása, finoman temperált, okos szavak, kellő önirónia, kellő fegyelem, életbölcsekségek a haldoklás hősi-lemondó-leszámoló adagolásában, s az *impavidum ferient* valamiféle semmikiéppen-sem igaz fennköltsege... aki elkövette azt a megbocsátható meggondolatlanyságot, hogy a kötetet hátulról visszafelé kezdte olvasni, vagy folyóiratokból ismeri a *Szerelem* című elbeszélést, vagy a *Philemon és Baucis*, az feszélyezetten, már-már szégyenkezve olvassa a *Vidám temetés* középső részének e furcsán szirupos, örömmel kevert pátoszát. Ha nem is egészen ebben a hangnemben, de valahonnét mintha ismerős volna neki ez a dalam. Tűnődik, töpreng: hol találkozott már ezzel a művi intellektualizmussal? S egyszerre eszébe jut. Igen, bizonyos olajozottsággal, a stílus más, görög-csapágyvas retorikájával, rosszabb napjaiban Márai írt ilyesmit. Nem mintha Déry Tibor utánozná Márait; a világért sem. A novellaíró, az elbeszélő intellektualizmusa a rokon bennük, a magasztossággal kompenzált szárazság, a hősinek álcázott helyzetben gyakorolt tételesség, a cselekmény, az epika helyett az előkelően fészült szöveg. Kétségtelen, hogy nagyon komoly dolgokról esik szó, többek között az élet értelméről és a halálról. A novella számára azonban nem szokott előnyös lenni, ha élet és halál kérdéseinek párbeszédese megvitatására használják; az író ezúttal tévedett a műfajban. Írhatott volna aforizmát, esszét, traktátust, elmélkedést, s mind remekelt. De novellát írt, sőt ezúttal egy pompos, friss, csupa-zamat novellába érthetetlenül befércelt betétet. Mintha kétféle modora vegyülne összebékítetlenül a *Vidám temetésben*, egy régebbi, már túlhaladott, s a kialakuló új, az igazi, az az „objektív”, amelynek remekei a *Szerelem*, a *Philemon és Baucis*, a *Két asszony*.

A *Szamadásban* is nagyon komoly dologról van szó. Véresem és vérre menően komoly dologról, ahogyan a cím is utal rá. De elhiszem ezt a szamadást? Elhiszem, hogy valaki így számol le, és ezért számol le magával? Meg kell mondanom: egy árva szót sem hiszek az egészből. Nem hiszem, hogy egy professzor, aki mégiscsak értelmes ember, egyszerűen lesétál az utcára és világgá megy; disszidálni akar egy az ő esetében mondva csinált vétekért, aztán meggondolja a dolgot és mégsem disszidál, hanem a határtól pár száz lépésnyire leül a hóba, mert ő mégiscsak ide tartozik, és szemét lehunyva figyeli, amint fokozatosan megfagy, olyan tudományos szakszerűséggel, mintha a katedrán adna elő. Mi ez? Valóság? Nem. Van ennek hitele? Nincs. Ilyet el lehet képzelni, ilyen professzort lombikban elő lehet állítani, ezeket a problémákat művi úton bele lehet ültetni a fejébe, ezeket a síma mondatokat magnószalagon el lehet helyezni és gombnyomásra meg lehet indítani benne, erre az előkelően idegenes mozgásra meg lehet tanítani. De ilyen a valóságban nincs. Ez levezetés egy táblán; a levezetés szubjektív őszinteségében senkinek sincs joga kételkedni, de a levezetés szubjektív őszintesége nem menti objektív hamiságát művészileg. S jellemző: ezúttal éppen legfőbb erénye hagyja a leginkább cserben az író; a beszéltetés párját ritkító művésze egyszerűen olyan rekedt gép-hangon beszélteti boldogtalan professzorát s már szinte a hangját is olyan képtelen pózba merevíti, hogy csak meg kell szólalnia, s már sem hisszük, hogy él.

Egy régibb modor kísértése? Pillanatnyi indiszpozíció? A hőssel való emberi közösségérzés pillanatnyi rövidzárlata? Mindegy. Egy Déry-rangú elbeszélő mértéke nem a rövidzárlatai, hanem a fényei; nem az áramtalan rutin kedvetlen forgásának percei, hanem az áram magasfeszültségű, huzamos izása. És a *Szerelem* kötet néhány elbeszélése, a tíz közül négy, de legalább három erős, szép, tiszta és maradandó fénnel világít.

Valóban dzsungel volt a két háború közt a magyar sajtó világa? Aki elővassa Bodó Béla új könyvét*, „egy szerkesztőség regényét”, nyugodt lélekkel rámondhatja: valóban dzsungel volt. A közgazdasági rovatok mocsarának közepén farkasok tanyáztak s időnként alaposan lehűtötték az igazságért futkározó ifjú riporterek buzgalmát. Voltak a dzsungelnek olyan kedves, ártatlan, ártalmatlan lakói, mint a költői lelkületű Londesz bácsi, aki otthon titokban szo-

* Lapzárta után. Szépirodalmi könyvkiadó, 1968.

bája minden zugát megtömté babbal, lencsével, borsóval, hogy öreg napjaira éhen ne vesszék. Voltak benne olyan furcsa, befuccsolt lánghelmék és tréfamesterek, mint a minisztert ugrató Rudi úr, s olyan finom, nagyműveltségű, csiszolt modorú szerkesztő urak és kiváló írók, amilyen Laczkó Géza volt. Dzsungel volt, igen, ha a lap anyagi érdekei, s olykor nem is a lap, hanem a közgazdasági rovatvezető érdekei úgy kívánták, lármásan kitergettek másodrendű ügyeket, s eltussoltak börtönt érdemlő bűntényeket. Aki tapasztalatlanul merészkedett a bozótba, előbb-utóbb fönnakadt indáiban; ha sokat kapálódzott és kiabált, rövidesen megfulladt, vagy megfojtották. Az érdekek szövetségesei összefonódtak; a nagy politikának megvoltak a hátsó kis ajtajai, és a minisztereknek a maguk kis hiúságai. A nagy vadak vagy fölfalták egymást, aszerint, melyik bizonyult erősebbnek, vagy szövetséget kötöttek és fölfalták közösen a kisebbeket. Bodó Béla könyve leleplezésnek is beillik.

De minden éremnek két oldala van, mondják; és a dzsungelban is akadnak kedves szigetek, kellemes ösvények, izes gyümölcsök. A farkast csak a karcos, olcsón kapható gazellák érdeklik, meg a megfelfutó behemót vadak; az őzike-riporter, amíg nem zavarja köreit és ügyeit, kedvére futkározhat körülötte, témái és szerelmei után. Bodó Béla könyvének nem kis érdeme, hogy a kettőt együtt adja, úgy, ahogy megismerte és átélte: az egész dzsungelt, ordasaival és pillangóival, útvesztőivel és tisztásaival, édes és mérges gyümölcseivel. Nem ül bírói székbe ítélkezni és kárhoztatni; elmondja, mi volt, s hogyan volt, egy kort egy szerkesztőség életének tükrében, és egy szerkesztőségben töltött élet tükrében. Nehéz élet is volt, szép élet is volt; mindenkinek kedves az ifjúsága, akármilyen nehéz is volt. Persze idealizálni se idealizál; valami kedves, finoman árnyalt ironiával nézi egykori önmagát és bohó-édes kalandjait, fanyar kudarcait, vídám sikereit, fúrge vállalkozásait és fondorlatait; közben közvetlen, friss korképet is ad. Nem, nem „korképet”, ez a szó túl nehézkesen hangzik; inkább gyors széljegyzeteket ró egy korkép margójára; és tudjuk, az ilyen margójegyzetek érdekessége néha vitekszik a korképével, s egy ügyes kézzel odavetett figura, egy lelkes fiatal riporter például, aki lihegve lediktált riport után még lihegőbb sietséggel lohol a budai találkára, néha épp könnyedségében lehet olyan jellemző, mint egy feszesen fogalmazott értekező ítélet.

Nem, a szerkesztőség regénye nem igazi „regény”, nem is annak készült; lazán egybefűzött novellisztikus emlékezés-sorozat, vagy emlékező novella-fűzer; röpke kézzel rótt tussrajzok, mintegy röptében rögzítése — esetleg az emlékezés röptével — annak a múltkornak, hamar széjjelporló anyagnak, amely a nagy tablókából rendszerint kimarad; de semmi színezés, semmi stilizálás nem kárpótolhat érte, hiszen a mindennapok közvetlenségéért nem kárpótolhat semmi. Ezt keressük régi korokból ránk maradt memoárokból, levelezésekben, följegyzésekben; ebből próbáljuk rekonstruálni egy-egy elmúlt kor levegőjének szagát, ízét, fénytörését, villódzását. Ebből, ezekből, ilyesmikből.

Ha majd egy-egy későbbi nemzedék, vagy a maiak legfiatalabbja, melynek személyes emlékei már nem lehetnek róla, komoly igényű történelmi művekből és irodalom- meg sajtótörténeti tanulmányokból megismerte ezt a két háború közé eső kort, s arra is kíváncsi lesz, ami tájékoztató műveiből természetesen kimaradt, mert az összefoglalások a személyes emlékek és hajdani mindennapok teljes anyagát nem, csak szintézisét adhatják; sok mindent megtudhat majd Bodó Béla könyvéből is. De ne gondoljuk, hogy ez a könyv csak holmi „adalék”; jól megírt, igényes olvasmány is a *Lapzárta után*, és nem utolsó érdeme az a föl-fölcillanó ironiával árnyalt könnyed elbeszélő mód, melyben az író a maga kedves-személyes riporterhősének lelkéből lelkezett stílusát teremtette meg. (Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. A Vigszínház mutatta be Mesterházi Lajos: „Az ártatlanság kora” című színművét.

Zavarba ejtő, meglepő darab, egészében és részleteiben is. Ha hinni lehet Mesterházi Lajosnak, az elmúlt közel százév alatt nem sokat változott a világ. 1879-ben írta Ibsen „Nórát”-ját és most 1963-ban egy budapesti színpadon ismét felbukkan ez a Nóra, azzal a különbséggel, hogy Ilonának hívják és a férje

nem üzletember. hanem akadémikus, orvosprofesszor. A problémája azonban lényegében ugyanaz, mint múlt századi elődjéé, unja magát a „babaszobában” és ki akar torni beöle.

De nem ez az egyetlen meglepő, amivel a darab szolgál. Fölmegy a függöny és öt női látunk strand-ruhában egy Balaton-menti terraszon. Szemmel láthatóan unatkoznak és hogy az unalmat elűzzék, szidják a kosztot, (hogy túl zsíros) pletykálnak, malackodnak, szapulják a férfiakat és kanasztáznak. De hogy tévedesre ne essünk, a dialógusokból hamarosan kiderül, hogy nem a harmincas éveket írjuk, nem egy „békebeli” siófoki panzió terraszára vitt el a szerző, hanem a hatvanas évek elején járunk és ez a Magyar Tudományos Akadémia üdülője. Az asszonyok részben akadémikus feleségek, részben az akadémia női dolgozói. Mindenképpen a szerencse kiválasztottjai azonban, hiszen ebben az üdülőben úgy látszik nincs kéthetenkénti turnusváltás, a jelenlevők láthatóan az egész nyarat itt töltik. Ezért is unják már annyira egymást.

Ennek a női kvintettnek különleges funkciója van a darabban. A főcselekmény egyes jelenetei közé iktatva újra és újra megjelennek és a történetekkel kapcsolatban mintegy a rezonőr szerepét játsszák. Erre annál is inkább alkalmasak, mert hiszen a jelek szerint a kanasztán kívül valóban nincs szórakozásuk, mint hogy „kibeszélik” a távollevőket és egymást. Ebbe aztán úgy belejönnek, hogy a végén már fellázadnak az író ellen, nem elégednek meg többé a számukra kijelölt második hellyel, vitáikkal, egyéni problémáikkal, túlharsogják a főcselekményt és egyszerűen a darab igazi problémájának, mondanivalójának hordozóivá lesznek. Erről azonban talán később.

Lássuk előbb magát a főcselekményt. Rózsa Szilárd akadémikus, orvosprofesszor igazán sikeres ember. Itthon és külföldön egyaránt elismert szaktekintély, egyik kongresszusról a másikra utazik. Anyagilag is kitűnően állnak, semmijük se hiányzik. Van egy gyermekük is. A felesége, Ilona, ez az újszülött Nóra mégis kikívánczik sokak által irigyelt helyzetéből. Ő maga is végzett orvos, egy ideig férje laboratóriumában dolgozott, de betegsége miatt abba kellett hagynia. Most azonban úgy érzi, értelmetlen és tartalmatlan az élete, amelyet nem tud kitölteni a csak feleségi és családayai hivatás; ő gyógyítani szeretne. Csodálatosképpen ezt a felismerést egy dzsesszmuzsikussal kristályosítja ki benne, akivel a parton ismerkedik meg, orvosi tanácsokkal látja el és mellesleg még bele is szeret. Felvilan egy romantikus falusi idill képe, amikor az asszony majd vidéki körzeti orvos lesz, a muzsikussal pedig (deklaszálódott egykori Dohnányi-növendék) mint énektanár visszatérhet eredeti hivatásához. Egyetlen beszélgetés azonban, amelyet a zenész a külföldi útról visszatért Rózsa Szilárddal folytat, visszazententi őt a várható felelősségtől. Különbösen is túlságosan megszokta már jelenlegi életmódját. De hiába hátál meg a „muzsikussal Gyuszi”, Ilona-Nórát már semmi és senki sem tarthatja vissza. Elmegy. Maga se tudja hová, de elmegy. És mi fejcsóválva nézünk utána.

Legfőképpen azért, mert az egész történetet így, ezekkel a szereplőkkel nem tudjuk elhinni. Elméleti konstrukciónak érezzük, aminek talán bizonyítania kellene valamit, csak az nem derül ki, hogy mit. Talán azt, hogy a nőnek is lehet önálló hivatása. Dehát ez a tétel ma már, és különösen itt nálunk, nyitott kapukat döngtet. Amellett ez a darabbeli Ilona egyáltalán nem győz meg arról, hogy számára valóban olyan életfontosságú kérdés az önálló orvosi hivatás. Végte ré is a férjét a dzsesszmuzsikussal kedvéért akarja elhagyni. De ezt a hirtelen jött nyári szerelmet később épp olyan könnyedén elejti, mint ahogy bele-gabalyodott. Mennyire volt komoly az az érzelmi válság és mennyire vehetjük komolyan a másikat? Ilona tizenkét éve él együtt a férjével. Hogy-hogy nem vetődött fel már előbb ez a probléma? A száz év előtti Nóra olyan társadalmi körülmények között élt, hogy ez elképzelhető, és ő joggal hányja férje szemére, hogy nem veszi őt emberszámba, holott egy nagyon komoly teljesítmény áll már mögötte (két keze munkájával mentette meg férjét az életnek). Ilona férje, Rózsa Szilárd azonban, ha kissé öntelt és erőszakos is, felvilágosult ember, aki megbecsüli felesége képességeit, munkatársának is tekintti és önálló orvosi elhelyezkedése ellen is lényegében csak azért van kifogása, mert — mint mondja — rossz vért szülne, ha ő, az akadémikus professzor a saját fele-

ségét protezsálná be az amúgy is nehezen kapható pesti orvosi állások egyikére. (És ebben van is némi igazság.)

Hasonló kérdőjeles mondatokat leírhatnánk még a háromszög másik két tagjával, az orvosprofesszorral és a dzsesszzenészrel kapcsolatban is. A nézőnek azonban az az érzése, hogy az író számára elsősorban nem is az ő problémájuk, annak hihető vagy hihetetlen volta az érdekes. Ami őt alapvetően foglalkoztatja, az a házasság, a férfi-nő viszony erkölcsi problematikája. Erre mutat a rezonőr női körus összeállítása is. Kik ezek az asszonyok?

Schmidtné, mielőtt jóval öregebb férjéhez feleségül ment, az erdélyi városban mindenféle nemzetiségű átvonuló hadseregek teljes tisztikarának volt hivatásos búfelejtetője. Nem éppen épületes múltjából a szép (?) emlékeken kívül, stílusát is megőrizte és az ő „szaftos bemonadásai” biztosítják az igénytelenebb nézők körében a legnagyobb sikert. Péter Olga, aki meggyőződéses kommunista (miután fiatal korában súlyos sebet kapott), megpróbálta teljesen racionális alapokra helyezni a férfiakkal fűződő kapcsolatát (időnként felmelegített viszonya volt Rózsa Szilárddal is) és most tele van kiábrándultsággal, cinizmussal és keserűséggel. Ari (tisztviselő az akadémián) egy nős ember kedvese, de voltaképpen a feleség szerepét játssza mellette, hiszen még az ingeit is ő vasalja és ő biztosítja számára a munkához szükséges nyugalmat is, amit otthon, „idegbajos felesége” és „a lármázó gyerekek” mellett nem tud megtalálni. Az operaházi előadásra mégis a feleségét viszi a férfi, míg Arinak a rokonok és barátok körében is csak megvetés és gúnyos mosoly az osztályrésze. Ott van aztán Ürömné egy csendes fiatalasszony, akit férje otffelejtett az üdülőben, nem ír, csak üzengeti, hogy majd jön, de nem jön. Övezgye Berczikné egészíti ki az ötfötagot. Ő a „régí értelemben vett” erkölcsöt képviseli. Négy gyereket nevelt fel, az isteni gondviselésről és a házastársi hűségről beszél, társai azonban lépten nyomon nevetségessé teszik és megalázzák (hogy csak azért volt hü, mert olyan csúnya volt, hogy senkinek se kellett, a férje is csak érdekből vette el, viszont fűvel-fával megcsalta.)

Még egy női szereplője van a darabnak. Gizi, az elvált asszony, a Motel kávéfőzőnője, aki a muzsikuss Gyuszi mellett a nyári feleség szerepét tölti be és azzal igyekszik lebeszélni a férfit Ilona iránti szerelméről, hogy (ha nem is mondja szó szerint így) nem való ő azok közé az úri népek közé, mert ugyebár „suba a subához, guba a gubához” (sic!).

Hét kátyuba jutott asszonyi sors. Ezt vázolja fel a hosszú közzjátékok révén erősen novellisztikussá váló darabban Mesterházi. Az egy Berczikné kivételével mindnyájan nagyon boldogtalanok. Az író szerint egy hamis, álerkölcös áldozatai. De hogy mi lenne az az igazi erkölcs, ami megválthatja őket, azzal adósunk marad. A maga szempontjából Mesterházi szerint mindegyiküknek igaza van, az összkép mégis riasztó és negatív. És az író még csak kísérletet sem tesz arra, hogy kivezető utat mutasson az ingoványból, amelyben hősei botladoznak.

Persze lehet, hogy ez nem is volt szándékában. Az irodalomban számtalan példa van arra, hogy az író egy merőben negatív kép felvázolásával indít (akarva, nemakarva) a jóra. De Shakespeare legkomorabb drámájában, Dosztojevszkij legsötétebb infernói mögött is ott érezzük a művész alapvetően etikus szemléletét. Azt, hogy ő (ha nem is mutatja) pontosan tudja, hogy mi a különbség jó és rossz között. És végső soron ezen alapszik mindenféle erkölcs. Mesterházi hősei vitáik során szívesen emlegetik a „tisztesség” szót. Hogy már nincs-e, vagy még nincs-e. Anélkül, hogy valami közösen elfogadott, konkrét tartalma lenne számukra a szónak. Ami magában véve még nem lenne baj, hiszen az írónak jogában áll ilyennek ábrázolni őket. A hiba ott van, hogy az az érzésünk: az írónak magának sincsenek világos fogalmak arról, hogy a szóbanforgó területen, mit tart az erkölccsel ellentétesnek vagy azzal összhangban állónak. Művéből mindössze annyi derül ki, hogy azt a (nézetekben megnyilvánuló) anarchiát, amit ábrázol, ő sem tartja jónak.

Valójában a kérdés korántsem olyan bonyolult, még akkor sem, ha valaki — mint Mesterházi — nem is fogad el örök érvényű, transzcendens eredetű erkölcsi szabályokat, és ha az egész kérdés kívül is esik a büntető törvénykönyv hatáskörén. Azt mondtuk, hogy az erkölcs ott kezdődik, amikor kü-

lönbséget teszünk a jó és a rossz, az erény és a bűn között, bárhol is valaki nem fogadja el az isteni eredetű abszolút erkölcsöt, a jelen esetben még mindig ott áll rendelkezésére az az általánosan kialakult és a vallástól függetlenül is (a marxizmus által is) elfogadott közmegegyezés, amely a férfi-női kapcsolat egészséges és természetes keretének a monogám házasságot tartja. Nyilván innen kell kiindulni és nem megelégedezni arról, hogy a döntő itt nem is az, hogy botlik-e aztán valaki (hiszen az emberi természet esendő), hanem az, hogy botlását valóban annak érezze ami és ne szerkesszen hozzá egy csak a sajátmaga számára érvényes elméletet. Mert különben valóban ahány ember, annyiféle lesz az erkölcsi szabály. Mindez azonban túlmegy már egy színműkritika keretein. A darabban kapcsolatban talán még csak annyit, hogy semmiféle erkölcsi rendszer nem képzelhető el az értékek és a velük kapcsolatos kötelességek bizonyos rangsora nélkül. Ebből a szempontból pedig nagyon is vitatható, hogy Ilona házastársi és anyai hivatása (amelyet csak ő tud ellátni, ha mégannyira unja is az öreg professzorok kézfogását) nem előzi-e meg gyógyítói kötelezettségét (amelyet sokan el tudnak végezni, nálánál jobban is) ha egyszer olyanok az adottságok, hogy mind a kettőre nem vállalkozhat.

A darab címét adó „ártatlanság kora”, az az elmúlt idő, amikor Ilona még mint hétéves gyermek arról ábrándozott, hogy ő „doktor bácsi” lesz. A legtöbb ember őríz a szívében ilyen tiszta gyermeki álmokat. De vajon valóban megalkuvás-e, ha később cserben hagyjuk őket, ahogy Mesterházi állítja? Nem arról van-e inkább szó, hogy a közösségi életbe való beilleszkedés követeli meg tőlünk, hogy lemondjunk az önmagunk és ábrándjaink hiánytalan érvényesítéséről? És vajon nem az-e a legnagyobb baja Mesterházi hőseinek, hogy túlságosan önmagukkal vannak elfoglalva és képtelenek kilépni önmagukból? Ha ezt akarta megmutatni, vállalkozása talán nem is hiábavaló.

A Vigszínház mindent megtett, hogy az előadással az írónak segítsen. A szereplők közül a főhőst alakító Ruttkai Éva kapta a leghálátlanabb feladatot. Nem rajta múltott, ha Ilonát még neki sem tudtuk egészen elhinni. A pletykáló asszonyok kvintettje már sokkal vérbőbb alakításokra adott alkalmat Sulyok Máriának, Bánki Zsuzsának, Tábori Nórának, Schubert Évának és Sándor Izának. Gizit, a kávéfőzőnőt Békés Rita vitte színre, hitelesen. Szakács Mikós az orvosprofesszor, Benkő Gyula a muzsikusz és Nagy István a félszeg tanársegéd szerepében a szövegadta lehetőségek között egy-egy jellegzetes figurát keltettek életre.

A Nemzeti Színház Kamara Színháza mutatta be Jerome Kilty „Kedves Hazug” című kétrészes játékát. A két szereplő számára írt játék G. B. Shaw-nak és P. Campbell asszonynak, a századforduló legünnepeltebb angol színésznőjének négy évtizeden át tartó levelezését dramatizálja. Furcsa és erőltetett vállalkozás, hiszen a levél igazán nem drámai műfaj, még akkor sem, ha két ilyen érdekes művészegyeniség írja. Amellett a levélváltásokból a jelek szerint csak nagyon hízogatosan rekonstruálható az a különös vonzalom, ami a két, élete delén túl jutott ember között kibontakozott. Ez érthető is, hiszen Shaw és Campbell legtöbbször ugyanabban a városban, Londonban éltek és levelet csak akkor írtak, ha távol voltak egymástól. Valljuk be, nem nagyon izgalmas leveleket. Shaw írásain még csak érzik, hogy mesterségbeli író fogalmazta őket és helyenkint nem nélkülözik a meleg költőiséget sem. Mrs. Campbell levelei azonban bizony meglehetősen laposak és közhelyesek. Igazán Lukács Margit varázsos tehetsége kellett hozzá, hogy ezekkel a szövegekkel ilyen színes és élő alakot jelenítsen meg.

Persze a szerző Jerome Kilty is bele-bele irogatott a jelenetekbe, hogy valamiféle dramaturgiai egységet teremtsen a hol rövid, hol terjedelmes levelek sorában, és ez is zavaró. Nem tudjuk mennyi a saját szövege és mennyi az adaptáció ebben a még formabontásnak is bizzar játéokban, amelyben a szereplők az egyik pillanatban még párbeszédet folytatnak, hogy a következő pillanatban, mintegy a dialógus folytatásaképpen, levelet olvasnak fel. Ki-ki a sajátját, amit írt. Ez is szokatlan. Az ember általában a kapott leveleket

szokta elolvasi (csöndesen vagy akár hangosan) és nem azokat, amelyeket végre megírt.

Marton Endre, a rendező még aránylag a legszerencsésebben fogta meg ezt a minden immanens szinpad-i törvénynek ellentmondó darabot és az irodalmias szöveg-interpretálásra tette a hangsúlyt. A két szereplő (Shaw sokkal hálásabb szövegeit Major Tamás olvasta) maszk nélkül, estélyi ruhában (amely Mrs Campbellen finoman stilizált volt) jelent meg az ugyancsak stilizált szinpadon és végül is azért mindennek ellenére kellemes színházi estével ajándékozta meg a nézőt.

Az előadásnak azonkívül még az a haszna is megvolt, hogy most már minél előbb szeretnénk magyarul olvasni a teljes levelezést, amelyből hézagossága ellenére úgy látszik sokat megtudhatunk a nagy ír nevéttetőről. Levelei már így a hallottak alapján is megerősíteni látszanak azt a régi gyanunkat, hogy a cinikus grúnyolódó szerepében tetszelgő, vén imposztor, lelke mélyén érzéigős polgár volt a javából. Csak szégyellte ezt bevallani A feltevés mindenképpen kézenfekvő, hiszen a Shaw-darabok túlnyomó részében lehetetlen fel nem ismerni az „épater le bourgeois”, a polgár meghökkentésének szándékát. Az ilyesmi pedig csak egy másik polgárnak juthat az eszébe. Mert ugyan melyik alkotó művész gondol különben arra, hogy pont a polgár mit fog szólni a művéhez.

Shaw ezekben a levelekben is igyekszik hűnek maradni önmagához. Górombáskodik, gúnyolódik, de gyakran kiesik szerepéből, hogy felvegye a szerelmes diák hamis pátoaszát. Érezni lehet, mennyire szeretne végre örmagára, igazi énjéhez találni. De valójában ezt a szerelmet vagy inkább barátságot sem vállalta. Pedig egy igazi, szenvedésekkel teli szenvedély talán előbb megváltotta volna abból a szecessziós érzélgősséggel palástolt világnézeti sivárságból, amelyről a levelezés legmegdöbbentőbb dokumentuma, az édesanyja haláláról és temetéséről beszámoló levél tanúskodik. Résztvételtől embertelen írás.

Érdekes, hogy azt az igazán őszinte szenvedélyt, amit se szerelem, se halál nem tudott kiváltani belőle, azt a világháború mégis kiváltotta. Mikor arról ír, jelforrósodik a hangja és a legnagyobb humanistákhoz méltó sorokat vet papírra.

Shaw élete utolsó időszakában egy másik levelezést is folytatott egy apáca-rend főnöknőjével. Egyfajta szelíd rezignáció jellemezi ezeket a leveleket. Lehet, hogy ekkorra már megsejtett egyet s mászt a leglényegesebb dolgokból is. De nem lett konvertita, mint itt felejtett az idő. A város és az egész völgy felett sajátos tiszta kék köd, mintha az ég leereszkedett volna a földre”, — írta erről a tájról egyik útleveleiben Petőfi. Hollósyt s társait (volt közöttük egy-két nagybányai születésű piktor is) vonzotta ez a vidék, amely csendjével, békés hangulatával elősegítöje lett a művészi koncentrációknak, az elmélyült alkotásnak, s tájszépségeinek változatosságával jelentősen hozzájárult az idelepedett festőcsoport művészi hitvallásának, nagy szándékainak megvalósulásához. Mi volt ez a művészi credo, mik voltak ezek a nagy szándékok? Röviden így felelelhetnénk: friss, elemi erejű érzésekkel, a konvenciókat és szkémákat mellözve fordulni a természethez, — ahhoz elfogulatlanul, közvetlenül közeledve.

(Dorombý Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. A Nemzeti Galéria „Nagybányai festők”-kiállítása. Sokszor leírták és elmondották már, hogy a magyar művészet történetében mennyire nagyfontosságú dátum 1896, amikor Hollósy Simon vezetésével néhány nagytehetségű fiatal festőművész munkálkodása színhelyét Münchenből a Partium és Erdély határára fekvő, ősi, gyönyörű fekvésű kisvárosba: Nagybányára helyezte át. „Nagybánya ősrerű épületeivel s gót tornyával, mint egy darab középkor, mit itt felejtett az idő. A város és az egész völgy felett sajátos tiszta kék köd, mintha az ég leereszkedett volna a földre”, — írta erről a tájról egyik útleveleiben Petőfi. Hollósyt s társait (volt közöttük egy-két nagybányai születésű piktor is) vonzotta ez a vidék, amely csendjével, békés hangulatával elősegítöje lett a művészi koncentrációknak, az elmélyült alkotásnak, s tájszépségeinek változatosságával jelentősen hozzájárult az idelepedett festőcsoport művészi hitvallásának, nagy szándékainak megvalósulásához. Mi volt ez a művészi credo, mik voltak ezek a nagy szándékok? Röviden így felelelhetnénk: friss, elemi erejű érzésekkel, a konvenciókat és szkémákat mellözve fordulni a természethez, — ahhoz elfogulatlanul, közvetlenül közeledve.

E művészi elvek ma már magátólértetődek, — a századvég képzőművészeti elmaradottságban azonban heves ellenkezést és gunyoros támadásokat váltottak ki. Hiszen művészeti közállapotaink sosem voltak siralmasabbak, mint a vácuumnak ezekben az évtizedeiben, amikor a hivatalos mupártolás és a nagykö-

zönség ízlése, ítélőképessége egyaránt a mélyponton állott. Ezeknek a — kiegyezés utáni — évtizedeknek művészeti légköre olyan volt, hogy *Szinyei-Merse* kezéből negyedszázadra kihullott az ecset, *Karcsay* Lajos s mások szintén korán búcsút mondtak a festészetnek, *Böhm* Pál tűzijátékokat rendezett, *Szontágh* Géza *Diegó* vándorcirkuszok tagjaként égő gyertyákat s kardokat nyelt falusi vásárokon, *Karvaly* Mór festő — *Signor Andrelli* álneven — szintén vándorbüvészként kereste kenyerét, *Dósa* Géza, *Nécsey* István, *Szikszay* Ferenc, a karikatúrista *Faragó* József, *Kardos* Gyula az öngyilkosságba menekült... *Székel*y, *Lotz*, *Benczur* értékes műveket alkottak ugyan ebben az időszakban is, de őket inkább csak tisztelte a publikum, — műveiket kevésbé ismerte. Mint *Lyka* írja: „Körülbelül úgy viselkedtek velük szemben, mint a klasszikus írókkal szemben: éppen nem voltak kapósak.” Az akkori kiállításlátogatók zömének szívéhez a rossz novellákat, banális történetkéket elmesélgető, a müncheni leckét rosszul felmondó festészet állt közel. Az efféle művek alkotói — *Déri* Kálmán, *Margitay*, *Aggházy*, *Pap* Henrik, *Peske*, *Roskovics* — voltak az ünnepezt mesterek... E festők — évtizedekkel a barbizoni művészek, *Crot*, *Courbet*, — *Manet* *Olympiája* és *Reggeli a szabadban* című kompozíciója után — ilyen „művekkell” arattak hatalmas hazai sikereket: „Az ellenállhatatlan”, „Jaj!”, „Pici piros alma”, „Ügyetlen széptevő”, „A kis torkos”, „Melyik itt a Lizi kisasszony?”, „A kikoszarozott kőrő” stb. Az anekdotizáló festészet mellett az akadémikus történeti piktúra is virágzott még a századvégen, de milyen messze volt ez már *Székel*ynek, *Madarás*znak az abszolutizmus ellen tiltakozó, mely patriotizmussal telített történeti festészetétől... Üres csillogás, a történelemkönyvekből kínlódba kikeresett — és sokszor aulikus — témák jellemzik e hanyatlásnak indult historikus művészetet. (*Feszty*: „Zoltán eljegyzése Hamzával, Ménmarót leányával”; *Dudits*: „A fiumeji podesta fölolvassa Mária Terézia királynő adománylevelét”).

S ebben a korszakban előállt néhány fiatal ember, akik új irányt adtak a magyar művészetnek. Az ábrázolási ügyességnél többet nem adó, az élmény megélével mit sem törődő rutin-piktúra árjával szemben szinte religiózus komolysággal fordultak a természet felé; — lemondva kigondolt ötletekről, a művészetén kívül álló hatáskeresésről, — csak *daimón*-jukra figyelve. „A csoport tagjai kiléptek a műterem zárt falai közül, közvelten érintkezést kerestek és találtak a természet jelenségeivel, a »hű ábrázolásra« törekvő pepeselés helyett egyéni megfigyeléseiknek hódoltak s nem az akadémia paragrafusai szerint, hanem az élmény és látomás közvetlen behatása alatt fogalmazták meg ritmikusan mozgalmak, színárnyalatokban gazdag képeiket. Nem szakadtak el tárgyi motívumoktól, de volt már képi ideáljuk...” — írja a nagybányaiak szerepéről *Kassák* Lajos. *Németh* Lajos viszont a nagybányaiak fellépésének művészetetikai jelentőségét hangsúlyozza, — rámutatva, hogy „utánuk már nem lehetett a régi módon festeni. Amelyik festő ezt nem vette figyelembe, az — bármily nagy egyéni kvalitásai ellenére is — kikerült a fejlődés sodrából.” (*Németh*: Adalékok a századforduló magyar irodalma és képzőművészete kapcsolatához című tanulmánya, „Irodalomtörténeti Közlemények”, 1963. évi 1. szám). *Fülep* Lajos is „a munkának bennük élő etikájára” hívja fel a figyelmet, „Magyar művészet” című nagyszerű könyvében (1923), — hozzátéve, hogy a mély művészi erkölcsön túlmenően a nagybányaiakat az foglalkoztatta, ami az akkori európai művészek legjobbjait, s ezért „e korszak magyar művészete valóban *nemzeti*, mert valóban *európai*”.

Amit az eddigiekben pár mondatban érintettünk, az inkább Nagybánya történeti jelentőségével volt kapcsolatban. Nyilvánvaló azonban, hogy sok becses és érdemes jelenség (hogy egy-két irodalmi példával illusztráljuk mondanivalóinkat: *Kármán*, *Vitkovics*, *Kazinczy*, *Jósika*, *Dugonics* stb.) helye és rangsora más, ha történetileg, és más, ha esztétikailag helyezzük mérlegre. A történeti vizsgálódás az emberiség és a nemzet kultúrájának folyamatosságába állítja be a művészt és a művét, s így mondja ki ítéletét, — az esztétikai viszont a mű korok-feletti, nem hervadó és nem illanó, örök értékeire figyel.

Hollósy, *Thorma* János, *Iványi-Grünwald*, *Réti* István — mindegyikük alkotott néhány olyan művét, amely ma is eleven érték. De ki ne érezné, hogy

pl. Hollósy „Tengerihántás”-a vagy Thorma „Szenvedők”-je (s a példákat lehetne tovább sorolni!) fejlődéstörténetileg számottevő alkotások ugyan, ám egykori hatásuk megkopott, varázsuk csökkent, esztétikai lelkesedésünk irántuk már nem maradéktalan.

Egészen más a helyzet azonban Ferenczy Károly számos alkotásánál. Munkái mellett társai jórészt elszűrülnek. Bár neki is vannak gyengébb munkái (így pl. a korai szentendrei művek között), viszont nem egy alkotásából a legnagyobbak: Giorgione, Rembrandt, Watteau, Chardin idő-felettsége sugárzik. Ismeretes, hogy az 1950 körüli művészetpolitika — állítólagos „apolitikussága” és az „elefántcsonttorony” iránti vonzódása miatt — Ferenczyvel szemben Hollósyt tekintette a legjelentősebb nagybányai mesternek. (Feltehetően a „Rákóczi-induló” című kepterv miatt, amely Hollósyt évtizedeken keresztül foglalkoztatta, azonban vizlatoknál tovább nem jutott vele.) Ez a Ferenczy háttérbe szorítani igyekvő „átértékelés” a művészi kvalitáskülönbségeket teljesen figyelmen kívül hagyta, de méltánytalan volt azért is, mert Ferenczy — bár nem volt harcos alkat — mégsem volt olymértékben „apolitikus”, mint ahogyan első pillantásra vélni lehetne. Büszke visszavonultsága, tartózkodó magatartása félreérthetetlen és szakadatlan negációja volt az akkori hivatalos politikai és művészeti élet talmiságának, maradiságának, montenegrói horizontjának.

Ferenczy naturalistának vallotta magát. Áhítattal figyelte, tanulmányozta a természetet, és nem festett másképpen, mint természet után. (Élete utolsó éveiből való Pieta-tanulmányainak koszorút tartó, lebegő angyala volt tudunkkal az első és egyetlen kivétel ez alól...) Tehát: naturalista volt, de ez a megjelölés csak igen fogyatékosan jellemzi a mestert, hiszen a képzőművészeti naturalizmus nem azonos a Zola-, Verga-, Bródy Sándor-, „Sárány”-féle irodalmi naturalizmussal. Képzőművészeti értelmezésben az impresszionizmus és a pointillizmus is naturalizmus, annak végső fázisa.) Ferenczy naturalizmusában nincs semmi közönséges és prozai, képei mindig többek közönyös „természetkivágásoknál”, mert önála a látomásnak és a képzeletnek is nagy szerepe volt. Művészi páratlanságát szépen jellemezte barátja, Petrovics Elek: „Mély értelmének, költői vénájának, soha meg nem tántorodó művészi érzületének fölényes tudás állott szolgálatában. Tudás, mely csupa erő és komolyság, s amelyben semmi sem volt abból, amire az átlagos ecsetforgatók annyira büszkék: az ügyességből és bravúrból. Azt, amit festés alatt értünk, senki sem művelte szebben kortársai közül, senkinek sem volt bátrabb és önállóbb a színlátása. Egy róla szóló tanulmányunk Emerson módjára bátran lehetne azt a címet adni: Ferenczy Károly, avagy a festő...”

A mesterből áradó fluidumot, lényének kivételességét, nemességét mindenki megérezte, aki kapcsolatba került vele. A nagybányai művészeletről szóló regényében, „A félbolond”-ban így szól róla Tersánszky J. Jenő: „Ha Van embernek önálló, egyéni légköre, ami igézettel hat bárkire, aki közelébe kerül, Ferenczy Károly egyénisége ilyen volt a legnagyobb mérvben. Az életnek jóindulatú és joggal kicsikét gúnyoros, fölényes szemlélete, a tiszta művészet megrendíthetetlen tisztelete és ebben a tekintetben a jónak csálhatatlan fölismerése és elkülönzése a rossztól, — hát valahogy így lehet kifejezni azt a légkört, ami Ferenczy személyét körülsugározta... A rőneszánszban voltak csak ilyen művészcsaládok, akiket valahogy körülölel az áhítat fölismerhetően, az, amivel mesterségükön csüngenek. Nekem mindig nagy kedvem támad, hogy kezet csókoljak ennek az öregnek!”

Ismeretes, hogy Ferenczy — bár „szabadgondolkodónak” vallotta magát — sok bibliai tárgyú, sőt keresztény szemléletű képet festett. („A tékozló fiú”, „Hegyi beszéd”, „Levétel a keresztről” stb.) Kevésbé közismert azonban, hogy egyszer egy oltárképmegbízáshoz is közel állott. Lechner Ödön, az építész őt hozta javaslatba a pozsonyi Szent Erzsébet templom főoltárára szánt — a rózsacsoda jelenetét ábrázoló — képhez. Petrovics szerint a „művész nagy kedvvel készült a feladatra.” A megbízást azonban Túry Gyula kapta meg, a századfordulónak ez a furcsa „egyházművésze”, aki több, a maga korában becsült oltárkép mellett — minden különösebb aggály s a lelkiismeretbeli összeférhe-

tetlenség gondolatának felmerülése nélkül — megfestette a neves történetíró *Thallóczy Lajos* bécsi házának hírhedt obszcén freskóit.

A *Bényi László* által rendezett kiállítás — az öt alapító nagybányai mester munkáin kívül — felsorakoztatja a Bányán megfordult többi művész — így *Kosza, Csók, Glatz, Szőnyi, Bornemissza Géza* — munkáit is. *Czöbel Béla, Tihanyi, a Galimbarti-házaspár* s mások munkái már azt jelzik, hogyan tört be Nagybányára Párizs felől Cézanne, Van Gogh, sőt Matisse és a kubisták szellemisége. S ha cikkünkben elsősorban *Ferenczy Károly* művészete előtt hódoltunk, — kiállítási beszámolóunkat hadd zárjuk a nagy mester közöttünk élő fia: *Ferenczy Béni* nevének említésével; néhány nagyméretű rajza — az utolsó teremben — a tárlat egyszerű fináléja. (*Dévényi Iván*)

ZENEI JEGYZETEK. (A Magyar Vonósnégyes hangversenye.)
Már a legutóbbi szereplésük után is a legelső vonósnégyesek közé soroltuk a Magyar Vonósnégyest (*Székely Zoltán, Kutner Mihály, Koromzay Dénes és Magyar Gábor*), jöllehet akkori teljesítményüket kissé beárnyékolta az együttes fáradtsága, Mostani hangversenyükön aztán olyan kivételes élménnyel ajándékozták meg a Zeneakadémia közönségét, amilyenre gyakran kell egy életet várni. *Mozart, Bartók és Schubert* egy-egy vonósnégyesét játszották, csodálatosan kidolgozva, lélegzetelállító tökéletességgel. Nehéz lenne különbséget tenni az egyes műsorszámok között, nehéz lenne mércével megállapítani, melyik volt a jobbik, szebbik, hitelesebbik. Egyaránt hitelesnek és korszerűnek éreztük *Mozart* klasszikus derűjét, *Schubert* félelmetes dialógusát, melyet az ember folytat a halállal — mindazonáltal talán még így is kiemelkedett *Bartók IV. vonósnégyesének* tolmácsolása.

A III. és IV. vonósnégyes megkomponálása közben eltelt esztendő (1927—28) *Bartók* fejlődésének egyik leglényegesebb szakasza. Ekkor rajzolódik ki zeneszerzői arcéle határozott, karaktersztikus vonásokkal. A IV. vonósnégyesben alkalmazzza először az újszerű építkezési módot, az ún. „hid-formát”. A zene-művek középpontjába állítja a csúcspontot; a középső tétel lesz rendszerint a mű gondolati tartalmának hordozója.

Bartók maga is érezte a IV. vonósnégyes úttörő jelentőségét. Nyilatkozataiban sokszor említette és szenvedélyesen szeretete volna meghallgatni a *Pro Arte vonósnégyes* előadásában, amely — állítólag — tökéletesen megfelelt a szerző intencioinak. A nagy port vert oroszországi útról (1929 január) irt leveleiben is említi *Bartók* a IV. vonósnégyest, hazatérése után adott nyilatkozatában pedig szerzői estje egyik kiemelkedő érdekességének jellemezte az új quartettet. A bemutató után a *Magyar Hírlap* tudósítója, *Péterfi István*, a következőket írta: „A negyedik *Bartók* quartett a legutóbbi opusa a mesternek... A kompozíció a modern zeneirodalomnak kétségkívül egyik legjelentősebb alkotása és *Bartók Béla* ezzel a remekművel ismét beírta nevét — mint már annyiszor — a zenetörténet legfényesebb lapjaira...”. — A mű sikeres fogadtatása mindenesetre azt igazolja, hogy *Bartók* akkoriban már nem állt egyedül...

Egy ízben már megkíséreltük párhuzamosan, egymás mellett elemezni *Bartók Béla* és *József Attila* egykorú műveit. Akkor arra a következtetésre jutottunk, hogy a két kiemelkedő alkotóművész „kompozíciós rendje” sokhelyütt közös vonásokat mutat. E megfigyelés birtokában, de a könnyebbség végett is, megpróbálunk ismét hasonlóságokat kimutatni a IV. vonósnégyesben, illetőleg *József Attila* 1928-ban keletkezett verseiben.

A vonósnégyes első tétele (*Allegro*) polifón felépítésű: szigorú rendben érvényesül egyre markánsabban az először még szinte elrejtett motívum. A tétel is e főgondolat megismétlésével zárul. *József Attilánál* is megfigyelhetünk hasonló építkezést. A Két dal című kétrészes költeménye második darabjában például a vers elején intonálja a költő a főgondolatot, majd hosszú időre elrejtí új és új képek mögé. A csúcsponton, a költemény végén azonban szinte belénk szuggerálja ismét a főgondolatot:

Derüs vagyok és hallgatag,
pipám is, bicskám is elhagytam.
Derüs vagyok és hallgatag.

.....
Hopp, szél, fúdd szét e dalomat!
Nincs senki, akire rámondjam;
„Örömet lelte a nyomorban.”
Félhő valék, már süt a nap,
Derüs vagyok és hallgatag.

A második és negyedik tétel szimmetrikus párjai egymásnak. Edwin v. d. Nüll jellemzi legplasztikusabban mondanivalójukat (ismerteti: Kárpáti János): „... A Prestissimo titokzatosan tovasuhanó, fantasztikus lények világát tárja elénk.” Bartók e misztikus poezisének ösét alighanem Beethovennél kell keresnünk, ám rokoníthatjuk József Attila egyik régebbi elemzésünkben idézett Klárisok című versével is.

A hid-formálásnak megfelelően Bartók művének legsúlyosabb tétele a középső, harmadik: non troppo, lento jelzésű. Ennek a tételnek legszebb folytatása a Zene harmadik, középső része, amelyben ugyancsak a természetet jeleníti meg az alkotó. Bartók nemolússzonáns, ködös fogalmazása látszólag megszese esik a természet realizmusától, ám annyira él, mozog, villódzik nála minden, annyira ott érezzük a középpontban az embert is, hogy lehetetlen az ő természetpoezisében a kettőt, embert és tájat elkülöníteni. — József Attila költészete meg egyenest arról nevezetes, hogy nála a táj sok esetben csak háttérül szolgál valami váratlan, forradalmi robbanásnak. Az 1928-as termésből a Főrgeteg című költemény ennek jó példája.

A főrgeteg fekete vadezüst
csattogó szívek árnya!
Munkaruhám ő, szívemet hűvös
hajlásai zárra!

.....
Te főrgeteg, fekete vadezüst,
parasztharag bográcsa,
rotyogó mérget, engem főzz, nagy üst
és fordíts a világra!

A zárótétel elégikus, variált témaszövevényi módszerét Bartók így okolta meg: „Nem szeretem a zenei gondolatot változatlanul megismételni.” Valóban, a tartalmi újdonságot csak a zárt formarend állandó feloldásával, vagy új formotípusok kikísérletezésével lehet élővé érthetővé tenni. Az alkotó állandóan megújítja módszerét, s így próbál egyre közelebb kerülni közegéhez, a világhoz. Ember és világ e kísérletező közeledésének s egymásban, egymásért élésének pedig aligha találhatnók szebb példáját, mint József Attila 1928-ból származó Medáliák ciklusát. Erdemes idézni ennek első darabját, amelyben talán a legfrappánsabban érezni a természetből kiragadott és az embereket meg nem értő költő szívszorító egyedüliségét (ez az érzés volt Bartók művészetének is egyik mozgatója).

Elefánt voltam, jámbor és szegény,
hűvös és bölcs vizeket ittam én,
a dombon álltam s ormányommal ott
megsimogattam a holdat, a napot,
és fölnyújtottam ajkukhoz a fát,
a zöld cincért, a kigyót, a kovát, —
most lelkem: ember — mennyem odavan,
szörnyű fülekkel legyezem magam —

Költészet és zene néhány párhuzamát elemeztük s nyilvánvaló, hogy Bartók művének csak a költői tolmácsolás lehet kongeniális megszólaltatója. A Magyar Vonósnegyes pedig éppen ezzel ragadott el. Székely Zoltán — Bartók művészetének lelkes szószólója —, de a többi művész társa is, a költészet és zene találkozásának ritka pillanataival ajándékozott meg. (Rónay László)

VAN GOGH ÚTJA A TEMPLOMI SZÓSZÉKTŐL AZ ÖNGYILKOSSÁGIG.

Borinage! Mint panaszos zokszó jajdul ez a név, mely Belgium Hennegau tartományának egy tenyérnyi darabját jelöli. Annyit jelent, mint: akna, tárna. Ám ez az akna egyértelmű a nyomorral, a szenvedéssel, a mocsokkal, az állatlánál is alacsonyabb sorssal. Ez az akna csupán a bányatulajdonosok számára hoz profitot, csupán számukra aknázza ki a föld méhének kincseit — a bányásznak, aki alászáll a fekete, csillogó szénért, ez maga a földi pokol. Minden egyes alászállás szinte halálos veszedelmet jelent, hiszen a vágatokban sujtólég surrog, a szerencsétlenségek egymást érik, ám biztonsági berendezéseknek nyoma sincs, ezek csak drágítanak a termelési költségeket... 1879. április 17-én minden eddiginél hatalmasabb katasztrófa rázza meg a vidéket. 610 méter mélyen, az egyik folyosóban hirtelen robbanás következik be, mely feltepi a felszínt, ledönti az elevátor tornyát, rengeteg embert öl meg. A tárnákban tombol a tűz, hat detonáció követi egymást. A mentés szinte kilátástalan, mégis nekifognak. Isszonyatos jelenetek játszódnak le, borzalmasan összeroncsolt holttesteket, vérző sebesülteket. Félőrült, megőszült emberi roncsokat hoznak a felszínre... A mentési munkálatokban részt vesz *Vincent van Gogh* is, Borinage fiatal protestáns lelképásztora.

Mert van Gogh komolyan vette hivatását, szinte a katakombák korának szigorúságával alkalmazta a keresztényi elveket. Segített a rászorulókon és ez a segíteni akarás mindenben hátraszorította az önérdéket. Ruháit elajándékozta, utolsó falatját megosztotta, nyomorúságos viskóban lakott, szalmán hált. Ez a magatartása mélységesen ellene hangolta fellebbezőit, a brüsszeli misszióközpont vezetőit. Ellenőrzésük úgyszólván természetes volt, hiszen a századvégi polgárság keresztény szemlélete általában még ott tartott, hogy a szegény ne zúgolódjék, a túlvilágon majd kárpótlást kap megnyugvással fogadott szenvedéseieért. A fiatal van Goghtól is azt várták tehát a brüsszeli méltóságok, hogy lelki vigaszt nyújtson a szegényeknek... Ám legkevésbé sem olyasmit, hogy melléjük álljon a sztrájkokban, hogy közéjük keveredjék s ezzel eljuttassa osztályának tekintélyét.

A nap szerelmese című amerikai, színes, szélesvásznú film nagyjából ezzel a mozzanattal indítja el a Vincent van Gogh életéről készített darabot. Szerencsés választás ez, hiszen mi sem világítana jobban bele ennek a rendkívül érzékeny léleknek labirintusába. Magatartása, mélységes humánuma itt virágzik ki először, itt. Borinage szénporos szürkeségében, feketesarú utcáin, sötétfontusú nyomortanyáin. Már itt is kezében van a grafit, szántja a papírokat, hogy megörökítse a robota görnyedő ember ólomsúlyú mozdulatait. Rajzol még csak „kedvtelésből”, ám ezekben a technikailag tökéletlen alkotásokban is megcsillan már az egyedülálló egyéniség, a lélek varázsa. És ide, Borinagába jön érette először Theo, a hűséges testvéröccs, itt kapcsolódik eggyé életük, hogy soha többé el ne szakadjon köztük a mélységes szeretet és igazi megértés köteleke.

Mennie kell, el kell hagynia a bányavidéket. Lelkét görcsként gyötri a csalódás, elhatározása, hogy szakít eddigi életével és festő lesz. Szolgálni akarja az emberiséget. Ha egyháza nem adott erre lehetőségeket, akkor majd a grafit nyelvén mondja el megrázó tapasztalatait, világgá kürtöli az égbekiáltó bűnöket, hogy szánalmat ébresszen korának rabszolgái iránt. És Theo, akivel még a hágai évek alatt megfogadták, hogy életüket az emberiség szolgálatába állítják megérti törekvéseit, felajánlja segítségét.

Vincent lázasan tanul. Mindent tudni akar az ábrázolás titkaiból, a természet épp úgy érdekli, mint az emberi, vagy állati test; az életet akarja vászonra vinni, a dolgozó ember mindennapi életét — ahogy a szántóföldön, a lakásműhelyben, a tengerparti halásztanyán dolgozik, ahogy eszik, pihen, örül vagy szenved. Visszatér közben a szülői házába, a nuenenai parókiaára. Apja is protestáns lelkész s képtelen megérteni csalódott gyermekét. Festészeti tanulmányait sem nézi jó szemmel, azt akarja, hogy fia, ha már nem marad papnak, valami „rendes” polgári elfoglaltságot keressen. Napirenden vannak közöttük a nézeteltérések. Vincent azonban lázasan, a megszállottak buzgalmával járja a vidéket, vázlatokat készít a nyári pompájában viruló brabanti tájról

s közben beleszeret özvegyen maradt unokahugába. A fiatalasszony azonban határozottan visszautasítja. Újabb családás, újabb lelki teher vár érzékeny idegrendszerére. Hágába utazik, ahol rokonánál, Mauvenál tanul. Közben felszed egy szerencsétlen asszonyt, Christinet, akit gyermekének apja elhagyott s mosással meg javarészt prostitúcióval kereste kenyerét... Két esztendeig együtt élnek, már ott tart, hogy feleségül veszi, ám csakhamar be kell látnia, hogy képtelen élettársa felfogását megváltoztatni... így midőn édesapja hirtelen halála miatt haza kell utaznia, végképp búcsút vesz a nőtől.

A film csak nagyjából követi van Gogh életének ezeket a fejezeteit. De nem is követheti híven, hiszen a festő életének, ez a szakasza rengeteg statikus elemet tartalmaz, amit csak a cselekmény lelassítása árán lehetne érzékeltetni. Így is sokhelyütt szemmel látható nehézségei támadnak a rendezőnek, amiket a festmények „szcenírozása” által kísérel meg áthidalni. Ragyogóan sikerült a „Takácsmühegy” figuráinak s a „Krumplievők” paraszt-entériórjének meg-elevenítése. Nagy hiba viszont, hogy az apa és fia közötti feszült légkör alap-motívuma, Vincent vallási csalódottsága, elsikkad és így a szituáció sem tekinthető hitelesnek.

Amint gyorsul van Gogh életének további futása, úgy lendül neki a film is. A rendező is elemében van, felleli a „filmszerűbb” megoldásokat s nem bízik mindent az illusztrációkra, sodra lesz az eseményeknek, kilép a „művészetiörténeti óra” eléggé didaktikus légköréből.

Vincent Párizsba költözik, Theo-hoz. Kedves, de egyben eléggé terhes vendége lesz öccsének. Különbségével, szertelen modorával képtelen magát megkedveltetni Theo barátaival. Viselkedése öccse egzisztenciáját is majdnem aláássa, Theonak Vincent miatt több nézeteltérése támad főnökével is. A párizsi tartózkodás mégis gyümölcsöző lesz, hiszen alkalom nyílik arra, hogy megismerkeljék kora művészi törekvéseivel, az impresszionizmussal, a szimbolizmussal, a pointillista technikával, a japán piktúrával s magukkal a festőkkel is. Ott van Signack, Sisley, Pissarro s főként Gauguin. Felfedezi és magáévá teszi a harsogó koloritot, a világos színeket, ismerkedik a napfénnel és örök rajongójává válik. Szűk és szintelen már Párizs, délre vágynak, a napsugár igazi hazájába.

Arlesbe utazik, megejti az aranyló sugárzás, a hömpölygő búzatábla, a napraforgó kicsiny napkorongja. Művésztelepet akar létesíteni, de csak Gauguin jön, a jóbarát. Közösen dolgoznak, együtt laknak, ám ez a közösség csakhamar megmérgeződik. A sikeres, praktikus, erőszakos Gauguin szimbolista „gondolati” festészetével nagyon messze áll van Gogh természeti felfogásától. A törésnek óhatatlanul be kell következnie. Egyetlen széles hahota elég hozzá... Ami ezután jön, az már lavinagyors zuhanás az idegösszeroppanásba, az örület meggyéjére, az öngyilkosságba. Ennek már csak állomásai vannak: az arlesi kórház, Rey és Gachet doktorok magánintézetei... S aztán a revolver, majd a vég a szeretett, az egyetlen testvér és barát, Theo karjaiban.

Mint már említettem, itt a harmadik harmadban kap igazi sodrást a film. Itt, Arlesban már minden hiteles, minden mozdulat mögött rengeteg mondandó feszül. Hús-vér alakok elevenednek meg a filmkockákon, nem pedig albumi képek... Mintha Borinage és Arles között kissé elmélázott volna a rendező, Vincent Minelli.

Színek, színek, a sárgának és a kéknek örvénylő kavalkádja mindenütt. Az örvongó misztrálban tajtékzó búzatáblák felkorbácsolt hullámai... a kép megelevenedik, pontos, hiteles. A fészket feltő varjak, mint az örület erin-nái törnek rá a festőre... És az alakok! Roulin postás, a pártfogó jóbarát; Milliet, a zuáv; az örömtányák kacér, cigányos hölgyei és mindenek fölött Gauguin! Igen, és ez is hiba. Mert Gauguin alakja „testreszabottabb” az őt megjelenítő Anthony Quinneknél, mint van Goghé Kirk Douglasnak... Mélysegesen megrázó a vég „expozíciója” is... Az elmeegógyintézet egyik ifjú apá-cája mintha valamit megsejtene van Gogh titkából. Nézi, nézi a kicsattanó örömmel tűnő sárga ragyogást és csodálkozva felkiált: „Ezek a színeken szinte nem is látszik a szenvedés”... Jaj, mert minden csodálatos ragyogás, napsárga örvénylés mellett is ez a film egy rendkívül érzékeny lélek irtóza-

tos gyötrelmeit tárja elének. Nemcsak a meg nem értett zseniét, hanem a durva világ által állandóan félretaszított emberszeretőt is. Ez a humanista lélek tragédiája.

Minden hibája mellett ezért művészi a film. Töretlenül ívelő példázata az emberi gonoszságnak és egyben emberi nagyszerűségnek. Ívét egyetlen markáns vonallal rajzolta az élet Borinagétól a halálos ágyig... Nincs és nem is lehet hitelesen pontos életrajz s épp így nem létezik életrajzi film sem. Csak az van, az a maradandó, amit ennek az ürügyén mondani akar, illetve mondani tud. És „a nap szerelmese” nagyon sokat mondott... (Bittei Lajos)

LISZT FERENC — BOGISICH MIHÁLYRÓL. Nyolcvannégy évvel ezelőtt jelent meg Bogisich Mihály úttörő műve: *A keresztény egyház ősi zenéje* Bogisich ezzel Magyarországon is megindította azt a reformmozgalmat, amely Németországban már évtizedek óta mindjobban terjedt és amelynek az volt a célja, hogy a gregorián éneket visszavigye a templomokba és ezáltal kiszorítsa onnan a XVIII. század óta oda befurakodott világias opera-zenét. Ennek a könyvnek a megjelenése alkalmából Liszt Ferenc az alábbi levelet intézte Simor János esztergomi érsekhez:*

Eminenz!

Durchlauchtigster Fürst Primas!

Gediegene Arbeiten über die Entstehung und Entwicklung der christlich-katholischen Kirchen-Musik sind überall selten, und, meines Wissens, in ungarischer Sprache kaum vorhanden. Herr Michael Bogisich, Kaplan zu Maria Himmelfahrt in Budapest, hat ein ungarisches Werk verfasst, welches die „Urmusik der christlichen Kirche, von den Aposteln bis zur Gründung der niederländischen Musikschule“ ausführlich darstellt. Die Dedication dieses sehr verdienstlichen Werkes geruhen bereits, Eure Eminenz, gnädigst anzunehmen: und es erlaubt sich nur dessen weitere Förderung Eurer Eminenz zu empfehlen, in unterthänigster Unterwürfigkeit und dankbarer Ergebenheit, treu gehorsamt

6-ten September 79. Rom.

F. Liszt.

A levél magyar fordítása:

Eminenciás Uram!

Főméltóságú Herceggprímás Úr!

A keresztény-katolikus egyházi zene keletkezéséről és fejlődéséről szóló alapos mű mindenütt ritka és tudomásom szerint magyar nyelven aligha létezik. Bogisich Mihály úr, a budapesti Nagyboldogasszony templom káplánja, magyar nyelvű művet írt, amelyben kimerítően ismerteti „a keresztény egyház ősi zenéjét az apostolok korától a németalföldi zenei iskola megalapításáig”. Ennek az érdemes műnek az ajánlását Eminenciád méltóztatott már kegyesen elfogadni: és ez lehetővé teszi nekem, hogy csupán annak további támogatását ajánljam Eminenciád figyelmébe, — a legalázatosabb tisztelettel és hálás odaadással hűséges tisztelője:

Liszt F.

Róma, 1879. szeptember 6.

Liszt Ferenc tehát helyeselte és megbecsülte Bogisich Mihály törekvését és munkásságát, sőt — amint Bogisich könyvének előszavában elmondja — tanáccsal és buzdítással is támogatta őt. — Bogisich Mihály megérdemelte Liszt Ferenc pártfogását: ezt mutatja egész élete, melyet a lelkipáztorkodás mellett a zenének szentelt. Akadémiai székfoglalójában „az általános egyházi s a magyar ősi zene munkása”-nak vallotta magát. Munkásságának ma is élő eredményel az Országos Magyar Cecillia Egyesület megalapítása, valamint azok a szívünkhöz nőtt régi egyházi énekek, amelyeket ő hozott elő a feledés homályából és tett közkincsé. Gondoljunk csak — sok más mellett — a „Boldogasszony Anyánk” és az „Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga” kezdetű énekre.

Bogisich Mihály Pesten született 1839-ben és itt végezte iskoláit is, még pedig a gimnáziumot a piaristák iskolájában. Tíz éves kora óta alapos ének-

* A levelet az esztergomi prímási levéltár őrzi. Jelzete: Simor-levéltár, Cat. 44, 5821/1879.

és zeneoktatásban részesült. Mestere Mátray Gábor volt, a Nemzeti Zenede igazgatója és a magyar zenetörténeti kutatás kiváló munkása. Három évtizeddel később az ő utódja lett Bogisich az akadémiai tagságban. — A teológiai tanulmányokat a bécsi Pazmaneumban végezte. 1863-ban szentelték pappá és előbb falun (Somor és Kürt), majd 1868. óta Budapesten volt káplán. Előbb a tabáni, majd a vízivárosi, végül a belvárosi plébánián töltött tizennégy káplánév alatt jelentős tényezője volt a főváros zenei életének: titkára és magánénekese a budai zeneakadémiának, majd a Nemzeti Zenede titkára. megszervezte a budai egyházi énekkart, ének- és zeneműveket komponált, művelte a vallásos és a zenei irodalmat. — 1874. májusában először történt meg, hogy a magyar bíboros magyar földön, a budai vár kápolnájában vette át a bíborosi biretutot uralkodója kezéből. E nevezetes ünnepség alkalmával előadott énekkéért és egyúttal egész addigi működésének elismerésül értékes gyűrűt ajándékozott a király Bogisichnak. — Eközben élénk figyelemmel kísérte azt a mozgalmat, amelyet Proske Károly regensburgi kanonok indított el és Witt Ferenc landshuti plébános öntött maradandó formába a Cecilia egyesület megalapításával. 1874-ben Bogisich maga is résztvett a németországi Cecilia egyesületnek Regensburgban tartott V. naggyűlésén. Az ottani zenei bemutatók hatása alatt írta a *Keresztény egyház ősi zenéje* című művét, amelynek alapján 1880-ban — a mű megjelenését követő évben — az Akadémia levelező tagjává választotta. 1881-ben a budapesti tudományegyetem a zenetörténet magántanárává képesséte Bogisichot. Ugyanebben az évben tartotta akadémiai székfoglalóját a XVIII. századi magyar egyházi népekekről. — 1882-ben budavári plébánossá választották. Az ő plébánossága alatt történt a Mátyás-templom újjáépítése, aminek érdekében sokat fáradozott. Szeretett plébániatemplomáról végredefiniten is megemlékezett, midőn nagy bronz csillárját és fali karos gyertyatartót a templom Szent László-kápolnájának hagyta. — Erdemeinek elismeréséül a milleniumkor pristina címzetes püspökké nevezte ki a király. Közben újabb művei jelentek meg, köztük a *Szegedi Ferenc Lénárt egri püspök énekes könyve 1674-ből* és az *Őseink buzgóssága* című ima- és énekeskönyv. 1879-ben az Országos Magyar Cecilia Egyesület megalapításával koronázta meg eddigi munkásságát. — 1898-ban az esztergomi főkapitán kanonokja lett. Esztergomba költözése után már nyugalmasabb évek következtek, de ezután is megmaradt a zenei élettel való szoros kapcsolata. — 1919. augusztus 7-én halt meg. Teste az esztergomi bazilika kriptájában pihen. (Prokopp Gyula)

JEGYZETLAPOK. (*Iovag a kádban.*) Nemrégiben egy-egy mese-fordítással kapcsolatban még szívósan küzdenem kellett egy-egy olyan szóért, melyet szokatlannak, furcsának találtak. Mondták, mit népieskedem meg régieskedem, a mai gyerek meg sem érti, mit akarok mondani. Ha nem érti, megtanulja; ha nem ismeri, megérti jelentését a szövegből, érveltem; s ha valakit, hát a minden hallomásra fogékony mesehallgató gyereket tanítsuk ízes, jó, tiszta magyar-ságra. Rámhagyták, nem nagy meggyőződéssel.

Nos, megérti a gyerek, vagy nem érti? Ime egy példa.

Bandikát édesapja fürdeti: édesanyja a kisebbik gyerekkel van elfoglalva. Emszerre segélykiáltások hallatszanak a fürdőszobából. A mama besiet, ott látia tehetetlenül, csurom vizesen a papát, s a kádban pucéron Bandikát, amint ádázul fröcskölő-csapkodja lábával a vizet. Úszik a fürdőszoba.

— Mit csinálsz, te haszontalan?

Mire Bandika:

— *Toporzékolok*, mint Laos lovag, mert ez a *mihaszna* apu telelocskolta szapannos vízzel a számát.

Lajos lovag ugyanis a francia mesében haragosan *tonorzékol*, mert a *mihaszna* csatlós elfelejtette kifényesíteni a páncélját. (r. gy.)

Felelős kiadó: Saád Béla

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

Teológus. Teljes mértékben egyetértünk azzal az észrevételével, hogy a „science” szó az angol és a francia nyelvhasználatban nem általában „tudományt”, hanem kifejezetten „természettudományt” jelent. Ha tehát George David, az ismertnevű fizikus „Isten létének bizonyítéka a táguló világmindenségben” című tanulmányában azt írja, hogy „sem Isten létét, sem pedig nemlétét nem tudjuk tudományosan bizonyítani”, akkor ennek is az a helyes értelme, hogy „Isten léte vagy nem-léte a természettudományból nem bizonyítható”. Mert egyébként a mi katolikus álláspontunk valóban az — miként az I. vatikáni zsinat is kinyilatkoztatta —, hogy Isten létét tudományosan is igazolhatjuk, hiszen szerintünk kétségtől tudományos bizonyítás a filozófiai érvelés is.

L. S. — Az illetőnek igaza volt. Minden pap fel van hatalmazva arra, hogy a haldoklót pápai áldásban részesítse. Ez az áldás ugyanolyan értékű, mintha a Szentatya személyesen adta volna és ha a beteg utána valóban meg is hal, ez az áldás teljes bűcsút biztosít számára. Ha felgyógyul, az áldásnak az a hatása, amely az ideiglenes büntetés elengedésével kapcsolatos, nem érvényesül. A kérdés másik részével kapcsolatban, röviden a következőket válaszolhatjuk: az áldás olyan szertartás, amely lehet egyszerű imádság, kérés Istenhez, hogy a megáldott tárgyat, élőlényt, embert védelmébe vegye, segítse. Ilyen, kérést tartalmazó áldást bárki adhat. Ilyen áldást ad például az édesanya is, aki keresztet rajzol távozó vagy esetleg egyszerűen csak aludni menő gyermeke homlokára. Egészen más már az az áldás, amelynek az a célja, hogy valamely helyet vagy tárgyat kivonjon a profán használat alól és kizárólag istentiszteleti, szent célra rendelje (kisebb kápolnák, temetők, egyházi ruhák, kegyeszek stb. megáldása). Ilyen áldást már csak arra feljogosított személy adhat. Ugyancsak hierarchikus felhatalmazás kell az olyan áldásokhoz is, amelyeknek külön kegyelmi hatásuk van, így például bűcsúval járnak. Az egyházban a pápa képviseli a legmagasabb tekintélyt és neki, és csak neki, hatalma van arra, hogy teljes bűcsúval járó áldást adjon. Miután lehetetlenség, hogy a pápa mindenhová eljusson, vagy, hogy mindenki eljusson hozzá, az említett hatalmat átruháztatja. Ilyen átruházás eredménye az üzenetünk elején említett felhatalmazás.

Noé. — Azt kérdezi olvasónk, hogyan egyeztetethetjük össze az özönvíz bibliai elbeszélését a modern természettudományos ismeretekkel. A biblia szerint az egész világra és minden emberre kiterjedt a pusztulás. Az ősrégészek szerint viszont nincs nyoma egy ilyen az egész földkerekségre kiterjedő természeti katasztrófának. A kérdés a modern bibliai tudományt is foglalkoztatta és Enrico Galbiati szentirástudós a múlt évben megjelent könyvében nem habozik kijelenteni, hogy az özönvíz valóban nem terjedt ki az egész világra és a szent szerző csak azért hitte, hogy minden elpusztult, mert nem ismerte a föld igazi kiterjedését és az emberi nem elterjedettségét. Ez azonban egyáltalán nincs ellentétben a biblia sugallott voltával. A modern biblikusok véleménye szerint az özönvíz bibliai leírása, hagyományos és művészi elbeszélés, amelyet a szerző eszközül használ fel arra, hogy az eseményt közölje és az abból folyó vallásos tanulságot levonja. A mi számunkra itt a tanulság, a tanítás a fontos, ti. hogy Isten igazságos és megbünteti a nyilvános bűnöket. Fontos továbbá a tény, hogy a bűnös emberek büntetése az özönvíz volt. Az eszközül használt elbeszélés már nem olyan, hogy az eseményeket pontosan rekonstruálni lehetne belőle, tekintettel népszerű és számtalan adottság által meghatározott előadásmódjára. Az özönvíz egyetemessége lehetett az első elbeszélők benyomása vagy egyszerűen népies általánosítás. Galbiati példát is hoz fel. Képzeli el, hogy egy festőművész megfestette a legnagyobb csatát, amelyet Barbarossa Frigyes ellen vívtak. A kép nyilván nem lesz olyan mint egy fénykép vagy film felvétel. A művész azonban a maga eszközeivel mégis, esetleg

sokkal jobban ki tudja fejteni a történetek lényegét, mint akárhány fénykép. Képzeli most el, hogy ez a kép az egyetlen tanúságtétel a szóbanforgó eseményről és ezenkívül semmi más emléke nem maradt fenn. Nyilván oktalanság lenne emiatt kétségbevonni az esemény megtörténtét, de épp oly kevésbé lenne bölcs, ha a részletek tekintetében a képen található részletekre bízánk magunkat. Hiszen lehet, hogy azok csupán a művészi követelményeknek feleltek meg és lehet, hogy a művész egyes részleteket el is hagyott, hogy annál jobban kidomboríthassa az esemény, számára fontos aspektusát. Nos, az özönvíz történelmi eseményéről nem egy megfestett, hanem egy elbeszélte képünk van, amelyben szintén érvényesülnek a népies elbeszélő művészet előfeltételei és korlátai. Ezért nem tudjuk az eseményt a maga részleteiben rekonstruálni belőle. A biblikus nem tagadja, hogy az özönvíz ilyen vagy olyan módon egyetemes volt, de a kérdés szerinte fölösleges, mert választ úgysem kaphatunk rá. Mindez nincs ellentétben a biblia sugallottságával. Isten indította a szerzőt arra, hogy az özönvíz történetét elbeszélje, hogy az emberek tanuljanak belőle. A szerző azonban a közlésre csak az emberileg lehetséges egyetlen eszközt használhatta, nevezetesen a rendelkezésére álló és a kortársak által is megértett népies elbeszélő módot. A sugallat pedig az eszköz természetét nem változtatja meg. Ha például a sugallott szerző az említett képet használta volna eszközül, a sugallat még nem változtatna volna a festményt dokumentum filmmé. Az, hogy az özönvíz története is sugallott, nem változtatja meg a benne szereplő jellegzetes kifejezések, képek valódi értékét. A sugallat csupán azt garantálja, hogy a tanítás, amit a szerző nyújt igaz és Isten-től származik.

H. Gy. Szekszárd. — A vitában önnek volt igaza. A nagy kilencedben, azaz a kilenc egymás utáni pénteken végzett szentáldozásban lényeges és alapvető feltétel, hogy azok mindegyikét magán az első péntek napján végezzük el. A nagy ígéret szövege, amelyet az Üdvözítő Alacoque Szent Margitnak látomásban adott, a következőképp hangzik: „Szívem túlradó irgalmából megígérem, hogy Szívem mindenható szeretete mindazoknak, akik kilenc egymás utáni hónapon át minden hó első péntekén megáldoznak, megadja a végső töredelem kegyelmét: nem halnak meg kegyelmem nélkül, isteni Szívem biztos menedékük lesz utolsó pillanatukban.” Ebből nyilvánvalóan következik, hogy az első pénteki szentáldozást nem lehet más napra, a hó első vasárnapjára sem áttenni. Amennyiben tehát valaki elmulasztja az első pénteki áldozást, megszakítja a nagy kilencedet.

Jóbarát. — Természetes, hogy önnek van igaza. Mellébeszélés és üres szofizma azt vitatni, hogy a hazugság csak akkor hazugság, ha az kifejezetten szóval történik. A katolikus morális határozottan kimondja: „mendacium: locutio contra mentem ad fallendum prolata” — hazugság véleményünkkel ellenkező minden megnyilatkozásunk, ha annak célja: mások megtévesztése. A megnyilatkozás történhetik bármilyen jellel: szóval, fejbólintással, cselekedettel. Lényeg: a jel valóban fejezzon ki véleményét és legyen meg bennünk a szándék mások megtévesztésére. Ami barátja mentegetődzését illeti, lehet, hogy igaz: valóban nem figyelt a közös ismerős önt rágalmazó megjegyzésére és mikor az ővele akarta bizonyítani szavait, szórakozottan bólogatott. De az is lehet, hogy hallotta a megjegyzést, de nem volt bátorsága megcáfolni, ahogy ilyenkor szokták sarokba szorult emberek, kétértelműen hümmögött, bólogatott. Kétségtelen, legkevésbé sem felemelő érzés, ha az ember csalódik a barátjában. Éppen azért ajánljuk, ne siessen véleménye végleges megfogalmazásával és barátságuk felszámolásával. Amíg csak egy kis lehetőség is szól mellette — mindig a szeretet és a barátság mellett döntünk.